

1

2019

АРХИТЕКТУРА®

Издание на Съюза на архитектите в България
Адрес: 1504 София, ул. „Кракра“ 11, E-mail: arch.press@abv.bg

Главен редактор: доц. г-р арх. Мария Давчева
Заместник главен редактор: арх. Пламена Георгиева

Редакционен съвет:

чл.-кор. проф. д.а.н. арх. Атанас Ковачев
проф. г-р арх. Константин Бояджиев, проф. г-р арх. Христо Генчев
доц. арх. Людмил Димитров, доц. г-р арх. Ясен Кьосев
доц. г-р арх. Стела Ташева, арх. Здравка Аврамова, ланд. арх. Тачо Пеев
ланд. арх. Цветелина Йорданова, г-р Боряна Вълчанова

Графичен дизайн и предпечат: Гергана Николова
Коректор: Лора Сулманова

Печат: Дайрект Сървисиз

корица 1, 4 –

АРТИУМ – център за култура и образование, фасада
графичен дизайн: Гергана Николова

2 корица, 1 и 2 страница –

АРТИУМ – център за култура и образование, фасада,
3 корица – Neolith, ресторант „Enigma“, Барселона

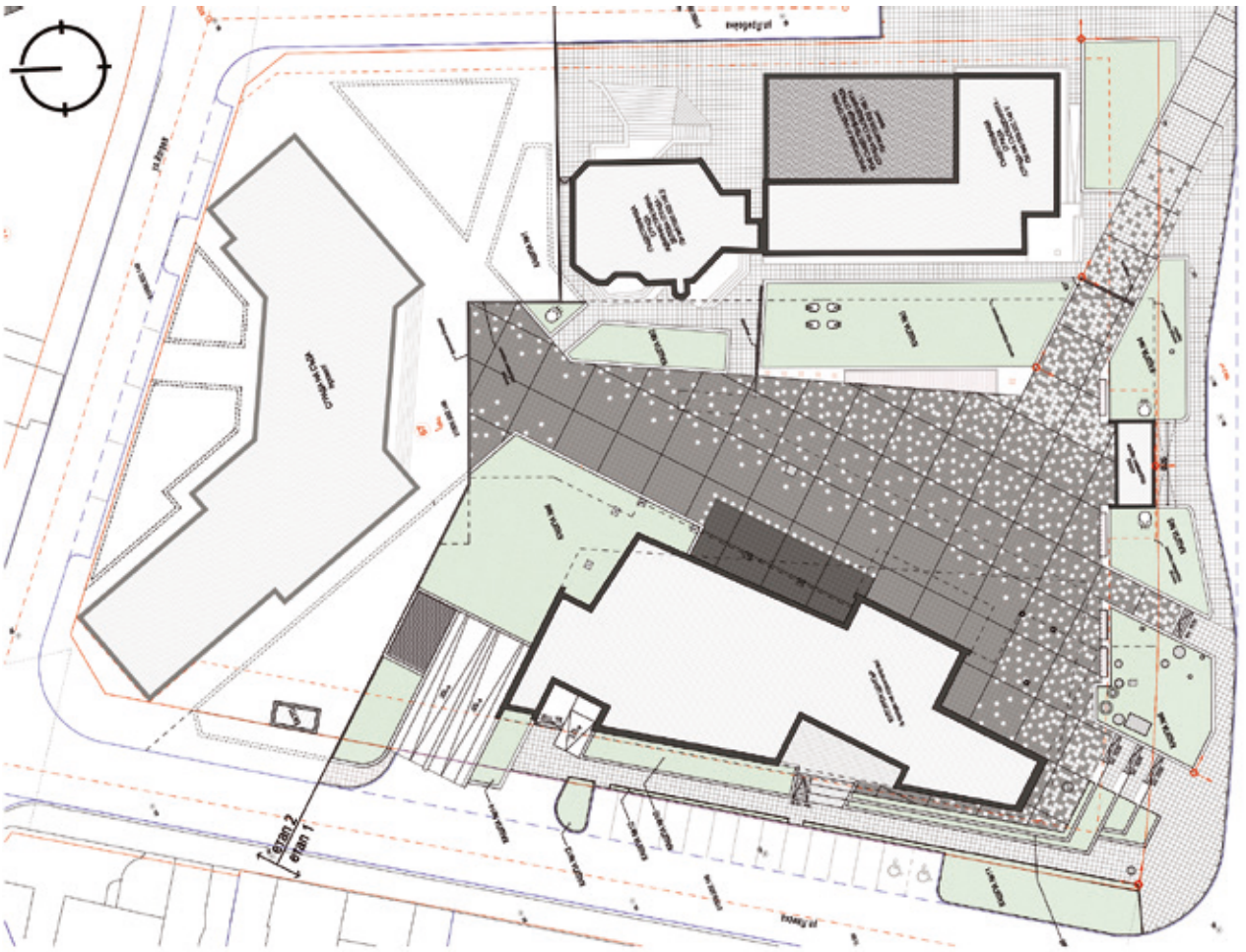
Тираж 2000

СЪДЪРЖАНИЕ

4	АРТИУМ - ЦЕНТЪР ЗА КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
арх. Таня Мутакева, арх. Пламена Димова
12	ПО СЪПКИТЕ НА МОРФЕЙ
арх. Пламена Георгиева
20	В ПАМЕТ НА ЖЕКО ТИЛЕВ
24	ИСУ 2018
г-р арх. Анета Славова
30	РАБОТНИ МОДЕЛИ НА УЧАСТНИЦИТЕ В ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС В ДИГИТАЛНАТА ЕРА
арх. Стоян Тодоров
34	„ВАРНА. АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛСТВО (1944–1990)“ – ЕДИН СЕРИОЗЕН ЛЕТОПИС НА ВРЕМЕТО
арх. Виолета Тончева
37	ЗА ПРОЕКТА "ИТАЛИАНСКИ ФУТУРИЗЪМ И МОДЕРНО ИЗКУСТВО В БЪЛГАРИЯ. ПРИМЕРЪТ НА НИКОЛАЙ ДЮЛГЕРОВ", 2018, С АВТОР ПРОФ. Д-Р ИРИНА ГЕНОВА
доц. г-р арх. Стела Ташева, доц. г.и.н. Саша Лозанова
38	АРХИТЕКТ РАДОСЛАВ РАДОСЛАВОВ И ПРИНЦИПИТЕ НА МОДЕРНАТА АРХИТЕКТУРА
г-р арх. Любинка Стоилова
47	130 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АРХИТЕКТ АНТОН ФРАНГЯ
арх. Христо Ганчев
51	ЦЪРКВА „СВЕТИ НИКОЛАЙ ЛЕТНИ“ В СЕЛО ГУМОЩНИК
арх. Милен Маринов
58	СВЕТЛАТА ЦЪРКВА – „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“ В СОФИЯ
г-р арх. Никола Миронски
60	ИНОВАТИВНИ МАТЕРИАЛИ ЗА АРХИТЕКТУРАТА
Николай Михайлов

АРТИУМ – ЦЕНТЪР ЗА КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

арх. Таня Митакева, арх. Пламена Димова

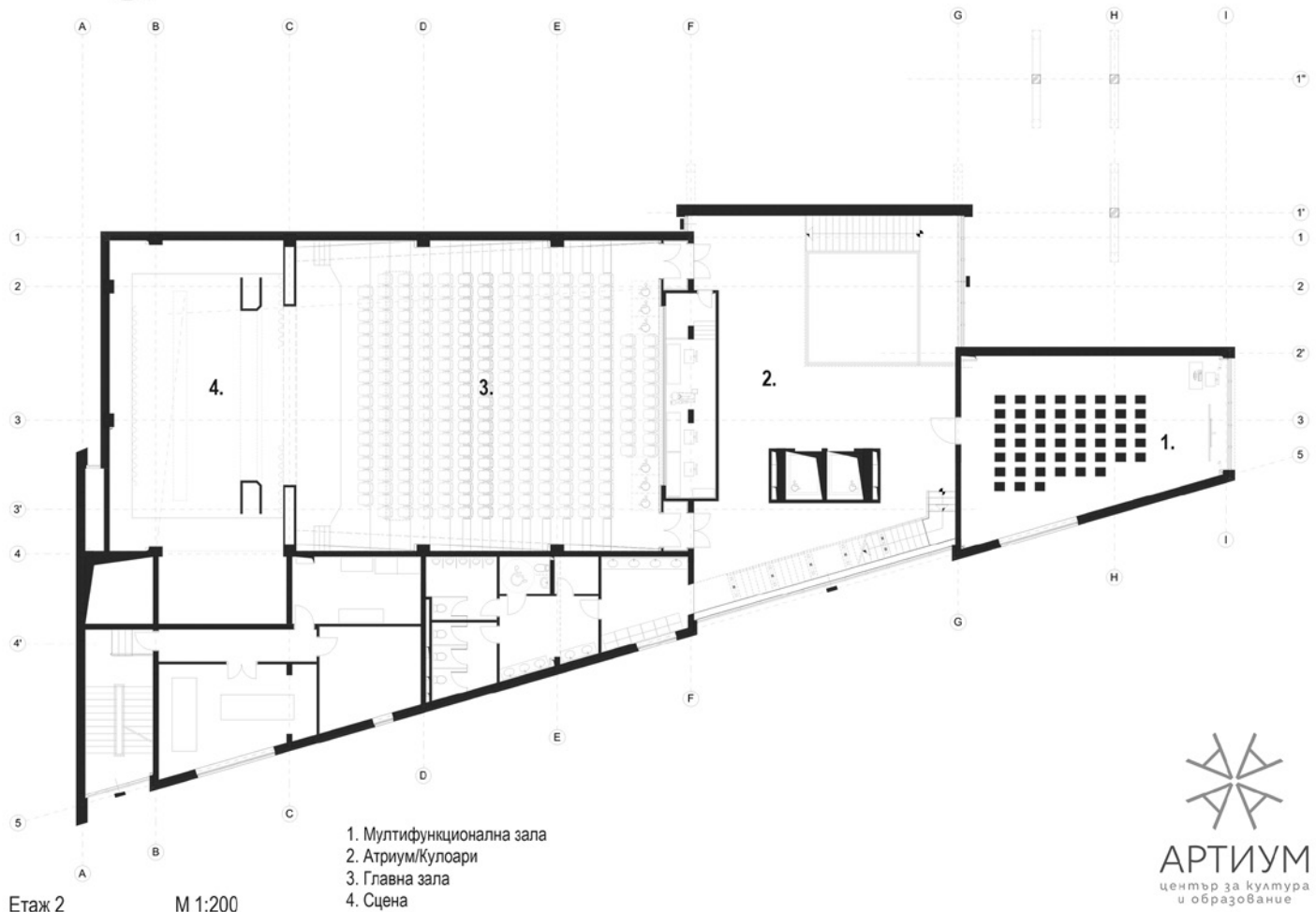
Кратко описание

Старият град на Несебър е един от седемте български паметника – част от листата на ЮНЕСКО „Световно културно наследство“. Поради своята изключителна наситеност на високи образци на архитектурата от най-различни епохи, градът е пример за приемственост и хармоничност. Именно тази приемственост и наситеност на свидетелства от различни времена се превръща във водеща тема на новия културен и градски център на Несебър.

Разположена в сърцето на новия град, архитектурата на сградата и цялостната реконструкция на площад „Жулиета Шишманова“ ясно показват, че този нов комплекс принадлежи и се намира именно там – в Несебър. Следвани са основните принципи на несебърската архитектура без да се търси подражание на конкретни форми или имитация на дадена историческа епоха. Сградата следва логиката на несебърската къща с каменен приземен етаж и дървени горни етажи с динамични еркери. Тази типология не е следвана еkleктично, а е използвана

арх. Таня Митакева
арх. Пламена Димова

АРТИУМ
център за култура
и образование

с цел подчертаване на отделни функционални блокове на сградата.

Голямата козирка предлага сянка и създава нужната рамка за градските събития, които ще се състоят на площада. Тя е подпряна на раздвоени колони, които от своя страна правят препратка към характерните дървени подкоси, които крепят еркери на възрожденските къщи. Разлика се появява в използвания съвременен материал – стомана. В разпределението на сградата също могат да бъдат открити паралели с типологията на несебърската къща. Характерният салон, който има разпределителна функция и прави връзка с всички други стаи е също така пространството за социален живот в къщата. В случая той е заместен от мощен атриум, който прави както хоризонтални, така и вертикални връзки между помещенията, служи за експозиционно пространство и място за среща.

Тази вътрешна логика прелива и във външното пространство, проектирано като градски площад. Той следва да посрещне съвременните нужди на гражданите, но е в пряка връзка със Стария град и морето, съобразявайки се с тези два основни елемента на средата. Чрез своята ориентация и ком-

позиция площадът дава няколко основни направления на движение – към Културния център, към морето и към Стария град.

Културният и градски център на Несебър е новото място за развиване и обогатяване на всякакъв вид културна дейност, за да остане жива онази непреходна културна приемственост, направила Несебър световноизвестен.

Проектът за реконструкция на площад „Жулиета Шишманова“ обхваща няколко функционални зони – главен подход от Новия град (приемно пространство пред главния вход на културния център „Артиум“), главен подход от Стария град, входна зона при второстепенни входи на културния център (обществена тоалетна и банка), открит сцен, свободно площадно пространство за публични мероприятия, зони за отдих и озеленяване, тротоари, свързващи площадното пространство с останалата част на градската тъкан. Под площада е проектиран подземен паркинг с възможност за паркиране на над 60 автомобила. Пешеходният изход от същия извежда посетителите директно на площада, като на гърба му е обособена спирка на МГТ към ул. „Хан Крум“.

Основно предизвикателство при реализацията на площадното пространство представлява неговото озеленяване, което в голяма степен е решено на принципа на зеления покрив, поради намиращия се под него подземен паркинг. Поради липсата на дъждовна канализация е разработено решение, което използва естествения наклон на терена с цел отвеждане на атмосферните води от площада и намиращите се на него сгради. Водата се оттича повърхностно и се канализира в обособен отводнителен улей за бавно оттичане на атмосферни води, от който попада в инфилтрационна система. Системата се състои от резервоар за събиране на условно чисти води с цел напояване на зелените площи и погивен кладенец за поемане на излишни води при падане на големи количества дъжд.

Площадното осветление е решено с три типа осветители – високи осветителни тела с височина 10 м за осигуряване на общо осветление на площада, средно високи тела с височина 4,5 м за осветяване на основните тротоари и ходови линии и ниски тела с височина 1,2 м за амбиентно осветление в зоните с места за сядане. За настилка на площада са използвани вибропресовани бетонови плочи на

фирма „Земелрок Щайн унд Дизайн“ ЕООД с дебелина 5 и 8 см. Същите са комбинирани с блокови стъпала от гранит с дебелина 15 см и облицовки от термолющен гранит, с които са обработени всички кашпи с озеленяване и други декоративни елементи. За ограничаване на тревните площи е използвана патинирана стомана COR-TEN.

Сградата на културен център „Артиум“ е новият акцент в площадната композиция. В нея ще се провеждат обществени мероприятия, организирани от община Несебър, както и учебни кръжоци, библиотечна и театрално-сценична дейност.

Новопроектираната сграда е свободно стояща и се състои от сутеренен етаж с подземен гараж и обслужващи помещения и четири надземни етажа. Обемно-пространствено сградата се състои от три корпуса – южен, северен и централен (атриум), свързващ другите два. Функционалната програма е изключително комплексна и включва туристически информационен център, обществена тоалетна, кафене и банка на партерно ниво.

На второ ниво е разположен административен блок и корпус за актьори с необходимите събле-

кални, гримьорни, зала за репетиции, складове за костюми и други обслужващи помещения, както и сцената на голямата мултифункционална зала.

На третия етаж са разположени малката мултифункционална зала с равен под и кулоарите и входовете към голямата представителна зала за 280 човека, която е с наклонен под.

На последното ниво са разположени зала за крѝжовци, танцова зала и новата библиотека на града със заемна и читалня с гледка към морето и Стария град.

Сърцето на „Артиум“ е неговият атриум. Той е основното свързващо звено между отделните зали и зони в сградата, същевременно там са концентрирани стълби и асансьори за посетителите. Интериорът му е решен в светли тонове с употреба на естествен камък за облицовка на стъпалата. Обърнато е специално внимание на детайлите на стълбищния парапет, както и на концепцията за осветление.

За постигане на необходимата безопасност при пожар са въградени три броя автоматизирани про-

тивопожарни завеси на фирма Stoeбich Brandschutz GmbH (с представител за България – „Юнг“ ООД).

Покривът на сградата е плосък с метална конструкция. Използвана е ТРО-хидроизолация на фирма „Ви Джи Еф“ ООД. Фасадите на сградата са три типа – вентилируема фасада с композитни HPL-панел на фирма Fundermax (с представител за България – „Вента Груп“ ЕАД) с дървесен флагер, вентилируема фасада от етернитни плочи на фирма Equitone (с представител за България – „Корел 67“ ЕООД) и облицовка от естествен камък. Предвидените топлоизолации съответстват на избраната фасадна система. Всички вентилируеми фасади, както и окачената стъклена фасада са изпълнени като инженеринг и монтаж от фирма „Тал Бургас“ ООД.

Крайният резултат очарова преди всичко с постигнатата хармония между градския площад и новата сграда, както и ясната заявка на съвременните градоначалници да дадат своя принос към това Несебър да бъде разпознаваем на културната карта на България.

Текстът е използван като описание в конкурса „Сграда на годината“ 2018

Снимки: Марин Кафеджийски

ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ

Местоположение:

гр. Несебър, площад „Жулиета Шишманова“

Инвеститор: Община Несебър

Проектант: арх. Таня Митакева,
арх. Пламена Димова, office@24arch.com

Главен изпълнител: „ОБЕДИНЕНИЕ МСКГ“ ДЗЗД /
Пламен Атанасов, представител Григор Найденов
РЗП (кв.м): 3527,4 м² / по § 5, т. 18 от ДР в ЗУТ; РЗП
с подземни, полуподземни площи – 4875,7 м²
Разрешение за ползване – № СТ-05-1167, 01.10.2018 г.

Конкурси: Победител в категория „Сгради
култура и паметници на културата“ в конкурса
„Сграда на годината“ 2018

Конструктор: Димитров и Саваклиев ООД —
инж. Георги Димитров, инж. Лазар Димитров

ОВК: инж. Александър Златинов

ВИК: инж. Злати Златев

Електро: инж. Татяна Василева

ПАБ: Файерпротект ООД —
инж. Георги Фъртунов

Ланд. арх.: л. арх. Силвия Дряновска

Строителен надзор: Прима Консулт ООД

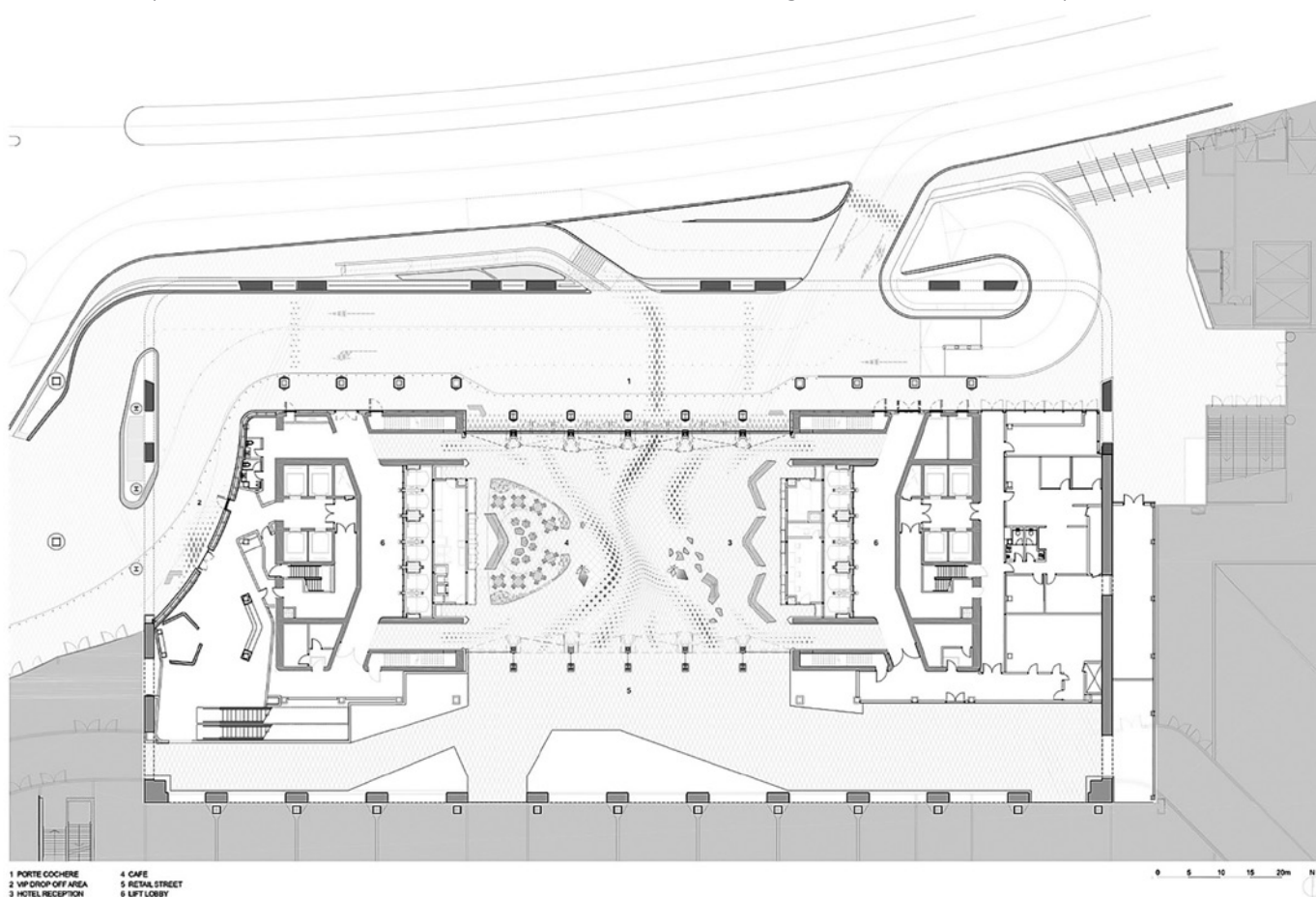
ПO CТЪПКИТЕ НА МОРФЕЙ

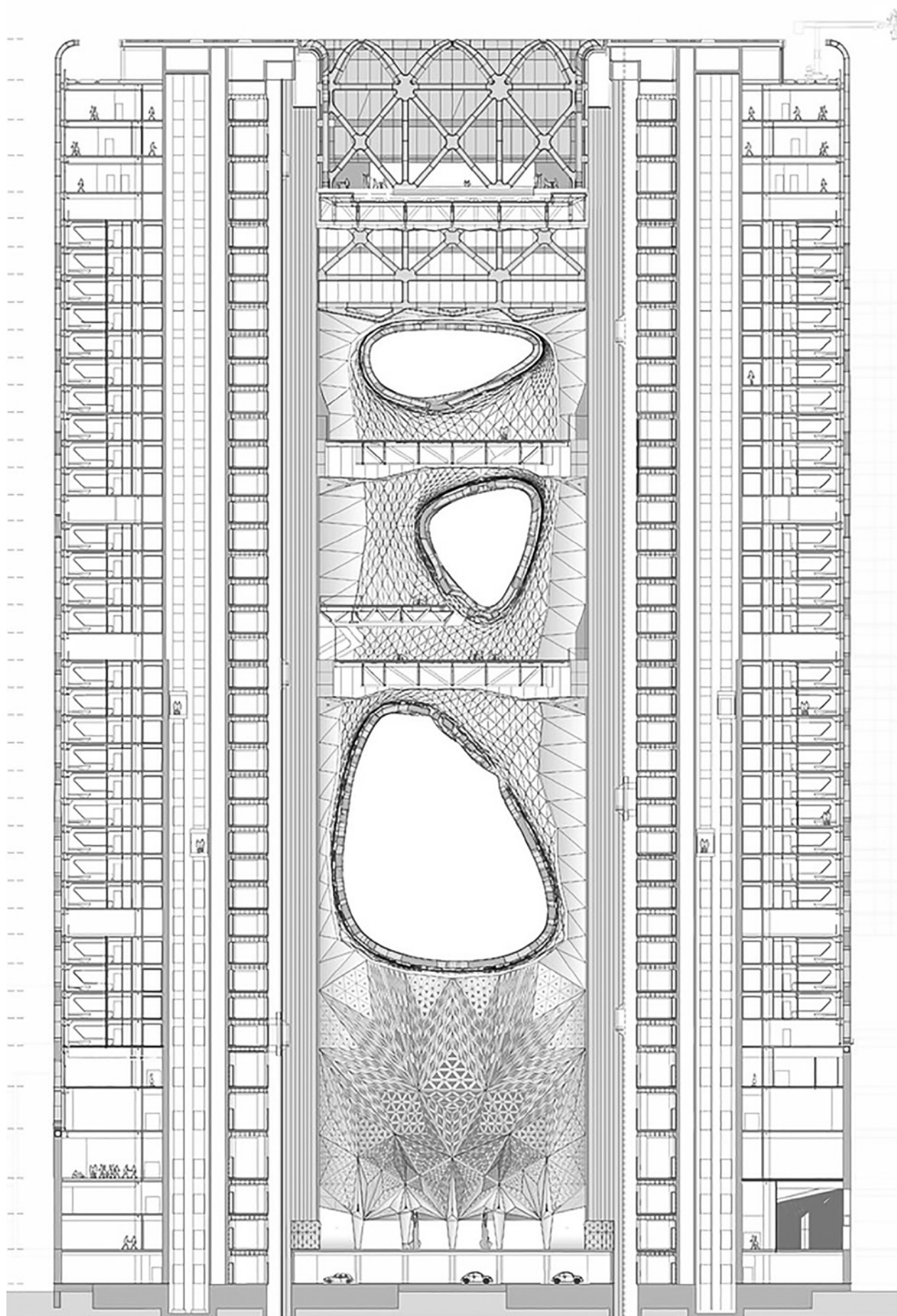
apx. Плaмeнa Гeopгeвa

Изтокът винаги е бил интригуващ със своята пъстрота, философия и традиции. Китай е страна, където културните пластове са толкова много и толкова контрастни, че винаги успява да насочи световните прожектори към себе си. И единият от тях озрява Макао, където човек може да види многообразие от стилове и епохи – от нео-класически сгради, през стъклени небостъргачи до съвременни иновативни решения. Тази особена еkleктика не е изненадваща с оглед на това, че районът е определен за едно от най-гъсто населените места в света. Често е наричан „Монте Карло на Изтока“ и ако вземем под внимание разположението на града и духа на улиците, наистина можем да направим аналог с региона в Монако. Безспорно друг фактор, който засилва връзката между двете далечни земи, е свързан с хазартната дейност. Поради това източният град си е спечелил и грубо прозвище – Азиатският Лас Вегас.

Усещането в Макао не е за типичен китайски град. Това се дължи на натрупаните културни пластове и на странната симбиоза между Изтока и Запада, тъй като градът е бил португалска колония в продължение на близо триста години, а присъединяването му към Китай е част от сравнително близката до нашето време история. Запазвайки известна автономност, правилата там остават различни и поради факта, че е единственото място в Китай, където хазартът е легален, в Макао е развит така нареченият „хазартен туризъм“. Достъпността – бързите връзки по земя, вода и въздух, позволява средно 31 милиона туристи да посещават града всяка година. Огромният интерес увеличава и броя на казината, които с течение на времето оформят цели квартали.

Макар и голяма част от туристите да са на еднoднeвнo посещение, интересът към хотелите е

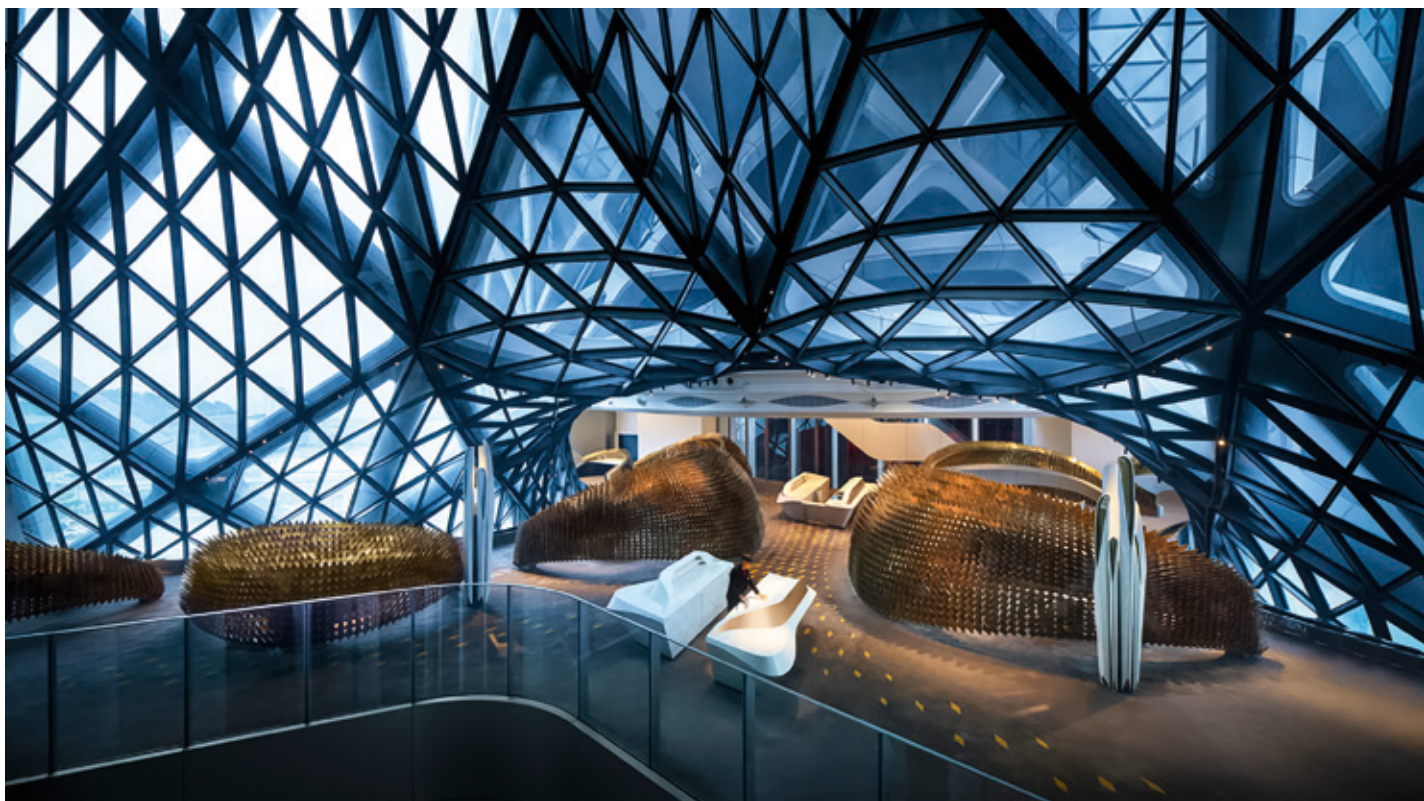
огромен. Широко застъпената мода в Китай да се копират стилове и сгради от цял свят, не подминава и Макао, но сред преобладаващите класически, романтични и стъклени сгради един хотел се откроява на фона на всички останали – това е „Morpheus“ на „Заха Хадид Архитекти“ (ZHA).

Наблюдавайки сградата, човек се чуди дали някой е решил да оплете дрешка на поредната стъклена фасада, или митичен великан е хвърлил камъни срещу стъклото. Концепцията на хотела всъщност е вдъхновена от китайските традиции, свързани с извайването на нефрит. Този минерал е национален символ на Китай и обработката му е едно от най-древните изкуства на Изток, за което се счита, че е на повече от пет хиляди години. От него са изработени най-фините култови скулптури и преди около 3000 години става важна част от етикета на благородническите символи. Минералът е определен като „камъкът на вечността“, символ на любовта и късмета, поради което днес също е и популярен материал за сувенири. Наситената символика на нефрита и асоциирането му с луксозност и благородство повлияват вдъхновението на ZHA-архитекти, които претворяват красотата на занаятчийството във всеки аспект на хотела.

Всичко започва с един сън на собственика Лорънс Хо, след който той решава да реализира уникална по рода си сграда в Макао. Инвеститорът сам избира името на хотела, като неслучайно то е свързано с Морфей – бога на сънищата в древногръцката митология. Хотелът е последната сгра-

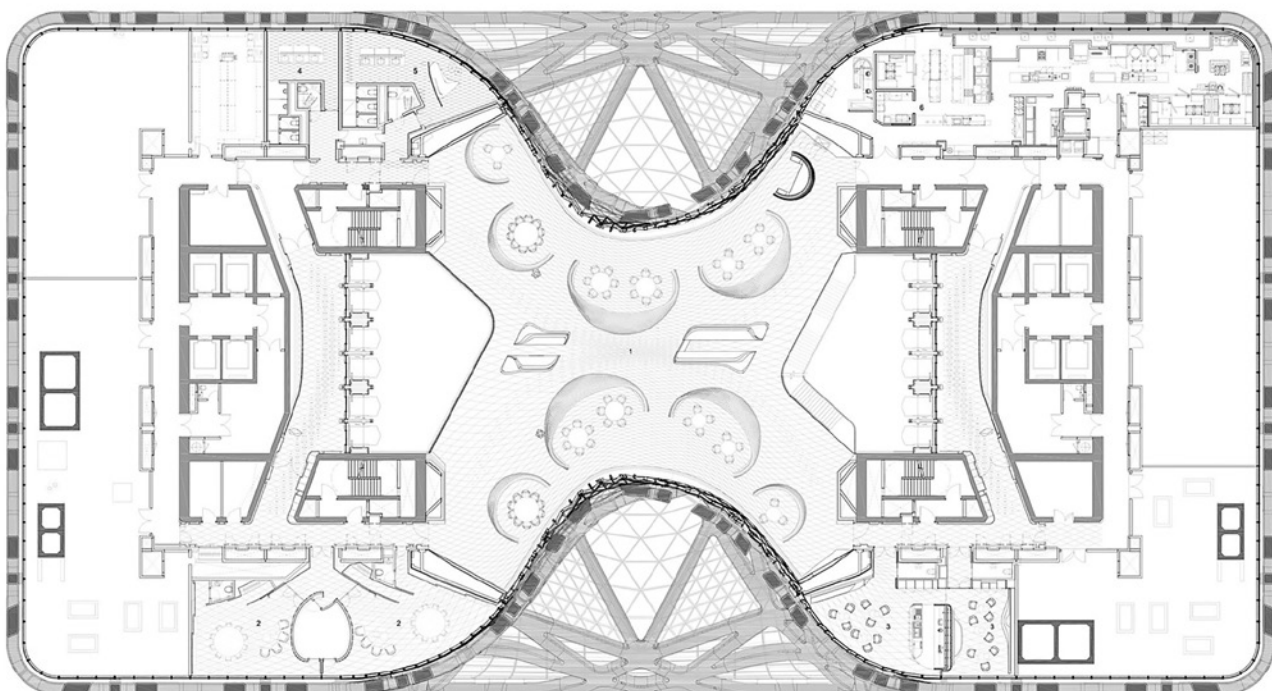

да, завършекът на комплекса „City of Dreams“ и носи името на самия бог, и тази игра на думи изтъква неговата значимост. Амбицията на Лорънс Хо да подари на града невиджана и луксозна сграда струва 1.1 милиарда щатски долара.

Макар хотелът да посреща първите си гости през 2018 година, неговото строителство започва още

през 2012-а. Сложността на задачата произлиза от факта, че архитектите трябва да съставят нова концепция върху вече изградени фундаменти, които са били предназначени за кула. Четиридесет-етажната сграда с РЗП 147 860 кв. м е част от комплекса „City of Dreams“, който включва казино, четири хотела, два театъра, търговски център и двадесет ресторанта. Сградата достига висо-

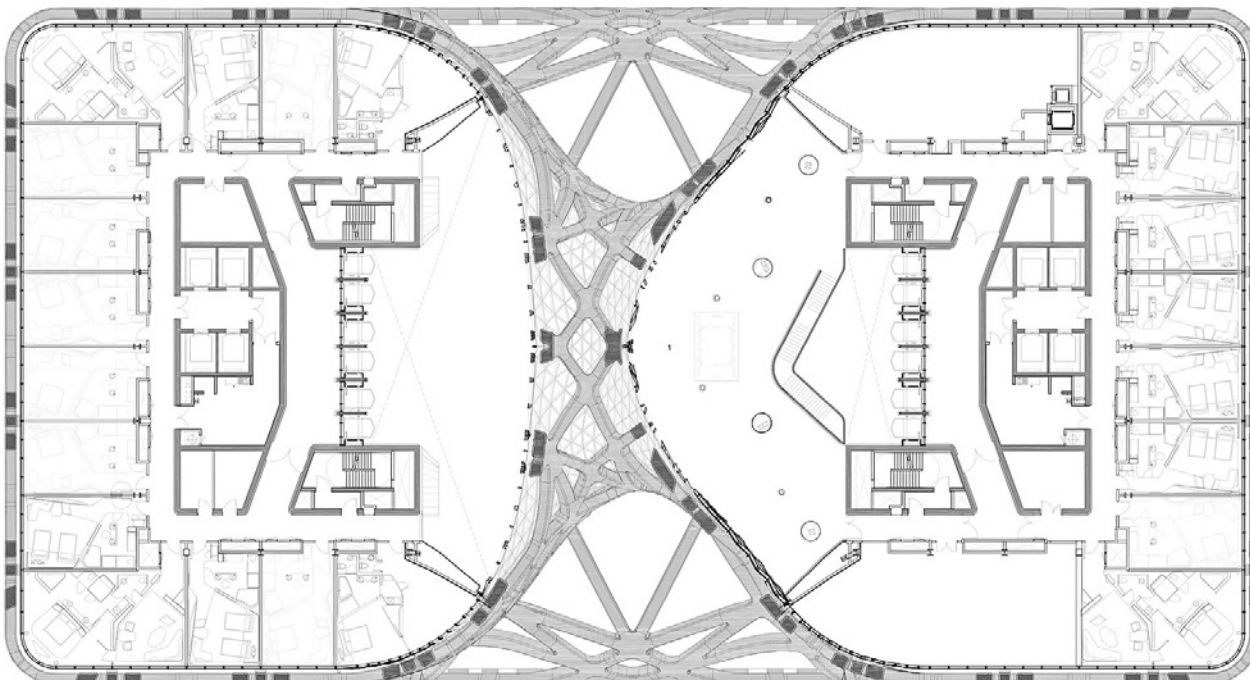

чина от сто и шейсет метра, като това е максималното ниво според местните регулации поради намиращото се в близост летище.

„Morpheus“ е изграден от две основни вертикални ядра, които заключват атриум помежду си. Двете ядра контактуват на партерното ниво, в междинна част и на последното ниво. Именно тези връзки маркират функционално основните

общодостъпни зони – рецепция, казино, ресторанти, спа център, барове и зали. Прекъсванията се осъществяват от три аморфни кухни, които „пробиват“ сградата. Ролята им е не само естетическа, но и функционална. На ниво фасада тези три пробива осигуряват „гледка“ през самата сграда – любопитен феномен, който не се среща при други масивни фасади в града. „Ние решихме, че трябва да дадем нещо различно на града, в про-

тивен случай правехме същите блокове, които се повтарят през улицата. Тогава решихме да направим тази операция с издълбаването, както майсторите са издълбавали нефрита“, казва Лорета Флорес от ZHA-архитекти.

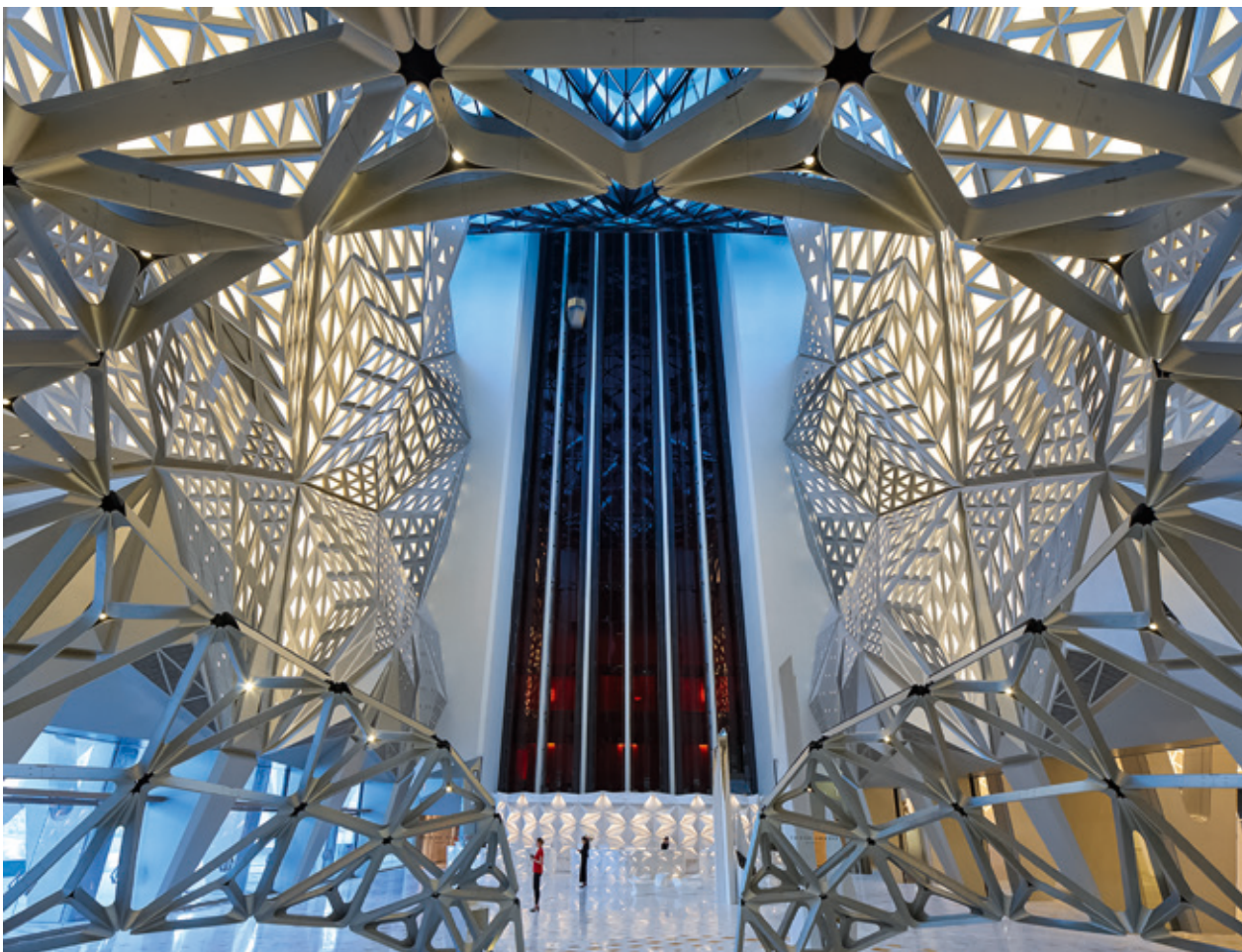
Аморфността засилва връзката с природата и носи неподаправения почерк на Заха Хадид. В интериора пробивите имат две функции: първо, оформят спиращи дъха общи пространства и второ, позволяват формирането на по-голям брой стаи, които в допълнение се сдобиват и с впечатляваща гледка – към града и към атриума. С това броят хотелски единици възлиза на седемстотин седемдесет и две, като те са равномерно разпределени. На върха са разположени небесните вили и небесният басейн.

В обема на интериора пробивите оформят така наречените „небесни мостове“. Първият е на ниво 20, където се намира основният ресторант, предлагащ китайска кухня. Това е най-драматичното пространство, защото ресторантът е разположен по средата, а самите места за хранене са много интимни. Уединеността е постигната

чрез сепариране на пространството с девет анклава, изработени от бронзови метални листове, които наподобяват драконови лоспи.

Над ресторанта има мецанин с височина двадесет метра, който служи за изложбен център. Благодарение на голямата височина това пространство е предпочитано от автори с едроразмерно изкуство. На ниво 30 се намира последният мост, откъдето се разкриват панорамните гледки към града.

Атриумното пространство с височина от 35 м сякаш принадлежи на един друг свят. Третирането на аморфните пробиви с фасети от алуминиеви панели спомага за постигането на баланс като естествено продължение на фасадата. Външните елементи преливат плавно навътре, като усещането за възшебство се засилва от проникващата светлина. Външната фасада отеква в интериора под формата на диамантени обеми, като дори мраморният под пресъздава растера на екзоскелета. За да може човек да се наслади на пълната гледка на атриума, спомагат панорамните стъклени асансьори, гледащи изцяло навътре.

За постигането на усещане за лекота на пространството спомага и фактът, че в интериора на общите части не се забелязва нито една колона. Тези колонни, с които толкова много се борим в отворените пространства, които непрекъснато се чудим как да прикрием, да облечем с огледала и така нататък, в „Morpheus“ са изцяло невидими благодарение на носещия външен скелет. В синхрон с тектоничните правила мрежата, която образува скелетът, е съзнателно в долната част на сградата и постепенно се разрежда до върха. Всяка от двете кули има собствено стоманобетонно ядро с шест панорамни асансьора и външният метален скелет се явява допълващ, като това е първият в света екзоскелет на високоетажна сграда и функционира като двойна остъклена фасада.

Интериорът е оформен едновременно с екстериора или по-точно екстериорът формира естествено интериора. Те са неделими, силно обвързани и определено скулпторни и не биха били изпълними без параметричните програми. В това отношение четиридесетгодишните проучвания на Заха Хадид намират приложение от формирането на обема, съчетаването му с богата на функции про-

грама до дигиталното фабрикуване. Студиото се гордее, че са използвани местни материали и цялото производство на елементите е реализирано в Китай.

Ще завърши с една мисъл на изпълнителния директор на хотела Лорънс Хо: „Още от самото начало споделихме идеята на ZHA и решителността да надскочим границите. „Morpheus“ предлага едно пътуване на въображението. От извития екстериор до драматичните интериорни пространства, идеята радва око и вълнува сетивата: един съвременен шедевър, на който ще се радват много бъдещи поколения“.

Източници

<https://www.archdaily.com/896433/morpheus-hotel-zaha-hadid-architects>

<http://www.zaha-hadid.com/architecture/city-of-dreams-hotel-tower-cotai-macau/>

<https://www.youtube.com/watch?v=3cisFHqkHY>

<https://www.melco-resorts.com/en/properties-cod.html>

Снимки: ArchDaily

В ПАМЕТ НА ЖЕКО ТИЛЕВ

Казват, че незаменими хора няма. Ако това е вярно и ние сме само малки елементи в една голяма машина (Вселена), за която лесно се намират резервни части, то животът не би имал нито смисъл, нито стойност.

Има хора, чието битие е толкова значимо, че самите те са цяла Вселена. Личности, които остават не само в съзнанието и сърцата на хората, а из основи променят и обогатяват фундаментални представи както с присъствието си, така и с преждевременното си отсъствие.

Има незаменими хора.

Има непрежалими хора.

Един от тях без време ни напусна.

Казват също, че споделената мъка е половин мъка, затова ще споделим това, което написаха някои от неговите колеги и приятели от Университета:

Някъде през 75-а година засякох Жеко Тилев при асансьорите във войнишка униформа. Явно идваше от казармата, щеше да участва в конкурс за асистент. Както бях направил и аз, Жеко се хвърли в образованието веднага след дипломирането си. И остана в него до последния си дъх и дух... А то, образованието, много изсмуква, изтощава, а може би и убива?!

След редица други преди него и той остави трайния си уникален отпечатък в катедрата, факултета и университета, не просто премина с една академична кариера. Промени и подреди изключително много неща, влагаше забележителен интелект, усилия и идеи в програмите, структурите и взаимоотношенията по безпрецедентно открит и дори стряскащ начин. Познаваше архитектурата, проектирането, технологиите и новостите отлично и извънредно полезно за партньорите си – студенти, колеги, инженери и строители. В архитектурното образование остава дълготрайна празнина, която не си представям как ще бъде компенсирана...

През целия си живот архитектът Жеко Тилев беше творец – суперпрофесионалист и специалист. Няма нещо, по което той да не би могъл да се „изкаже“, май само хотел не беше проектирал. Спортните обекти познаваше и можеше на най-съвременно ниво, остави значително творчество.

Любима тема му бяха „коментарните“ проекти върху наследството, имаше оригинални схващания и конкретни виждания за известни паметници, щеше да прави нов прочит, анализ на „Кръз-

проф. д.н. арх. Жеко Тилев

лата черква“. Отлични примери от това му творчество пък са предложението за „Светополис“ – потопения в язовир тракийски град, банковата сграда до Градската градина, дори малката работа (пак за банкова сграда) на ул. „Гурко“ – само една фасада с портик. Майсторски работи на познавач и страстен, всеотдаен архитект. С Жеко Тилев бяхме твърде различни хора и архитекти, стигали сме до съществени спорове, но това никога не е пораждало съмнение по основното – огромното ми уважение за неговия изключителен интелект, невероятни умения да разбира в дълбочина проблемите, да се изказва по извънредно изчерпателен и точен начин по всички въпроси, по които имаше отношение, по нещата, които имаха значение за различните каузи, за които се бореше... Падна една извънредно ярка звезда от нашия малък небосвод!...

проф. д.н. арх. Благовест Вълков

Големият български поет Веселин Ханчев казва:

„О, трябва този свят да се изстрада,
повторно трябва в теб да се роди
и всяка вещь и образ покрай тебе
сърцето твое да пресътвори,
за да останеш, за да си потребен,
за да те има и след теб дори.“

Жеко, уважаеми приятелю, ти изстрада и създаде един свят на красотата и хармонията, пресътвори го в запомняща се и емблематична архитектура и оставащ завинаги потребен в нашите сърца с образа на харизматичен педагог, великолепен творец, ерудиран изследовател, мъдър и авторитетен ръководител и обичан приятел.

проф. д-р арх. Валери Иванов

С Жеко бяхме състуденти и колеги в Архитектурния факултет почти 50 години. Обръщайки се назад във времето, виждам един трудолюбив и организиран човек, с последователни и принципи позициии, приятел, на когото можеш да разчиташ в трудни моменти.

Внезапната кончина прекъсна много творчески проекти, неосъществени идеи, несподелени размисли и човешки отношения. Остави спомени, значителни научни постижения и реализирани проекти, предаден опит и празнота, липса на човека, на когото можеш да се довериш, да споделиш проблемите и да получиш приятелски съвет. За мене арх. Тилев беше творец, който успяваше да съчетае историческите корени, теоретичните и духовните основи на архитектурата с чисто практическите и материалните аспекти за тяхната реализация. Той беше последователен в своята визия за архитектурното образование, чиито принципи успя да въплъти в развитието на катедрата, която ръководи дълги години. Мисля, че професионализмът и мотивацията, които успяваше да предаде на младото поколение са формирали достойни последователи на неговото дело.

Светла му памет!

проф. д-р арх. Боряна Генова

За мен арх. Жеко Тилев е близък приятел, за когото никога няма да престана да мисля и говоря в сегашно време, защото „интелектуалната енергия е вечна“. Идеална комбинация от способен архитект, чиито сгради са достояние на всички, блестящ учен и педагог. Човек с остър ум, критикуващ несвършенствата на действителността, безстрашно отстояващ своите позиции.

Вярвам, че той ще бъде такъв и там, където е сега.

доц. д-р арх. Марта Петрова

Живя в интересни времена – в безвремието преди 1989, следващите бурни 30, на които повечето сме съвременници, та до 2019, когато не навърши 69. Неговата мисия в живота очевидно е била да бъде такъв, какъвто го познаваме, да направи това, което помним – и студенти, и преподаватели.

По негови самопризнания беше доволен от живота, както и щастлив, защото имаше да върши неверо-

фиг. 1. ПИМБ и бизнес-център – 1999 – 02 г. – реализация

фиг. 2. Тентово покритие на Ротондата на Централна гара, София – 2002 г. – идеен проект

ятно много неща: обекти за проектиране, огромен списък от книги и статии за писане. Силно се надявам, че ако не в този, то във втория или третия живот ще успее.

арх. Валери Врабчев

Професорът винаги се представяше на първата си лекция пред всеки следващ курс студенти просто като Жеко Тилев и казваше, че за него титлите нямат значение – „Не е важно какво стои пред името ти, а какво си създал. Никои не помни титлите на Айнщайн и Нютон“.

Трудно е да се говори посмъртно за хора, които толкова много са създали, но биха могли още толкова много да ни дадат. Трудно е да се намерят правилните думи и сякаш тогава техните собствени слова най-много ни помагат да носим спомена за тях и да продължим започнатото от тях, дотам докъдето ни стигат силите.

фиг. 3. Музейно-туристически комплекс „Севтополис“, Казанлък – проект – 2005 г.

Жеко Тилев не обичаше многословието, но когато говореше за архитектурата и нейната същност, се променяше. Вярваше, че архитектурата е друго – „аз“ на човека и че архитектът създава творенията си както Бог – „...по свой образ и подобие“. С образа на личното си „аз“ той създаваше своите сгради и с истинска страст учеше студентите как да открият своето собствено най-красиво „аз“ в самите себе си и как да го претворят в сграда. Смяташе, че нашето „Красиво“ трябва ревностно да се защитава, защото понякога другите не го разбират, не за друго, а защото хората са различни и всеки носи в себе си различна същност. Казваше, че не е задължително да си архитект, за да продължиш извън себе си собственото си „аз“ и се пленяваше от историческите архитектурни паметници, които наричаше своя слабост и на които посвети част от живота си. Твърдеше, че хората смятат смъртта за грозна, понеже чрез нея тяхното „Красиво“ спира да съществува и вече не може да бъде претворено в нашия свят. След това добавяше, че понякога времето има удивителната способност да превърне нашето претворено „Красиво“ в нещо още по-невероятно – в знак, и тогава смъртта спира да има значение.

Дали твоето „Красиво“ ще стане знак тук на Земята?

Само Бог и времето знаят това.

арх. Нора Йорданова

Архитектурата, живяна с любов, е да се интересуваши от всичко свързано с нея.

Архитектурата, живяна с любов, е да бъдеш отговорен, грамотен и задълбочен проектант.

Архитектурата, живяна с любов, е да бъдеш всеотдаен учител и щедро да споделяш знанията си и творческите си преживявания със студентите и колегите.

Архитектурата, живяна с любов, е да те вълнува историята и да бъдеш предан изследовател и пазител на наследството.

Жеко Тилев беше всичко това...

доц. д-р арх. Елена Малджиева

За мен той беше и ще си остане архитект Тилев, професор Тилев...

За толкова години в катедрата не можах да премина границата и да се обърна към него по малко име, респектирана от страстта му към архитектурата, високия му професионализъм, от творческия му потенциал, от умението му да предава знанието си на студентите със завладяваща лекота и завидна способност да задържа вниманието им.

В деня на поклонението, изчаквайки в храм „Света София“ след прощаването да го изпратим с аплодисменти на последното му пътуване, в мен спонтанно се роди идеята да увековечим паметта на професор Тилев, като присъждаме ежегодно почетна награда на името му за дипломен проект, който да бъде номиниран с гласуване от всички студенти, преподаватели, колеги, родители...

Катедрата единодушно прие това мое предложение и си обещахме това да стане една дългогодишна традиция

Нека запазим светлата памет на професор Тилев за идните поколения.

доц. д-р арх. Гичка Кутова

фиг. 4, 5, 6. Многофункционална спортна зала „Арена Армеец“ – София, 2011 г.

Когато делата красноречиво говорят за човека, трудно се намират думи дори за един последен, завършващ штрих, който да бъде добавен към портрета на голяма личност като проф. Жеко Тилев.

Отявлен бунтар, целеустремен професионалист, признат педагог, неуморен архитект и голям човек. Голям като вселена, а обикновен като простата, чистата истина. Тази истина, за която е необходимо да си почти толкова мъдър, колкото и откровен. Откровен до болка със себе си и с околните.

За многобройните му успешни проекти, реализации, архитектурни награди, книги и публикации и дългогодишен опит като преподавател и проектант няма какво да се каже. Би било преразказ.

Всичко, което е и което е направил арх. Жеко Тилев е около нас и в самите нас.

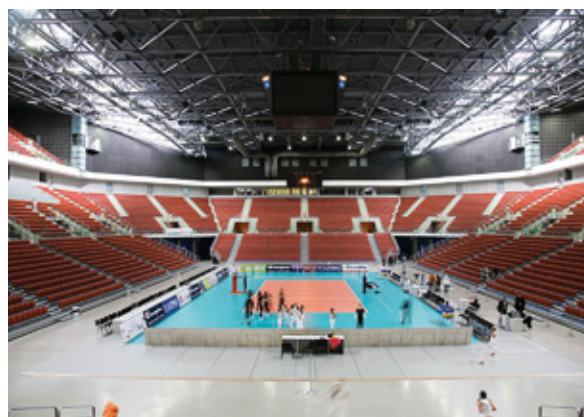
Остава ни само да сме му признателни за това „Всичко“.

Мисля обаче, че читателите ни не знаят, че освен активен автор проф. Тилев бе и един от ентузиастите, благодарение на които сп. „Архитектура“ превъзможна своето закриване през 2013-а. Не само аз като главен редактор, а цялата гилдия му дължим благодарност за отделеното време и енергия в спасяването на поредната архитектурна кауза.

Благодаря му от все сърце за подкрепата, дългите разговори и безпощадната критика, които спасиха, калиха и спомогнаха формирането на новия облик на сп. „Архитектура“.

Поклон пред големия архитект и човек Жеко Тилев.

доц. д-р арх. Мария Давчева

фиг. 5

фиг. 6

ИСУ 2018

г-р арх. Анета Славова

*На въпроса кое е харесало на студентите за времето на уъркшопа един от отговорите бе:
„Атмосферата – може да избягаме за една седмица от стандартния живот в университета и да работим по нещо реално“.*

Позволих си да цитирам един от участниците студенти в приключилия през ноември ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН СТУДЕНТСКИ УЪРКШОП ИСУ 2018 на проведено обсъждане след журирането като обратна връзка за формата със студентите и менторите. Може би доста неподправено и искрено този студент лаконично дава една оценка за ИСУ 2018. Липсата в сегашния български университет на дълбокото потапяне във водите на реалната практика кара студентите да изберат за 10 дни една творческа работилница, която им предлага организирана работа в екипи по реална, провокативна задача.

Нашият студентски уъркшоп ИСУ 2018 стана традиция и се проведе за 4-ти път в Smart Fab Lab, Трансформатори, в УАСГ. Творческата ни работилница се радва на одобрение и оценка и от Софийска община в лицето на Главния архитект на София, на ОП „СОФПРОЕКТ – ОГП“, които ни включиха в местване на предстояща за одобрение програма за прилагане на СТРАТЕГИЯТА на Софийска община: ЗА РОЛЯТА НА МЕСТАТА ЗА ИГРА В ОБЩИНАТА И НАЧИНИТЕ ЗА ТЯХНОТО СЪЗДАВАНЕ, АДАПТАЦИЯ И ПОДДРЪЖКА. Втората, вече влязла в сила програма на СО, по която също се работи в малък отсек, е проектът УРБИНАТ – за част от територията на „Здравословния коридор в район Надежда“.

Затова темата на ИСУ 2018 бе:

**„СОФИЯ ИГРАЕ“, 2018
ИНОВАТИВНИ ДЕТСКИ ПЛОЩАДКИ ЗА ГРАДА,
МЕСТА ЗА СЪВРЕМЕНЕН ОТДИХ В КВАРТАЛНИТЕ
ПРОСТРАНСТВА.**

СЪЗДАВАНЕ НА КРЕАТИВНО ИГРОВО, ОБРАЗОВАТЕЛНО, РЕЛАКСИРАЩО МЯСТО ЗА ХОРАТА ОТ КВАРТАЛНИТЕ ОБЩНОСТИ.

С любезното патнъорство на ОП „СОФПРОЕКТ – ОГП“, Камарата на архитектите в България и КАБ – София област.

Форматът е под патронажа на ОП „СОФПРОЕКТ – ОГП“ с ръководител арх. Любо Георгиев и Главния архитект на Столична Община арх. Здравко Здравков.

Интердисциплинарният студентски уъркшоп е организиран съвместно и с любезното съдействие на катедра „История и теория на архитектурата“ и катедра „Градоустройство“ от Архитектурния факултет, УАСГ, катедра „Екология и ландшафтна архитектура“ към Лесотехническия университет, Нов български университет.

ИСУ 2018 е първият по рода си образователен формат в България на базата на сформирани на интердисциплинарни студентски екипи от различни специалности и университети.

По време на събитието студентите се срещнаха с нови хора, експерти от практиката, които играха важна роля, като помагаша на студентските екипи от различни факултети в София да извлекат максималното от своето вложено време. Така те обогатиха уменията си и претвориха академичното си образование в ПРАКТИКАТА.

За първи път форматът на ИСУ 2018, подпомогнат от ОП „СОФПРОЕКТ – ОГП“, можеше да предложи, при бъдещо одобрение на Стратегията на СО, реалната възможност на първопремирания студентски екип да участва в Работния вариант заедно с бъдещ екип от опитни специалисти.

Ако се върнем към темата на завършилия XXVI Световен конгрес на архитектите в Сеул, 2017 г., тя бе „Душата на града“, с основен акцент и грижа към градовете. Самият контекст на световния международен форум бе: осигуряване на по-добро качество на живот за всички хора, опазване на културата и традициите и създаване на градски пространства, отговарящи на човешката душевност и

комфорт на обитаване. Бяха декларирани усилията на архитектите от цял свят за „...намирането на алтернативи за справяне с градските проблеми. В днешно време задачата на архитектите излиза извън рамките на професионалната сфера и се разширява в социално участие, което обхваща темата на нашия конгрес – „Душата на града“, СЕУЛ 2017, МСА.

ЦЕЛ на ИСУ 2018

Целта е да се направи анализ за развитие като предложение за интерактивна намеса в тази територия, при което активно ще се включат живеещите и работещите в квартала, както и другите заинтересовани страни.

Цели се изготвянето на урбанистична и икономическа концепция на реална тема и изследване как съвпадат желанията и потребностите на хората, по-конкретно на ДЕЦАТА на града, с проектите за развитие на града. Как едно активно вътрешно-квартално място става споделяно и желано за хората и техните деца, за общността.

Друга цел, която си поставя ИСУ, е **търсене на алтернативни форми за нагряждане на базовото образование на студентите, ориентирано към реалната практика и придобиване на повече умения, които да подготвят студентите от различни специалности за реализирането им в живота**. Обогащане с нови полезни инструменти, практики и методи при стартирането на дизайн процеса. Споделяне на опита на международни архитектурни бюра, гостуващи и презентиращи на форума, в реализации на подобни задачи като иновативни съвременни практики.

Най-важната цел на ISU 2018 е уникалната възможност студентите да работят в интердисциплинарни екипи и да предложат концепции за съвременно гъвкаво осмисляне на креативни пространства за игра и рекреация. По този начин се проследява **ПРОЦЕСЪТ** на проучване и концептуално осмисляне на конкретна задача за проектиране, като се отчитат съвременните тенденции. Търси се оптималното балансиране на активностите за хората, чрез които би се създадо любимо, привлекателно и активно място за самите тях и града като цяло. Да се осмисли как би могло мястото да стане знаково като малък фокус за квартала. Да се направят връзки със съседни важни сгради, транспортни спирки и пространства, да се прехвърлят „мостове“ между различните дадености на мястото. Така задачата на студентите излезе „извън рамките на професионалната сфера и се разширява в социално участие“. Интересното в случая бе присъствието и на училище – 15 СУ, и на Детска градина – 115 ЦДГ. От концептуалните проекти на участващите екипи в събитието се очаква да се предложат не само места за нови игрови дейности, а и идеи за случващи се процеси. Това ще бъде времева линия с различни дейности (процес), които да доведат до конкретни цели – например:

- рекреационни, културно-образователни, търговски, бизнес дейности, изобщо една мултифунк-

ционална палитра от мероприятия, за да стане МЯСТОТО привлекателно за нашите ДЕЦА и ОБЩНОСТТА;

- сплотяване на общността и активирането ѝ, тъй нареченият подход – bottom-up design. По този начин ще се активират креативни, рекреационни, културно-образователни събития, търговски, бизнес дейности, изобщо една мултифункционална палитра от мероприятия, за да стане МЯСТОТО привлекателно за ДЕЦАТА и съвременния човек.

Теренът, разглеждан от ИСУ 2018, се намира в район „Надежда“. Предложен бе териториален обхват от „Софпроект – ОГП“ – кварталът между улиците „Република“, „Свободна“, „Дравски бой“ и „Йордан Хаджиконстантинов – Джинов“, в който се намират и 15-о СУ „Агам Мицкевич“, 115 ЦДГ „Осми март“ и УПИ за басейн между тях. Кварталът обхваща и 6 панелни блока – № 229, 230, 231, 232, 246 и 247, от които петте са с по 8 етажа и само бл. 231 е с 6 етажа. Това място носи духа на типичното градоустройство от 90-те години с не добре поддържани общи части и има остра необходимост от обновено мислене и действия, за да се направи в сърцето на тази рамка място за активната рекреация на хората от общността. Още в програмата на ИСУ 2018 бе обявено, че премиерният екип ще може да участва в бъдещия проектантски екип на общината, при одобрение на Стратегията от ОС на СО. Също така ще се осигури малък бюджет за експериментална намеса, стига да са изпълнени всички изисквания на проекта УРБИНАТ за част от територията на „Здравословния коридор в район „Надежда“ като природосъобразни креативни решения.

ЛЕКТОРИ

За втори път на ИСУ гостува лектор от чужбина, арх. Адриан Хил от Белгия, група OSMOS, който активно работят и имат богат иновативен опит в нови методи за решаването на съвременните градоустройствени, урбанистично-социални проблеми на града, който сподели с участниците студенти и гости на откритата лекция и проведе кратък уъркшоп в рамките на основния.

Специално за участниците в ИСУ 2018 поканихме лектори с богат опит и иновативна практика, от което участниците могат да извлекат голяма полза в образованието си, близо до реалната практика, като се обогатят уменията им с нови инструменти.

Доц. г-р арх. Милена Ташева – катедра „Градоустройство“, г-р Вергиния Димитрова – социолог СУ, арх. Любо Георгиев – директор на ОП „Софпроект – ОГП“, арх. Жоржета Рафаилова – експерт в ОП „Софпроект – ОГП“, LUSIO архитекти – арх. Виолетка Славова и арх. Мария Стайнова, урб. Нурхан Реджеб – PLACE MAKE, арх. Васил Шарланов – УОЛТО-ПИЯ, арх. Мариана Сърбова и арх. Десислава Стоянова, „МОТО“ от Бургас, първата от тях е спечелила конкурса „Топлоцентра“ в София. Изнесените от тях професионални презентации бяха подбрани по темата и така се подплати още по-силно работата по задачата на студентите.

Екун 1

Експериментаторите

Иновативни детски площадки за града и места за съвременен отдих в кварталните пространства

Още със започване на проекта нашият отбор беше наясно, че основният ни фокус ще са хората като част от кварталната общност. Именно затова направихме изключително задълбочено проучване. Прекрахме дни на мястото в събиране на информация, заснемане, наблюдение и провеждане на интервюта, като искахме максимално точно да открием нужди-

те и желанията на хората. Искахме да усетим как живеят, как мислят и с какъв потенциал разполага районът. Оказа се, че освен прекрасното озеленяване, наличието на каптаж с минерална вода и други дадености, които те много ценят, хората са сформирали една силна общност, която е заинтересувана, загрижена и работи за благо на района. Във Време, когато бягството от лична отговорност и бездействие са нещо нормално, тези хора мислят и действат различно, а за нас това беше най-ценното от всичко, което получихме като информация от проучването. Започнахме да мислим как тези хора могат да бъдат включени в целия процес, как може тези хора, които не са част от общността, да пожелаят да станат и как чрез креативни дейности и игра да запалим децата от 5 до 13-годишна възраст да останат част от живота на квартала дори и когато станат тийнейджъри. С изграждане на детска площадка, била тя и безупречна, ние решаваме проблема с място за игра, но на точно определена възрастова група. Ние разбрахме, че е по-добре да предложим процес за работа, в който да участват хора от различните възрастови групи и така всеки да се чувства въввлечен и отговорен към случващото се, а не готово решение, наложено „от горе“, което дори не сме сигурни, че ще работи в полза на децата. И така, предлагаме концепция, в която възрастните да участват в процеса за изграждане на детски площадки и места за отдих. По този начин те ще чувстват мястото свое, ще се грижат за него и децата ще видят добрия пример, който биха последвали. Концепцията включва използване на естествени и рециклируеми материали, семпли и лесни решения за изработка и деликатни намеси в средата. Кварталът разполага с постройки, които биха били чудесен събирателен център за хората за обсъждане на идеи, дискусии и работилница, в която да се осъществяват различни уъркшопи. Предлагаме и място за различен тип прожекции и лятно кино. Специално беше разработена игра, чрез която децата могат да учат математика, като скачат от гума на гума. Успяхме да представим идеите си на местната общност и да разберем дали биха искали да участват в такъв експеримент, а техният отговор беше положителен.

Ами ако решението е процес, а не готов продукт?!

СПОНСОРИ

Тази година се получи това, което очаквахме от началото на ИСУ формата – бизнесът не само да ни спонсорира и презентира, а и да работим съвместно с тях, по техни задания, с техни изделия и изисквания. Така нашият генерален спонсор VELUX зададе нови параметри и изисквания, които студентите с желание включиха в работата си. Очакваме в бъдеще време да се реализира на това място в подпокривното пространство на 115 дет-

ска градина като общо игрово пространство за децата, осветено с изделията на VELUX. Подобни общи пространства липсват в повечето детски заведения и студентите се докоснаха и до тази съвременна проблематика. Така реконструкцията в подпокривното пространство бе нова възможност за учене.

Благодарение на многуоужаващите от нас спонсори, които подкрепиха наистина образованието, се получи креативен уъркшоп и студентите по-

Квартална единица с шест панелни жилищна блока, изолирана от съседните с няколко по-висок клас улици. Междублоковото пространство е разделено по средата в посока север – юг с детска градина, срещу нея – ограден с тухлена ограда паркинг и изоставено запустяло баскетболно игрище. От изток на това разделение върви ос на пешеходно преминаване, която е използвана от целия квартал като най-пряк път до голям магазин. Тази ос е неосветена и лошо асфалтирана. Други основни характеристики са:

- В процеса на събиране на информация се установи, че в общината има предложен план за изграждане на отделни подземни паркинги пред всяка жилищна сграда, което би довело до обединяване на надземните зелени площи в потенциални градини (цветни, зеленчукови или овощни). Стъпвайки на тази възможност, проектът разглежда междублоковите пространства като единно цяло, разпределяйки зони за тиха и активна почивка, за социално събиране на възрастните и за организирани занимания за по-малките деца. Во-

МЕНТОРИ

[illegible]

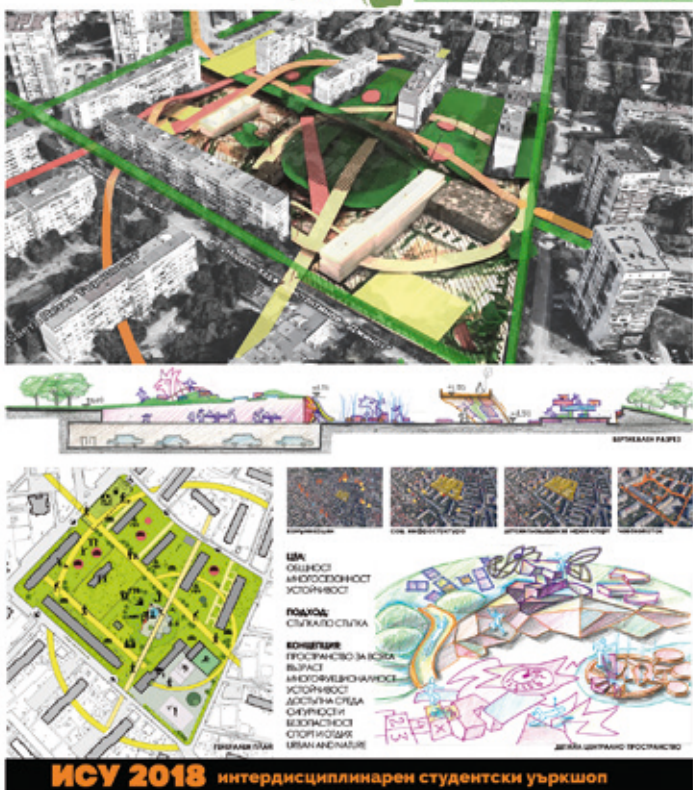
Ekun 2

гешо е изграждането на един общ социален център, в който да се провеждат изнесени уроци, културни събития и ежедневни срещи. Този център обединява отделните групи от различни блокове и създава едно оживено място в средата на междублоковото пространство, осигуряващо наблюдение над района. Центърът се поддържа от частен наемател, който получава доходи от подземните паркинги, правото да отвори кафетерия и малка зала под наем за събирания. Градините и площадките са отговорност за изграждане и поддръжка на живущите с помощта на учениците от детската градина и училището. Изработената продукция се използва за здравословен обяд за децата и другите посетители на кафетерията.

на идеите на екипите, за да се гостуизне го краен резултат – финална концепция за проекта, която трябваше да се илюстрира и презентира. Към всеки екип се получи тази година по четирима ментора, малко повече от оптималното, но това показва и интереса от страна на менторите към подобна творческа инициатива.

Това бяха докрай всеотдайни колеги, които идваха всеки ден в определено време след работа и консултираха студентите.

СТЪПКА ПО СТЪПКА

ИСУ 2018 интердисциплинарен студентски уъркшоп
Стъпка по стъпка - Екип 3
 Ивана Стоянова | Татяна Калкина | Тенделия Родиева | Ивонка Кирова
 Иновативни детски площадки за града. Места за съвременен
 отдих в кварталните пространства
 С любезното съдействие на ОП "СОВРЕМЕНЕН БГ" и Кметство на кметството в Бургас

Екип 3

Екип 3 Стъпка по стъпка

Защо?

В рамките на ИСУ 2018 ние се запознахме отблизо с характерен градски проблем – междублоковите пространства на жилищните комплекси.

В процеса на анализиране на това пространство ние се мотивирахме от неговите положителни и отрицателни качества.

Защото има множеството паркирани коли и липсва на осветление в междублоковите пространства, но също така защото мястото има потенциал, има

човешки ресурс и притежава духа на малкия град в сърцето на големия.

Какво?

На базата на вече събраната и анализирана информация ние установихме силните, слабите страни, възможностите и заплахите пред разглежданото пространство. Затова решихме да помечтаем какво бихме направили, ако ние живеехме тук, ако това е нашето място, а то тъне в мрак.

Нашето предложение е за една жива среда, която да не спира да играе, независимо от възрастта. Съдържаща елементи, естествено допълващи всекидневията на живущите. Като обособяване на малък център, заключен в междублоковото пространство.

Нашата идея е да ви предложим мултифункционално пространство, което да обединява култура, спорт, игра, отдих и всяка друга функция, към която бъде припознато.

Как?

Стъпка по стъпка

Нашата представа за намеса в една жива среда е постепенно, стъпка по стъпка, с участието на всички „играчи“.

В процеса на изследване и анализиране си поставихме 3 въпроса, на които нашата концепция да отговаря, а именно:

Как хората биха могли да се сближат?

Чрез изграждане на места, които да ни предразполагат към съвместни занимания.

Как средата да отговаря на потребностите?

Чрез предоставяне на поле за изява, креативност и свободна безопасна игра без рамки на децата.

Как да останем устойчиви?

Чрез съвместното ни участие в изграждането на мястото, средата. Като усетим, че всички сме значими за здравословното функциониране на града.

Нашето предложение е за основна амфитеатрална структура, изградена от различни материали и форми, обособяваща се като по-активен кът. Непосредствено между заобикалящите я блокове ще се сформира тихият кът, с вълнообразна настилка, богато озеленено място за почивка или друго.

Изцяло ще обезпечим мястото относно обслужващи обекти в северната част чрез направата на закрит смесен пазар.

ЖУРИРАНЕ НА ЕКИПИТЕ

ЕКИП 1 – Първо място

1. Станимира Панайотова – Архитектура, 5 к., УАСГ
2. Калина Стойчева – Урбанизъм, 2 к., УАСГ
3. Светла Върбанова – Архитектура, 4 к., НБУ
4. Давид Йожков – Ландшафт, 5 к., ЛТУ

ТЮТЪРИ

1. арх. Виолетка Славова
2. арх. Мария Стайнова
3. арх. Цветомира Гиргинова
4. урб. Моника Маркова

ЕКИП 2 – Второ място

1. Стефка Сиракова – Архитектура, 4 к., НБУ
2. Лилия Николова – Урбанизъм, 2 к., УАСГ

3. Георги Пейчев – Урбанизъм, 3 к., УАСГ
4. Славея Антонова-Гонтика – Урбанизъм, 2 к., УАСГ

ТЮТЪРИ

1. арх. Десислава Димитрова
2. арх. Десислава Ковачева
3. арх. Борислава Хинчева
4. ланд. арх. Александър Димитров

ЕКИП 3 – Второ място

1. Тюркян Хаджи – Архитектура, 4 к., НБУ
2. Теодора Гоцова – Урбанизъм, 3 к., УАСГ
3. Ирина Стоянова – Архитектура, 4 к., УАСГ
4. Илинда Генемунa – Интериорен дизайн, 4 к., НБУ

ТЮТЪРИ

1. урб. Вергиния Симеонова
2. арх. Христо Харлов
3. арх. Десислава Парлапанска
4. арх. Васил Кашукеев

След презентация на екипите пред жури от колеги, в присъствие и на преподаватели и архитекти от практиката, възложителят на задачата – ОП „Софпроект – ОГП“, активни представители на ОБЩНОСТТА, студенти, гости, се получи следната класация след журирането: Първо място получи Екип 1, Второто място бе споделено от Екип 2 и Екип 3. Не мога да не спомена с голяма благодарност колегите в журито: Любо Георгиев – архитект, директор на ОП „Софпроект – ОГП“. Александър Петров – ландшафтен архитект, Даяна Николова – архитект, Емил Христов – урбанист, Жоржета Рафаилова – архитект, Невена Германова – социолог, Станимира Николова – урбанист.

ИЗВОДИ ОТ РАБОТАТА НА СТУДЕНТИТЕ В ИСУ 2018

ИСУ 2018 изпълни поставената цел на формата и даде на студентите друг, различен поглед, професионална екипна работа, подобна на бъдещата им практика, надгради умения, провокира мисленето, направи екипен брейнсторминг, изнесени им бяха лекции по темата от практики, споделен бе чуждестранен опит и сверяване на часовника по подобни задачи, получиха се експертни консултации в работата им. Най-важното – проследиха дизайн ПРОЦЕСА.

Студентите попаднаха в изцяло нова среда, за да надграждат знанията си с нови УМЕНИЯ ОТ ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРАКТИКА, да споделят един нелек, динамичен процес на работа в екип с непознати колеги и да създадат за малкото време конструктивен диалог вътре в екипа, да се борят не за частния вариант, а за общоизбраната концепция, да работят в дух на екипна работа, на отбор, на състезание, на конкурс за смели, иновативни предложения.

Новото, което ИСУ 2018 предложи тази година по нов начин, бе работата на студентите със и за ОБЩНОСТТА. Проучването, тематичните лекции, анкети, изследването на терен какво искат хората, вземане на решения, съобразени с общност-

та и същевременно с одобрени градоустройствени проекти, участието на общността в дизайн процеса, докладването на място пред тях в 15-о СУ в район „Надежда“, за да се получи резултат „bottom up“, а не спуснато от горе решение, та било и най-великото като идея... Така се затвърди значението и участието на социологията в подобни проучвания за публични реализации, след изнесени лекции и събеседване със социолога от СУ – д-р Вергиния Димитрова, за синергията на съвместна работа на различни специалности. Резултатът се усети по реакцията на хората, които отначало бяха стреснати в очакване на „булдозерите, и те не знаеха какво ще се строи“... и постепенно се заинтересуваха и започнаха да стават преки участници със съвети и идеи. Резултатът бе още по-категоричен, че подобен подход сработва, когато представители на ОБЩНОСТТА поискаха да присъстват на финалните презентации в УАСГ и бяха наши гости. Специално ги представихме като важни съдници на случващото се. Та нали там, в общите пространства на този район, те ще почиват, спортуват, ще засаждат овощни дървета и зеленчуци, заедно със своите деца, ще празнуват с приятелите и роднините си всякакви празненства и хепънинзи, ще се чувстват комфортно, ще обитават нови генерации от XXI век.

Друго ефективно предложение на студентските екипи бе предложението за преместването на басейн, за чието строителство имаше отреден нов терен до 15-о СУ „Адам Мицкевич“ съгласно действащия одобрен застроителен план. Предложението включи преместването на басейна и окрупняване на спорта в училищния двор – съществуващ физкултурен салон с плувен басейн за всички от общността. Приоритет при ползването имат децата от детските градини в квартала и училището. Така спортната база с независим подход от улицата ще позволи ползването ѝ 365 дена в годината от ОБЩНОСТТА. По този начин се освободи място за още по-просторно решение за креативна игра и рекреация на жителите на квартала.

И всичко това завърши с отговорно докладване от екипите на техните концепции на табла, с презентации за пътя, който са изминали, и показаха резултата. Тази впечатляваща работа бе свършена от участниците – мотивирани студенти и менторите им за 10 дни...

Накрая бяха обсъдени положителните страни, какво за тях е било полезно, интересно, като събрахме и препоръки за формата, които ще отразим в бъдеще. Най-важното е цялостното усещане и впечатление за положителна, полезна, креативна образователна работа като процес със студентите участници в ИСУ 2018.

ИСУ се превръща в Творческа образователна лаборатория, следваща новостите в образованието и работеща по реални проблеми интердисциплинарно, където студенти, преподаватели, доказани експерти от практиката, лектори, бизнес, общности от граждани, общини си подават ръка и заедно изграждат по-добрите специалисти на бъдещето.

РАБОТНИ МОДЕЛИ НА УЧАСТНИЦИТЕ В ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС В ДИГИТАЛНАТА ЕРА

арх. Стоян Тодоров

Въведение

„Ние живеем в ерата на дигитализацията и това означава, че всичко, което може да бъде дигитализирано, ще бъде дигитализирано“ (1). Това твърдение на германския канцлер вече се потвърждава от факта, че почти всеки гражданин, който води активен начин на живот, носи със себе си смартфон с инсталирани множество апликации, които постоянно променят начина, по който живеем, комуникираме помежду си и упражняваме професиите си.

Участниците в инвестиционния процес, разбира се, не правят изключение. Отдавна компютрите заместиха ръчното чертане, а технологиите за строително-информационно моделиране (BIM) добавиха към геометрията семантика и превърнаха проектите в богати бази данни.

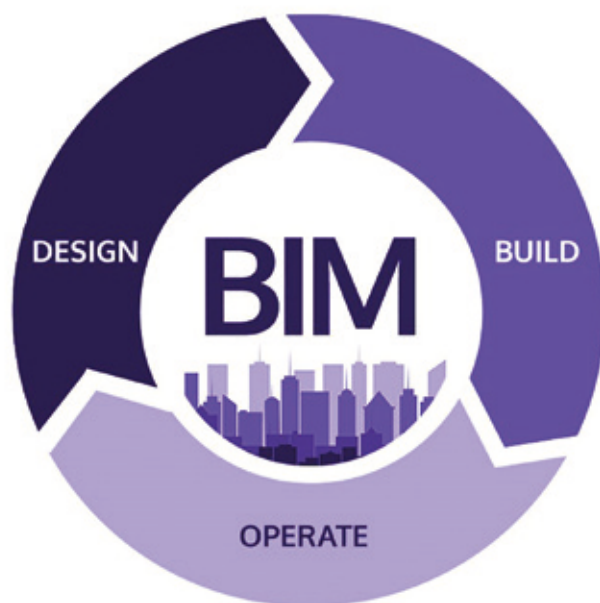
Дигитализацията доведе до изчезване на професии като тази на машинописките и създаде много нови професии като BIM мениджърите например. Тя създаде условия за развитие на нови бизнес модели, които промениха начина, по който ние работим, пазаруваме, изобщо начина, по който живеем.

Според изследване на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD), проведено в 32 държави, около половината от работните места могат частично или изцяло да бъдат заместени от изкуствен интелект или роботи. Как тази тенденция би засегнала хората, ангажирани в инвестиционния процес?

Инвестиционният процес, BIM и дигитализацията

След като все повече строителни обекти се проектират с BIM технологии и се трупат бази данни, логичен е въпросът как може да се разшири кръгът от BIM приложения (фиг. 1) и този ресурс да се използва по-рационално и за обществени цели.

В доклад по Програмата за способности в BIM иновациите страните са групирани в четири категории в зависимост от това до каква степен BIM е въведен на държавно ниво (фиг. 2).

фиг. 1

фиг. 2

Дигитализацията представлява всеобхватен комплекс от социални, икономически и технологични изменения. BIM е важна стъпка в хода на дигитализацията на инвестиционния процес. Приемайки го като даденост на нашето време, настоящата статия разглежда промените, които дигитализацията предизвиква в работните модели на участниците в инвестиционния процес.

Инвестиционният процес и дигиталните работни модели

Неоспоримо е, че протичането на незабележими на пръв поглед постепенни количествени натрупвания в хода на всеки отделен процес в определен момент по необходимост довежда до скокообразни същностни качествени промени.

Структурираните данни, които се генерират чрез употребата на BIM и редица други дигитални технологии, водят към това количествено натрупване, а скокът, който следва е въвеждането на дигитални работни модели.

При различните участници в инвестиционния процес потенциалът за дигитализиране на процесите е различен. Фирмите, развиващи BIM софтуерни решения, вече са разработили варианти на дигитални работни модели например за проектантите, строителите и фасилити мениджъри. Моделите в бизнеса благоприятно допринасят за развитие на дигитални работни модели и за администрацията.

Дигитално правителство (ДП)

ДП е решение, което трябва да бъде взето от хората. Неговата реализация не е технологичен, а социален въпрос. Проф. Живка Овчарова от Технологичния университет в Карлсруе обобщава, че не технологиите променят света, а начинът, по който хората ги използват. Практиката във водещи в дигитализацията държави като Естония например показва, че главното условие за успеха на ДП е прозрачността.

ДП при гражданите може да се реализира дори само с една апликация за мобилно устройство, подобно на мобилното банкиране. На *фиг. 3* е показан модел на софтуерната архитектура на такава апликация, разработван от Италианското правителство.

На *фиг. 4* е показано класиране на Европейската комисия на държавите членки в 4 групи по следните критерии: 1) бърз и лесен онлайн достъп до обществени информации и услуги; 2) прозрачност на извършваните от администрацията процедури и контрол на личните данни от потребителите; 3) възможност услугите да се ползват от чужбина; 4) наличие на електронни лични карти, ключове, електронни подписи или др. масови средства за защита на достъпа.

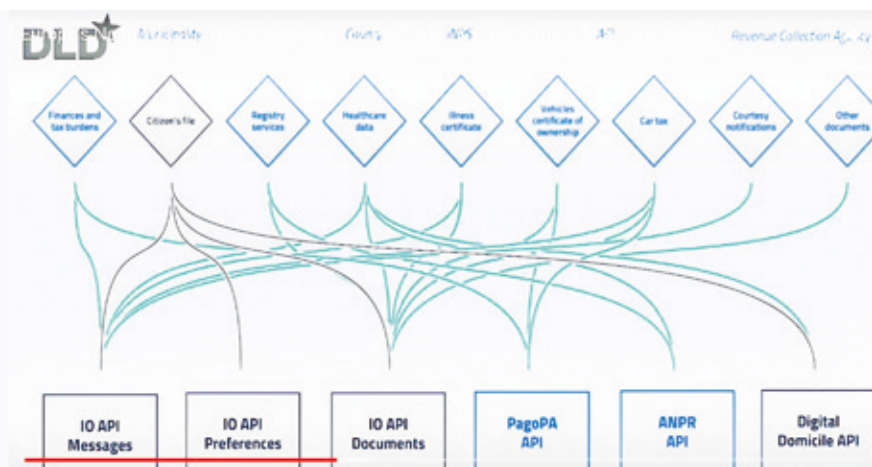
Работните модели за BIM

Ползите от BIM за работата на преките участници в жизнения цикъл на строежите: проектантите, строителите, собствениците и техните фасилити мениджъри, са известни и безспорни. Другата страна на BIM са работните модели, чиято цел е генерирането на печалба. За фотореалистичните изображения на BIM програмите стоят информационни модели от семейства точно специфицирани строителни продукти, всеки от които има парична стойност.

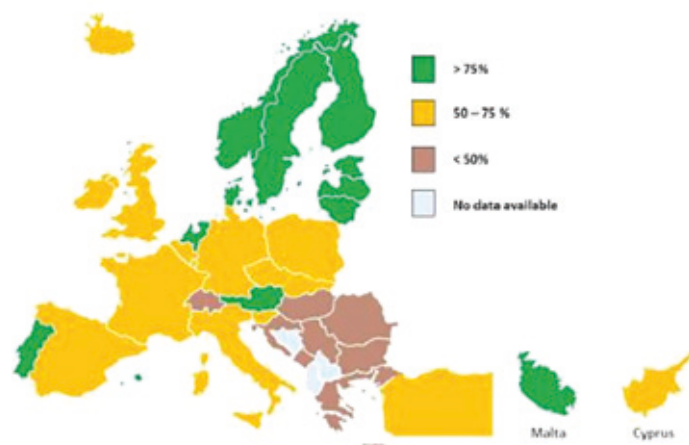
Предоставянето на безплатни библиотеки от производителите на строителни материали на проектантите е типичен пример за бизнес модел. Ето как функционира той: влаейки такива безплатно предоставени библиотеки в проектите си, проектантите практически предопределят доставчика на строителните продукти. Не е ли това обаче заобикаляне на пазарните принципи на икономиката и подвеждане на възложителя? Как това изобщо се съвместява с професиите на доверието, каквито по дефиниция трябва да бъдат регулираните професии? Кое гарантира, че интересът на възложителя да получи максимално качество за парите си е защитен с BIM метода на проектиране? С частен инвеститор този конфликт на интереси може да бъде обсъден и решен, но когато строежът е с обществено финансиране, предопределянето на производител е незаконно.

Едно от големите предимства на BIM програмите е възможността количествата и спецификациите на материалите автоматично да се експортират към софтуерни приложения, които автоматизирано изработват тържбата документация в стандартизирана форма. В резултат на описания бизнес модел клиентите се насочват към конкретни производители на строителни продукти. При изготвянето на тържна документация за обществени поръчки проектантите най-често преработват автоматично извлечената от библиотеките семантична информация, като ръчно изтриват търговските наименования. Това всъщност противоречи на фундаменталната логика на BIM, но спестеният труд от използването на готови библиотеки води до това компромисно решение.

Оказва се, че единствено инженерингът е коректен работен модел от гледна точка на логиката на BIM, защото там изборът на конкретния строителен продукт принадлежи на строителя. Но именно инженерингът е най-неизгодният работен модел от гледна точка на възложителя/инвеститора. Макар и най-лесен за реализация, този работен модел в общия случай се характеризира с лошо съотношение между цена и качество на крайния продукт в сравнение с модела, където изборът се прави от проектант, представляващ интереса на възложителя. Този пример нагледява

фиг. 3

фиг. 4

преплитането на технологичните с икономическите и етичните страни на дигиталния работен модел заг BIM.

Дигиталните работни модели в бизнеса и в администрацията

Бизнесът първи визира възможностите, които му предоставя дигитализацията и реализира високодоходни работни модели. Неслучайно именно такива фирми водят класациите на световните финансови борси.

Аналогичен е потенциалът за просперитет чрез дигитални работни модели и в общественния сектор. Диего Пиаценти, отговарящ за ДП в Италия, дефинира задачата на правителствата да опростяват живота на гражданите.

Дигиталното правителство за устройствено планиране

Процедурното на устройствени планове принципно е ексклузивна задача на държавата и общините. То се базира на комуникацията със заинтересованите от дадения план страни и има за цел дългосрочно да гарантира обществен интерес. Чрез използването на инструментариума на ДП изпълнителната власт се обръща към гражданите и им предлага решения, които те да приемат или отхвърлят, докато се постигне оптимален баланс на интересите. Всяко заинтересовано лице трябва да получи възможност да изрази мнението си.

Ако в аналоговия свят това става с обяви на общодостъпно място или по пощата, то в дигиталната ера това място е интернет. Технологии като виртуална, добавена или смесена реалност са мощни инструменти за представяне на устройствени планове пред гражданите. За разлика от аналоговите планове, те биват много по-лесно разбирани от гражданите, защото тези технологии по интуитивен начин се възприемат от човешките сетива. Използването на инструментариума на ДП намалява административния

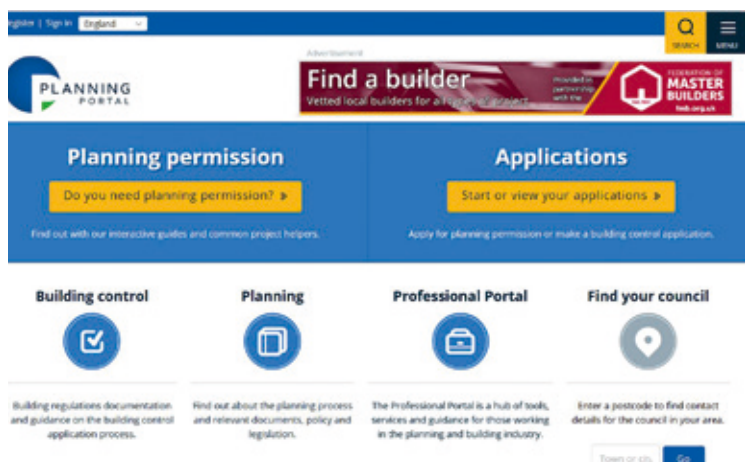
товар, гарантира прозрачност на вземането на решения, осигурява мобилност и може в пъти да съкрати сроковете, което подобрява инвестиционния климат като цяло.

Дигиталното правителство за разрешаване на строителството

Чрез ДП всеки собственик на имот може по всяко време да зададе параметри на желан от него строеж и да получи отговор дали инвестиционното му намерение е възможно, от кои части трябва да се състои проектът и какъв е пътят за реализиране на инвестиционното намерение. Интернет базиран портал води гражданите/техните архитекти през алгоритъм за подаване на заявление за строително разрешение, обявяване на начало и обявяване на край на строителството. Подобно на медицинския картон на човек всяка сграда си има електронно досие, където се съхраняват данни за целия неин жизнен цикъл, които под някаква форма касаят обществен интерес. На фиг. 5 е представен като пример порталът на Великобритания.

Дигитализацията в строителния контрол

Относно възможностите на дигиталните технологии за реален строителен контрол бих желал да споделя пример от мой клиент. Имотът му край гр. Мюнхен бил посетен от инспектори от местната служба за строителен контрол с цел проверка за незаконно строителство. Станало ясно, че компютърните алгоритми, които регулярно сравняват сателитни снимки на населено място, регистрирали промяна във външния вид на еднофамилната му къща. Тъй като към момента нямало разрешено преустройство за тази сграда, автоматично се задействал сигнал за проверка. В действителност гражданинът просто препокрил къщата си с нови керемиди, чийто цвят се различавал от цвета на старите керемиди. Макар конкретният пример да показва слабост на приложената дигитална технология, той недвусмислено демонстрира как функциони-

фиг. 5

ра строителният контрол по дигитален работен модел на база сателитни данни. Знанието за наличие на спътников контролен механизъм е достатъчно, за да откаже всеки, който се надява, че незабелязано може да заобиколи закона и да построи нещо незаконно.

Искусствен интелект за разрешаване и контрол на строителството

Структурираните данни от дигиталния кадастър (2D/3D), дигиталните устройствени планове със заложените в тях параметри, сателитните снимки и BIM моделите на обекти са част от базите данни, с които алгоритмите могат да работят. В инвестиционния процес понастоящем повечето данни естествено възникват в дигитален вид. Те просто трябва да се оставят в дигиталната им форма и да се съхранят така, вместо да се разпечатват на хартия.

Структурираните дигитални данни позволяват обработването им от администрацията да става чрез изкуствен интелект (ИЕ). Визията на канцлера Меркел по този въпрос е, че ИЕ насърчава растежа и благоденствието (2).

За да функционира изкуственият интелект, освен данните са нужни и математически алгоритми. Те могат да бъдат разработени само на базата на обективни критерии и ясни правила.

Правилата в инвестиционния процес целят гарантиране на обществения интерес. В държави като Германия те са ясно дефинирани, като визират три основни аспекта: 1) външен вид, 2) стабилност и 3) пожарна безопасност на строежа. Степента на обществен риск определя категорията на строежа и от това следва видът на процедурата.

Преходът от аналогови към дигитални работни модели

Аналоговите работни модели не бива да се заменят директно 1:1 с дигитални такива. Предимствата на дигитализацията могат да бъдат

напълно разгърнати само тогава, когато решенията са холистични и са съобразени с огромните възможности на компютърните технологии.

Първо трябва да се разработи дигиталният работен модел, а след това всичко останало. Обратният подход да се дигитализират старите работни модели в повечето случаи е обречен на неуспех.

Заключение

Всеки от нас има право на избор дали да участва в дигитална на процеса на дигитализация в своята професионална област и чрез преквалификация и продължаващо обучение да се адаптира към идващите технологии или да се остави те да го застигнат и задминат. Архитектите и инженерите проектантите не са застрашени от дигитализацията, защото са творчески професии. Дигитализацията ще направи така, че човекът да изпъкне с таланта си пред машините, като го разтовари от механично повторяемите дейности. Архитектите от администрацията, ангажирани с разрешаването и контрола на строителството, ще трябва да отгадат тази част от работата си на компютрите, в която алгоритмите безспорно превъзхождат човешките способности, и да оставят ДП да направи живота на гражданите по-лесен.

Дигитализацията се реализира на практика чрез дигиталните работни модели. Това важи както за бизнеса, така и за администрацията. Някои дейности се поемат от ИЕ, други дейности, като тези на строителите, се роботизират. Това води до скок в производителността и качеството, а косвено – към устойчив растеж и просперитет на обществото.

Литература

1. FAZ (2018): „Alles was digitalisierbar ist, wird auch digitalisiert“ [online] <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/diginomics/merkel-deutschland-muss-bei-kuenstlicher-intelligenz-fuehren-15920734.html> [28.01.2019]
2. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (2018): [online] <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/mediathek/die-kanzlerin-direkt/merkel-kuenstliche-intelligenz-foerdert-wachstum-und-wohlstand-1556352!mediathek?query=> [28.01.2019]

Фигури

- Фиг. 1. <https://www.geospatialworld.net/blogs/bim-smart-cities/> [26.01.2019]
- Фиг. 2. McAuley, B., Hore, A. and West R. (2017) BICP Global BIM Study – Lessons for Ireland's BIM Programme Published by Construction IT Alliance (CiTA) Ltd., 2017. doi:10.21427/D7M049
- Фиг. 3. Piacentini, D. (2019): DLD conference, <https://www.youtube.com/watch?v=ENDoFEeU3BU> [26.01.2019]
- Фиг. 4. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/egovernment-benchmark-2018-digital-efforts-european-countries-are-visibly-paying> [26.01.2019]
- Фиг. 5. <https://www.planningportal.co.uk/?docRef=LocalInformation&scope=202&langid=0> [26.01.2019]

„ВАРНА. АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛСТВО (1944–1990)“ – ЕДИН СЕРИОЗЕН ЛЕТОПИС НА ВРЕМЕТО

арх. Виолета Тончева

„Варна. Архитектура и строителство (1944–1990)“, изд. „ФИЛ“, 2018. Автори са арх. Нягол Петков и Георги Кацарски, отговорен редактор арх. Венета Стоянова, редактор доц. д-р Соня Алексиева, графичен дизайн и предпечатна подготовка Мария Калчева, коректор Габриела Каменова, фотограф Росен Донеф. Главен консултант на изданието е инж. Христо Филипов – дългогодишен главен инженер на СД „Благоустройствени строежи“ и директор на БКС „Варненска комуна“, както и главен инженер на Община Варна през периода 1988–1990 г. Консултанти на различни етапи и раздели са ветераните: инж. Любомир Попов, инж. Иван Величков, инж. Цветана Африканова, инж. Никола Ботев, полк. Иван Курбанов, инж. Ячо Яков, както и арх. Димитър Стефанов. Рецензент е доц. д-р арх. Станчо Веков.

Книгата „Варна. Архитектура и строителство (1944–1990)“ е едно забележително издание, с очевиден историографски принос, което прави чест както на авторите Нягол Петков и Георги Кацарски, така и на издателя Георги Филипов. То утвърждава арх. Нягол Петков, един от именитите варненски архитекти, и като изследовател на архитектурните и градоустройствени процеси в нашия град от 1944 до 1990 г. Това е т.нар. „социалистически период“, несъмнено много дълъг и сложен период, който започва с прехода от една обществено-политическа система към друга и завършва с нейния край или по-точно със следващия преход към демократично обществено устройство, времето, в което живеем сега. Историята следва своя ход и от позицията на днешния ден ние имаме шанса да се върнем към това недалечно минало, да го огледаме от всички страни, да вземем от него същественото и да продължим нататък. Миналото като постамент, върху който стъпва настоящето, е неоспорим закон за общественото и човешкото движение напред.

Първата стъпка в този сложен процес на осмисляне на миналото е събирането и подреждането на фактите в хронологическата им последователност. Летописът. Точно това са направили авторите на тази книга. Един пространен летопис на архитектурните и строителните идеи и реализации през 1944 – 1990 г. Със съзнание за високата гражданска отговорност, която носят, те подхож-

дат към събитията, датите и имената, които документират случилото се. Достоверността, вниманието към детайла и безпристрастността са важни качества на тази книга. Към тях трябва да се добавят логичната и ясна структура на съдържанието, което създава презгледност в обемната и сложна материя. Следващо достойнство е богатият архивен снимков материал, който адекватно онагледява описваните събития и прави четливото достъпно освен за професионалисти и за един по-широк кръг читатели.

Моят респект към арх. Нягол Петков – очевиден е и участник в архитектурния живот на Варна, както и към неговата дъщеря, арх. Венета Стоянова, която довежда до успешен край дългогодишната събирателска и изследователска дейност на своя баща. Огромна е заслугата на краеведа Георги Кацарски, който от известен в миналото волейболист си създаде име на добросъвестен хронист и краевед. След първата си книга за волейбола той посвети цялото си време на архитектурното минало на Варна, за което написа няколко книги. Възхищавам се на този пословично трудолюбив и всеотдаен човек, който не се уморяваше да рови в архивите, да търси различни източници, да сравнява изворите, да отсява и изважда от забрава важните за нашето общество исторически знаци. Краеведството за него беше мисия. И аз си мисля, че той, както и арх. Нягол Петков щяха да бъдат доволни от тази книга, от крайния резултат на този сериозен труд, зад който стоят много институции и хора, обществени и лични архиви, професионалните организации на САБ и КАБ, консултанти и съмишленици, спонсори.

В цифри стореното от тях изглежда така: 128 страници и 338 фотоса, 157 биографии и 784 имена на архитекти, строителни инженери и технически ръководители, пряко ангажирани с проектирането и строителството през разглеждания период. Богатата библиография и информационните източници, посочени в края на книгата, също доказват високата стойност и приносния характер на „Варна. Архитектура и строителство 1944–1990“.

Наред с информацията и начина на нейната употреба, полиграфията, дизайнът, хартията, печатът и шрифтът са другите съществени характеристики за една книга, която уважава себе си. Още

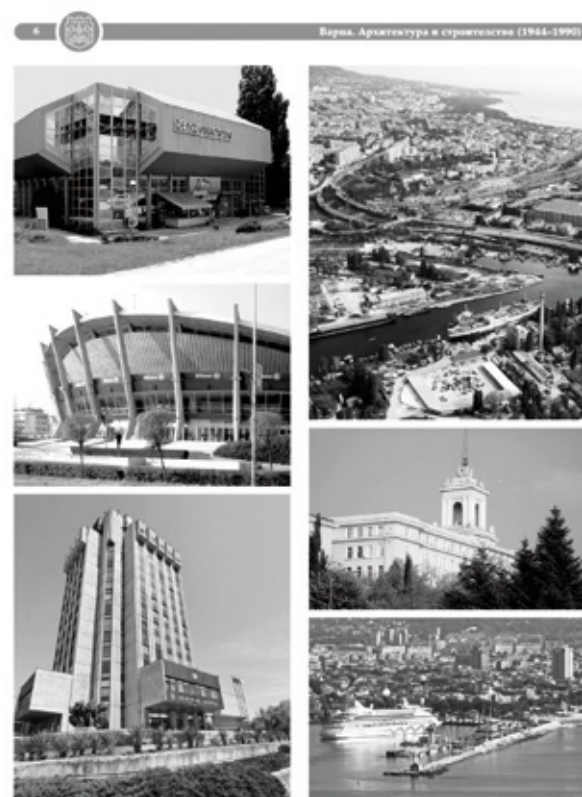
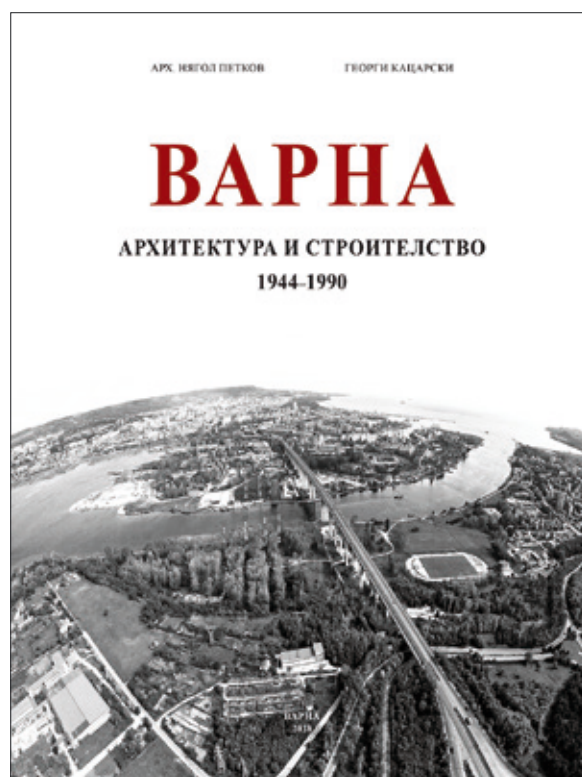
повече, че тук тя си поставя целта да служи не на конюнктурата на деня, а на историческата истина и на бъдещите поколения. Издателството на Георги Филипов е безупречно в това отношение. За пореден път то демонстрира как единомислието вътре в екипа и съвпадението между намерение и реализация водят закономерно до желания резултат. Неслучайно много от книгите на „ФИЛ“ могат да се намерят в Библиотеката на Сената във Вашингтон и са отличени със сребърни и златни медали от Международни филателни изложения в клас „Литература“.

И така, „Варна. Архитектура и строителство 1944–1990“ разглежда развитието на строителството и архитектурата по времето на социализма като следствие не от механизмите на свободния пазар, а от плановете икономика и регулаторните функции на държавата и нейната единствена партия. В този смисъл изданието надлежно проследява промените в планирането, проектирането и строителството във Варна, региона на Девня и курортните комплекси „Дружба“ и „Златни пясъци“.

От особено значение е 1959 г., когато с административната реформа Варна придобива статут на окръжен град и това дава решителен тласък за израстването на града не само като административен, но и като стопански, културен и туристически център. Правят се сериозни опити за разрешаване на жилищната криза, настъпила с демографските промени и движението от селото към града. Статистиката сочи, че от 1944 до 1980 г. населението на Варна нараства близо 4 пъти. За да бъдат удовлетворени жилищните нужди, се извършва разгърнато жилищно строителство, в което се използват технологиите: монолитно, пакетноповдигащи плочи, пълзящ кофраж и едропанелна система. Т.нар. „варненска номенклатура“, разработена върху съветското едропанелно строителство, придобива известност и се прилага и в други окръзи.

Важна тук е годината 1966-а, когато се провежда Международен конкурс за Нов градоустройствен план на Варна, в който участват 65 проекта от Европа, Азия и Америка. Три първи премии са присъдени на колективите от Чехословакия, ГДР и на българския екип на изтъкнатия наш архитект Георги Ганев, като проектирането се възлага именно на българския екип и архитектите Константин Бойчев, Димитър Липов и Георги Ганев. Този Общ градоустройствен план, приет през 1971 г., посочва стратегическите приоритети в градоустройствената концепция за развитието на града: промишленост, корабостроене, машиностроенето и металообработване, също текстилна и хранително-вкусова промишленост, туризъм.

Предвижда се товарната дейност да се изнесе от пътническата гара в Западната промишлена зона и да се засилят функциите на Морската гара като пътническа. Още тогава е заложена идеята за обособяването на Пешеходна зона по бул. „Ленин“,

сега „Княз Борис Първи“. Арх. Варужан Маноян изработва окончателния проект за преустройство на площад „Независимост“ (1976) и покриването му с фигурална настилка от врачански масивни плочи и гранит, изграден е нов фонтан, автомобилният поток е прекъснат.

Резултат от национализацията са текстилната фабрика „Христо Ботев“ на мястото на предишната „Цар Борис“ и Корабостроителният завод „Г. Димитров“, в който се обединяват национализирания Корабно дружество „Черно море“ и Акционерното дружество „Кораловаг“. По същата процедура кино „Ранков“ става кино „Република“, а кино „Роял“ – кино „Димитър Благоев“. Всяка епоха върви със своите имена.

От книгата научаваме още, че предложението за Студентски град в близост до телевизионната кула се отхвърля. Без възлагане приключва и Националният конкурс за нова сграда на операта и голяма концертна зала (1972) в района пред Градската художествена галерия. Затова пък се създават Институтът по корабостроене (1962) и Институтът по корабна хидродинамика (1977), които имат подчертан принос за повишаването на нивото на производство.

В средата на разглеждания период започва изграждането на Южната, Западната и Северната промишлена зона. Появяват се редица впечатляващи сгради за нуждите на промишлеността, битовите услуги и търговията, културата, здравеопазването, туризма, сред тях Образцов дом, Мебелната палата „Лазур“, предприятието „Електрон“ и т.нар. Морска гара (1968) и Аерогарата (1972) проектира арх. Любен Попдонев. С централния подлез на арх. Емил Пасков и инж. Вутьо Катеф (1969) се постига безконфликтна транспортна зона в центъра на града. Започва мащабното строителство на Девненския промишлен комплекс, химкомбинатът „Карл Маркс“ е открит през 1971 г.

Варненска емблема от онова време е Аспаруховият мост (1976), с гл. проектант инж. Борис Стамов. Заедно с моста естакада е прокопан вторият канал море – езеро; влиза в експлоатация и Фериботният комплекс „Варна – Иличовск“ (1978).

Първа премия в Националния конкурс за жилищния комплекс „Чайка“ (1962) е присъдена на арх. Варужан Маноян, в колектив с архитектите Константин Бойчев, Юлия Ангелова, Бистра Маркова. Един от добрите примери за съчетаване на монолитно с панелно строителство сред зелена среда, жилищният комплекс „Чайка“ се открива през 1972 г., когато във Варна се провежда Международният конгрес на архитектите.

Дворецът на културата и спорта (1968) с неговия елегантен покрив във формата на хиперболичен параболоид е венец в творчеството на арх. Стефан Колчев и колектив, безспорно една от най-красивите Варненски сгради. Само след няколко години арх. Колчев ще изгради подобен Дом на изкуствата в Лагос, но 4 пъти по-голям, донесъл му след националната и световна слава. Арх. Стефан Колчев е автор и на сегашната сграда на Община Варна, първоначално замислена като Партиен дом (1981).

Арх. Косьо Христов, един друг заслужил Варненски архитект, проектира хотел „Черно море“ (1965), но тъй като заминава на работа в Тунис за няколко години, строежът е довършен от друг архитект

с много по-висока етажност от предвидената. Носил дълго в себе си идеята за Фестивален и конгресен център, арх. Косьо Христов разработва мащабен проект до входа на Морската градина, с голяма концертна зала с орган, прилежащи зали, хотелска част, подземни подходи и органично вписване в околната паркова среда, който по финансови причини не се реализира в цялостен вид. Но така или иначе, Варна получава през 1986 г. поредния си архитектурен символ – Фестивалния и конгресен център.

Арх. Косьо Христов адаптира по великолепен начин бившата протестантска църква „Д-р Лонг“ на ул. „Драгоман“ към проекта за новата сграда на Кукления театър.

Варненската архитектура е немислима и без арх. Камен Горанов, който има изключителни заслуги за съхраняване на архитектурното наследство. Негово дело са преустройството на зала „Варненска комуна“ в Сцена Филиал на Варненския драматичен театър (1965); преустройството на стар хан в Дом на художника на ул. „Козлогуй“, преустройството на къщата на търговеца Зейнет бей в Дом на архитекта (1972). Арх. Камен Горанов е автор и на Астрономическата обсерватория „Николай Коперник“ с Махалото на Фуко, пред нея със скулптурата на Коперник от Любомир Далчев. С името на арх. Камен Горанов свързваме Музея на Възраждането, Музея на медицината, Етнографския музей и т.н.

Синът на арх. Камен Горанов арх. Огнян Каменов на свой ред се включва в архитектурния живот на Варна, като работи по преустройството на бившата Девическа гимназия в Археологически музей (1983) и адаптацията на бившата Мъжка гимназия за нуждите на Градската художествена галерия (1989).

Книгата на арх. Нягол Петков и Георги Кацарски недвусмислено посочва Камен Горанов, Варужан Маноян, Константин Бойчев, Косьо Христов, Марин Маринов като най-добрите, знакови за Варна архитекти. И всички те са възпитаници на първия и последен архитектурен випуск на Държавния университет „Кирил Славянобългарски“ във Варна. Ако градската управа беше съумяла да запази този университет, това сигурно щеше да се отрази още по-благоприятно върху архитектурната визия на града.

„Варна. Архитектура и строителство (1944–1990)“ изобилства с още много интересни и любопитни документи, включително за курортните комплекси „Дружба“, сега „Св. св. Константин и Елена, и „Златни пясъци“, както и за още много други обекти, които оформят съвременния облик на Варна.

В поредицата от издания, които се появиха по темата през последните години, „Варна. Архитектура и строителство (1944–1990)“ определено се откроява като най-пространно и професионално поднесено свидетелство за даденото историческо време. Един сериозен летопис, от който може да се съди за развитието на архитектурата и строителството не само във Варна, но и в цялата страна.

ЗА ПРОЕКТА „ИТАЛИАНСКИ ФУТУРИЗЪМ И МОДЕРНО ИЗКУСТВО В БЪЛГАРИЯ. ПРИМЕРЪТ НА НИКОЛАЙ ДЮЛГЕРОВ“, 2018, С АВТОР ПРОФ. Д-Р ИРИНА ГЕНОВА

доц. д-р арх. Стела Ташева, доц. д.и.н. Саша Лозанова

Проектният принцип в хуманитаристиката предоставя на изследователите специфични възможности. По отношение на изкуствознанието обичайни са:

- изборът и разработката на конкретна тема (проблематика);
- представянето ѝ в различни форми: експозиции; печатни изделия: каталози, брошури, сборници, монографии и др.;
- провеждане на пресконференции, кръгли маси, семинари и пр. научни форуми.

Изборът им зависи от целите и задачите, които си поставят авторите в дадения проект, от финансовата подкрепа, получена от институциите, и от времевия период на изпълнение.

В този контекст рецензираната разработка на проф. д-р Ирина Генова откроява широк обхват на направеното. Проектът се реализира поетапно и започва с изложба, представена в София (в Национална галерия – Софийски арсенал – Музей за съвременно изкуство от 3.04.2018 до 3.05.2018) и във Флоренция (Академията за изящни изкуства, 3-23.06.2018). Придружени са с авторски цикъл лекции, предназначени и за специализирана, и за по-широка аудитория. Особено ценно е изданието, финализиращо изследователската работа на авторката проф. д-р Ирина Генова. То, както и подготвената експозиция, е изпълнено с професионалното дизайнерско участие на Надежда Ляхова.

Шанс за проекта е подкрепата на Националния фонд „Култура“, на „Културната програма на българското председателство на Съвета на Европейския съюз“, 2018, както и на други институции и личности – у нас и в Италия.

Темата на творческата изява е подходящо формулирана. Тя се базира на дългогодишни проучвания и авторски публикации. Те са посветени на българския и европейския художествен модернизъм, на делото на Николай Дюлгеров и на други наши и чуждестранни художници. За България това са Кирил Кръстев, Мирчо Качулев, Иван Ненов, Сирак Скитник. Всички те са ярки творчески фигури със значим принос в изкуството, художествената критика, публицистиката и др.

Каталогът, включващ текстове и множество фотографии, отразява три изследователски линии.

Ако ги групираме по степен на разгърнатост в изданието, това са:

- творчеството на художника, дизайнер и архитект Николай Дюлгеров;
- работата на български представители на модернизма и в частност на футуризма: художници, критици, фотографи;
- характерни особености на италианския модернизъм, вкл. футуризм и др., като се акцентира върху мястото и ролята на Филипо Томазо Маринети.

Каталожното издание (с отлично полиграфско и художествено изпълнение) включва въвеждащи статии, разгърнати анотации към илюстрациите, обширна библиография и др. Текстовете са насочени в няколко плана:

- изворов материал (архивни материали, данни и факти);
- информация за ключови прояви на модернизма и футуризма у нас и в Европа.
- аналитично начало, изявено в отделните статии.

И тук е много важно изтъкването на връзките и взаимодействията между българския и италианския футуризм, конкретизирани в различни прояви.

Каталогът, както и експозиционният материал имат значение, надхвърлящо проекта и резултатите му. Проявата в цялост е компактно решена, наситена с многостранна информация. Поради това резултатите ѝ ще се ползват широко от изследователи и популяризатори на изкуството и епохата му и занапрег.

АРХИТЕКТ РАДОСЛАВ РАДОСЛАВОВ И ПРИНЦИПИТЕ НА МОДЕРНАТА АРХИТЕКТУРА

г-р арх. Любинка Стоилова

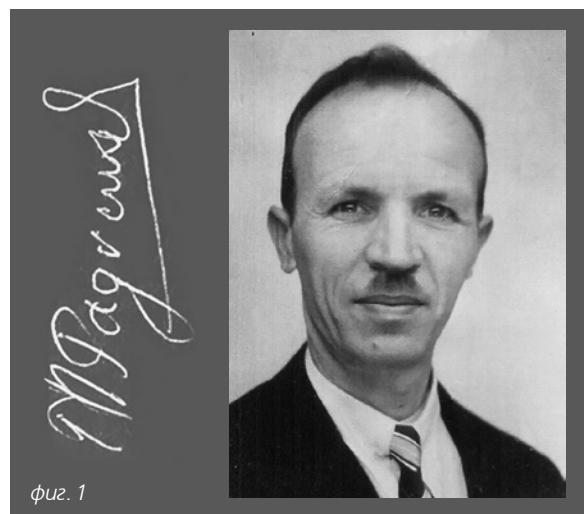
*Посвещава се на 130-ата годишнина от
рождението на архитекта [фиг. 1]*

В родното архитектурознание името на архитект Радослав Радославов се свързва с едни от най-ярките произведения на модерната архитектура между двете световни войни, защото те са пример за последователно приложение на неговите основни принципи. Този материал е част от студията за влиянията на френската култура върху творчеството на български архитекти и градостроители „Influence of the French Artistic Culture on Bulgarian Architects and Urban Planners from the Inter-war Period“, публикувана в книгата *French Artistic Culture and Central-East European Modern Art* (Eds Liljana Kolečnik and Tamara BjažićKlarin), Zagreb (2017): 158-173, 213-219, 382-385 [<https://www.academia.edu/35379577/>].

Тук са включени повече автентични документи и сведения от обществени и лични архиви, издирени и събрани от архитектите Петър Йокимов (1935-2014) и Любинка Стоилова от 1980-те години до днес във връзка с изследванията им върху историята на българската архитектура. Поради големия обем текстът се публикува в два последователни броя на списанието.

I част. Международен опит

Радослав Радославов е роден на 9/21 октомври 1888 г. във В. Търново в семейството на работника Недялко Радославов и домакинята Кинка Панайотова. Съпругът на сестра му – Атанас Джангозов (1876-1911) от Хасково, е завършил архитектура във ВТУ Мюнхен (1900), а от ок. 1905 г. работи като окръжен архитект в Търново, където на 25.10.1906 г. се ражда синът му и бъдещ архитект – Константин Джангозов (1906-1962). От 1902 г. Радославов учи в Русе, където завършва мъжката гимназия (1909) и заминава да учи архитектура в Париж. По това време във Франция се полагат основите на модерната архитектура, чиито главни двигатели са Тони Гарние (Tony Garnier, 1861-1948) и Огюст Пере (Auguste Perret, 1874-1954).

През зимата на 1908 г. знаменитият впоследствие лидер на модернизма Шарл Едуар Жанре-Гри – Лео Корбюзие (Charles-Édouard Jeanneret-Gris – Le Corbusier, 1887-1965)¹ се среща с Тони Гарние в Лион. Гарние е първият архитект на XX век, който изследва въпросите на урбанизма в проекта си *Cité Industrielle* (1899-1904, публикуван през 1917 г.).² Познанството с него предопределя контактите на Лео Корбюзие с най-значимите фигури на Arts & Crafts и Art Nouveau във Франция, Италия и Австрия, и на Werkbund в Германия³.

В края на същата 1908 г. Лео Корбюзие започва 14-месечен стаж в ателието на фамилия Пере на ул.

¹ Biographie, Fondation Le Corbusier (FLC). <www.fondation-lecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=15&IrisObjectId=6943&sysLanguage=en-en&itemPos=1&sysParentId=15&clearQuery=1> accessed 3 June 2015.

² Nikolaus Pevsner. *An Outline of European Architecture*. Penguin books Ltd., 1968, p. 398-403.

³ Kenneth Frampton, *Modern Architecture. A Critical History*, New York: Thames & Hudson, 1992, p. 150.

„Франклин“ 25 в Париж⁴. Апартаментната сграда на този адрес (построена през 1903-1905 г.) е най-високото постижение между ранните творби на Огюст Пере⁵. Стоманобетоновата скелетна конструкция, приложена за първи път в жилищна сграда, позволява свободен план, големи прозоречни витрини⁶ и изтеглен навътре атичен етаж с тераса на плоския покрив⁷. По онова време фамилната фирма „Perret Freres“ („Братя Пере“) действа и като предприемаческа, което подтиква съдружниците към технологични нововъведения – благодарение на стоманобетоновия скелет и отсъствието на вътрешни опори се създават по-светли и просторни интериори (гараж на ул. „Понто“, 1906-1912⁸, и театър на „Шанз Елизе“, 1911-1913⁹ в Париж), макар фасадите на театъра да са все още масивни и с

⁴ Огюст Пере учи в *École des Beaux-Arts* (Училището за изящни изкуства), което напуска през 1897 г. без да се дипломира, за да се включи в проспериращия предприемачески бизнес на баща си. Неговите ранни проекти в стила на Ектор Гимар предхождат постиженията на Петер Беренс, Йозеф Хофман и Йозеф Олбрух. Виж: „Auguste Perret: the evolution of Classical Rationalism 1899-1925“. – In: Kenneth Frampton. *Modern Architecture. A Critical History*. N.Y.: Thames & Hudson, 1992, p. 105-108.

⁵ „Hidden Architecture“. <http://hiddenarchitecture.blogspot.bg/2015/06/rue-franklin-apartments.html> (03.06.2015); Fondazione Prada, „Auguste Perret. Eight Masterpieces“ www.expositionperret.fr/en/auguste_perret/ (посетена на 03.06.2015).

⁶ Nikolaus Pevsner, *The Sources of Modern Architecture and Design*. London, Thames & Hudson, 1968, p. 154.

⁷ Все още флоралната образност на Бел епок във фасадна облицовка противоречи на идеята на Виоле льо Дюк за ясно изяснена конструкция. Виж: Kenneth Frampton. *Modern Architecture. A Critical History*, p. 150.

⁸ Nikolaus Pevsner. *An Outline of European Architecture*, p. 399.

⁹ Gaston Varenne, „Le classicisme des freres Perret appliqué aux problèmes de l'architecture moderne“, *La Demeure française*, 3 (1927), p. 35.

декорации, признати за първа проява на Art Deco¹⁰.

Работейки в ателието на Пере „като куче“ (по собствените му думи)¹¹, Льо Корбюзие придобива професионални умения за техниките на стоманобетона. Едновременно той обогатява познанията си за класическата френска култура¹² и чрез Огюст Пере се запознава с художниците Амеде Озанфан, Жорж Брак, Пикасо, Жак Лифизиц и др., които по-късно сътрудничат в основаното от него сп. *L'Esprit nouveau*¹³.

Тези обстоятелства са косвено свидетелство за средата, в която попада българинът Радославов, който тъкмо е пристигнал в Париж и започва своето архитектурно образование в *Ecole Speciale d'Architecture* – прочутата школа на Йожен Виоле льо Дюк (Eugene Viollet-le-Duc) и фамилията Трела (Trelat). В ателието на Огюст Пере Радославов се запознава с Льо Корбюзие и оттогава поддържа трайна кореспонденция с него¹⁴.

¹⁰ „Auguste Perret“ – <http://www.britannica.com/biography/Auguste-Perret>. Успоредно със своите пътувания в Алжир, Мароко, Египет и Турция братя Пере доразвиват естетическите качества на стоманобетона в черупкови покривни конструкции и бетонови фасадни решетки против ослънчаване. „Auguste Perret. Eight Masterpieces“. http://www.expositionperret.fr/en/auguste_perret/

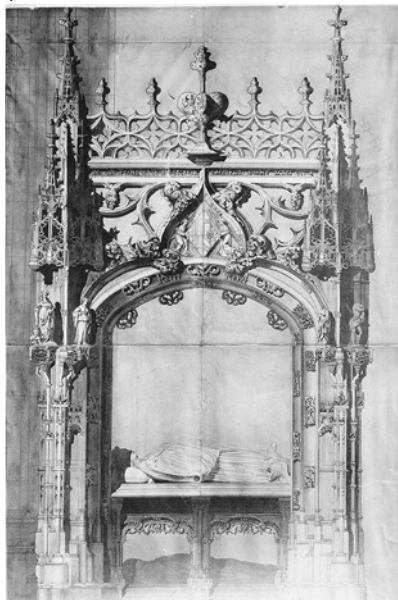
¹¹ Françoise Choay, *Le Corbusier*. London, Mayflower, 1960, p. 10 (на български език – „камо роб“, б. а.).

¹² Stanislaus von Moos. *Le Corbusier: Elements of a Synthesis*. 010 Publishers, Rotterdam, 2009, p. 118.

¹³ <http://fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=15&IrisObjectId=6943&sysLanguage=en-en&itemPos=1&sysParEntId=15&clearQuery=1>

¹⁴ Сведение на арх. Людмил Димитров – колега на Радославов в късната му професионална дейност в „Софпроект“ и приятел на сина му – Неделчо Радославов. Вж. Л. Димитров. „С благоговението на старите майстори“. – *Архитектура*, No. 9-10, 1988, с. 78.

фиг. 2, 3

През 1911 г. Лео Корбюзие предприема пътуване из Ориента (*Voyage d'Orient*)¹⁵. По пътя прекосява България, като спира в Русе и Велико Търново – два града, свързани с детството и ученическите години на Радославов, в Габрово¹⁶ и Казанлък. Обиколката укрепва убеждението му за „значението на ... духовния опит за скептичния свят на индустриалния Запад на двайсети век“¹⁷. Природата и архитектурата на средновековната българска столица го впечатляват дълбоко заради „инстинктивното чувство към органичния свят“ на местните хора, което допринася за тяхното физическо, психическо и духовно здраве. „Искрящо белият“ фасад и „изрядната чистота“ на къщите, различните степени на проникване на „вънтрe“ и

„вън“, демонстрирани в тези къщи, инспирират по-късните модерни проекти на Лео Корбюзие¹⁸.

Монохромната простота на неговите вили и различните вариации на преход от затворени към отворени пространства – от партерните колони до апартamentните балкони и покривни тераси¹⁹, съдържат и някои оригинални духовни конотации на традиционната балканска народна архитектура.

Докато Лео Корбюзие пътува и учи из Европа, Радославов продължава да живее на Rue Boulard 11 (14e ar.) в Париж и да учи в *L'Ecole Speciale d'Architecture*²⁰.

¹⁵ През май 1911 г. Лео Корбюзие заедно със своя приятел и студент по история на изкуството Огюст-Мария Клипшайн предприема обиколка от Берлин и Дрезден до Прага, Виена Пресбург (Братислава), Будапеща, Белград, Букурещ, Русе, Търново (Велико Търново), Габрово, Казанлък, Стара Загора, Одрин, Родосто, Истанбул, Света Гора (21 дни) и след това към Атина, Помпей и Пиза. Той подготвя колекцията от скици от пътуването за публикуване едва в края на живота си (1965). Вж. Le Corbusier. *Voyage d'Orient, 1910-1911. 1re ed. 1966*; Ed. La Villette, Paris, 2011, p. 10, 138 (преговор от Marc Bédarida, преговор от Stanislaus von Moos).

¹⁶ В Габрово рисува интериор на традиционна къща и църква „в стил барок“ (по собствения му нагнус) <http://fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=6653&sysLanguage=en-en&itemPos=20&itemCount=300&sysParentId=15>.

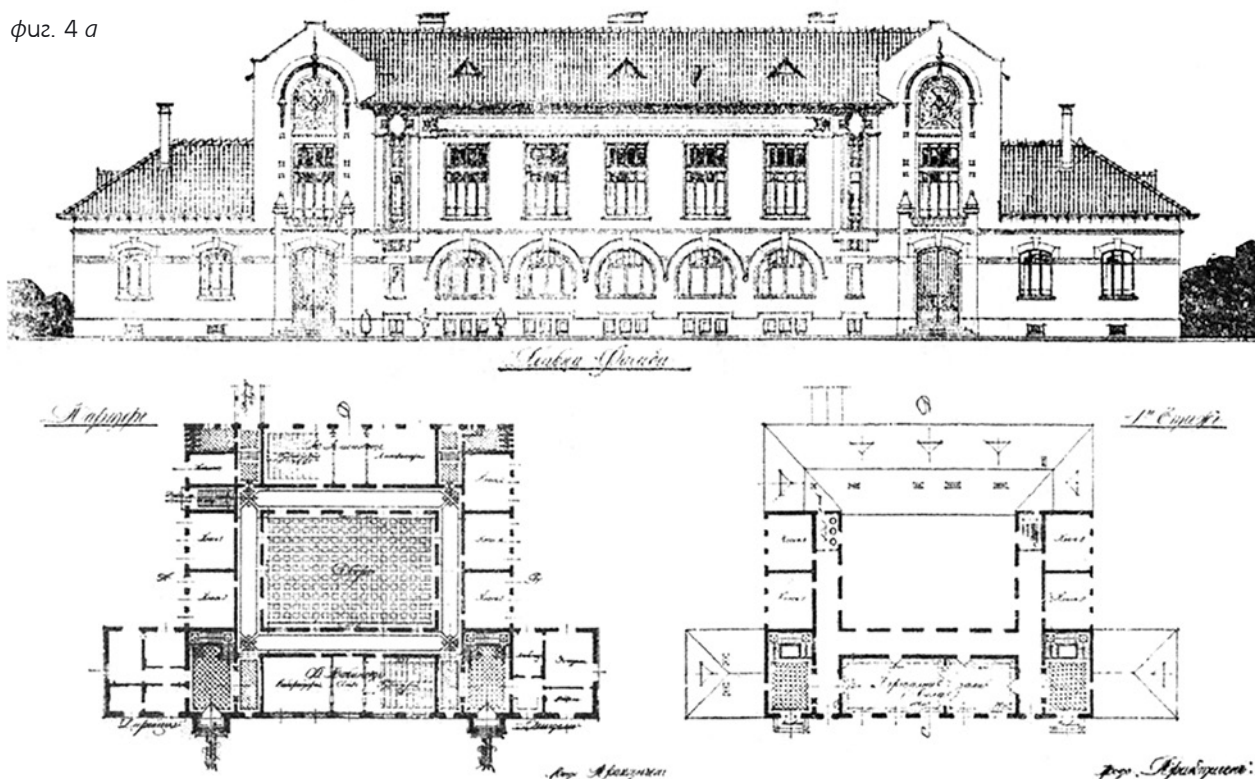
¹⁷ Cum. no: Emma Dummett (Uni of Edinburgh). „Vernacular architecture, nature and the sacred: Le Corbusier and the influence of the 'journey' to the east“. – *Journeys of Discovery*, *eSharp*, issue 4, p. 1.

¹⁸ Ljubinka Stoilova, „Bulgarische Architektur in der Zwischenkriegszeit“, Adolph Stiller, „Kulturregionen im Austausch und bulgarische Spezifika“. – *Две стамуи В: Bulgarien: Architektonische Fragmente*. Wien, A. Pustet, no date, p. 59-79, 74; p. 9-16, 10.

¹⁹ Le Corbusier, *Journey to the East*, pag., превод и анотации от Ivan Zaknic в сътрудничество с Nicole Pertuiset, Cambridge, MA: MIT Press, 1987, p. 59. Първо публикувана като *Le Voyage d'Orient*, под редакцията на Jean Petit (Paris: Forces Vives, 1966). Emma Dummett, *Ibid.*, с. 4, 6, 11, 16, 17.

²⁰ *École Spéciale d'Architecture* (ÉSA) е частно училище, основано през 1865 г. от инж. Емил Трела (Emile Trélat) като реакция срещу монопола на Beaux-Arts в образованието по архитектура. То е подкрепено от Йожен Виоле льо Дюк (Eugène Viollet-le-Duc), след като той се отказва да реформира Ecole des Beaux Arts, и става един от неговите акционер-основатели заедно с други изтъкнати фигури от онова време. От самото начало училището включва иновативните курсове по домашна хигиена и градско обществено здраве. Официално признато като „обществено значимо“ през 1870 г. и утвърдено от държавата като висш образователен институт през 1934 г. [https://en.wikipedia.org/wiki/École_Spéciale_d'Architecture]

фиг. 4 а

Там усвоява теория и история на архитектурата при проф. Де Бодо (De Baudot)²¹ и получава златен медал през 1910 г. Обучението му по урбанизъм и архитектура – при проф. Гастон Трела (Gaston Trelat) – завършва с медал за отлични познания по конструкции, художествено чертане и извънсеместриално проектиране [фиг. 2]. През 1912 г. получава сертификати за отлична работа по моделиране, хигиена и техника и се дипломира блестящо с наградата S.A.I. Prince Robert Bonaparte за най-висок успех. Успоредно през 1911-1914 г. се обучава допълнително (без да се дипломира) в курсове на *l'École Nationale Supérieure des Beaux-arts* (ENSBA), *l'École Nationale (Supérieure) des Arts Decoratifs* и *l'École Nationale Supérieure d'Arts et Métiers* (ENSAM), всички в Париж. През ваканциите също пътува из Европа. През 1912 г., на връщане към България, прекосява Италия, като спира в Милано и Рим.

Благодарение на задълбоченото си образование Радославов отбелязва още като студент успешно участие в международен архитектурен конкурс за дестилерия в Панама, Южна Америка (I премия – 1913 г.; работен проект – 1915 г.)²².

²¹ В автобиографията си Радославов посочва името Le Blond, но от 1887 до 1914 г. преподавател по история на средновековната и ренесансовата архитектура едновременно в *Ecole des Beaux-Arts* и в *École Spéciale d'Architecture*, където той учи, е Joseph-Eugene-Anatole De Baudot (1834-1915). Той е уважаван журналист и редактор на архитектурна енциклопедия. Страстен последовател на структурния рационализъм на Виоле льо Дюк – един от пионерите, въвели стоманобетона във Франция, изградил първата църква с такава конструкция в Париж.

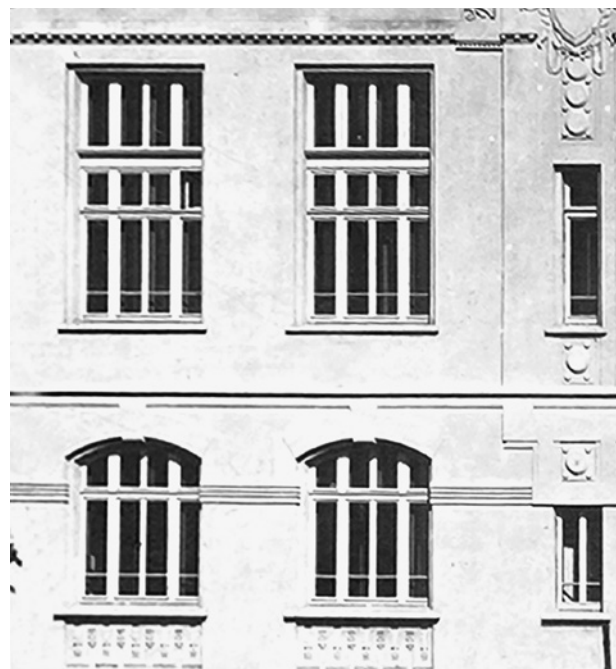
²² Конкурсът е проведен едновременно с финалната фаза

Както показва активната кореспонденция в личния му архив, през първите години след дипломирането си се занимава с внос на селскостопански машини и инструменти от Франция, Германия и Австрия. Едновременно се включва в архитектурния живот в България, като участва в конкурси: за Учителска спестовна и осигурителна каса в София (1914-1915, откупка); за Главна дирекция на мините в София (1919, откупка); за Дом на БИАД, София (1919-1920, похвален отзив); за Средно механическо училище в Русе (1919 – I премия). Подобно на студентските му работи, първите проекти са в духа на историцизма на XIX в. и „Beaux-Arts“ [фиг. 3].

След като завършва Школа за запасни подофицери, Радославов участва в Първата световна война (18.09.1915-13.10.1918). Демобилизира се като о.з. капитан и е награден с орден за военна заслуга – V ст., и турски военен орден-звезда „Султан Мехмед“ – I ст. Службата му като държавен архитект във В. Търново трае по-малко от месец

от строителството на Панамския канал, започнат от Франция през 1881 г., завършен от САЩ през 1904-1914 г., които контролират прилежащите територии. Каналът е официално открит на 15.08.1914 г. [https://en.wikipedia.org/wiki/Panama_Canal]. Строителството спомага за модернизацията на провъзгласилата независимост държава Панама (1903), като стимулира търговията и транспорта на материали и технологии. Дестилерията, която най-вероятно се е изграждала по това време, е в гр. Песе (Pesé) (Varela Hermanos, S.A., основана през 1908 г.) и произвежда известната марка ром „Ron Abuelo“, една от най-старите и популярни марки във и извън Панама [<http://www.varelahermanos.com/en/history>].

фиг. 4 б, с

(01.04.-20.04.1920), а междуременно е нает за възстановяването на разрушенията от войната в гр. Лил (1919-1922) и заминава за Северна Франция. Там бързо натрупва професионален опит, тъй като мащабните възстановителни работи стимулират търсенията на новаторски проектни подходи и методи на реставрация²³.

По време на свободната си практика след завръщането в Русе (1922-1925) Радославов постепенно изчиства своя стил от прекалени декорации, като се стреми към обобщаване на обемите. Най-известна от този период е работата му върху конкурсен проект за Средното механико-техническо училище „Княз Симеон Търновски“ в Русе (строяж 1924-1926 г.), публикуван в Списание на БИАД (15/1924, 234 и 18/1924, 278) [фиг. 4 а, б, с].

Тази преходна творба, близка до ранния стил на Огюст Пере, показва рационален подход, чисти геометрични форми с редуцирани декорации и вертикално издължени пропорции, които реферират стилистично прехода от късен сецесион към ар деко.

Междувременно през 1926 г. Лео Корбюзие е формулирал „петте постулата на Новата архитектура“²⁴. Извадки от програмната му ста-

тия „Къде започва архитектурата“ са публикувани още в първата годишнина на новооснованото независимо реформаторско Дружество на българските архитекти (ДБА)²⁵, което свидетелства за бързото разпространение на неговите идеи.

В бележка под линия към заглавието се уточнява: „Le Corbusier, който се прояви като един от най-ярките защитници на конструктивизма в архитектурата, като ограничи призиванието и изключително в целесъобразността и потребите на живота и нарече жилището „машина“, а архитекта сравни с инженера в знаменитата си книга *Vers une architecture*, напоследък е променил възгледите си и търси в архитектурата повече чувство и душа. Даваме тук извадки от една негова последна статия, препечатана в много европейски списания“.

В статията Лео Корбюзие обяснява метажанровата преориентация на модернистите по следния начин: „...ние изоставихме храмовете и палатите и затова прилагаме архитектурата в обикновената жилищна сграда; задълбочаваме се в проблема да се създаде жилище, пригодено за новото общество. ... потреби, които имат за хората от целия свят еднаква стойност ... Разбира се, бани, W.C., централно отопление, вентилация, осветление – това са все неизбежни нужди! [...]

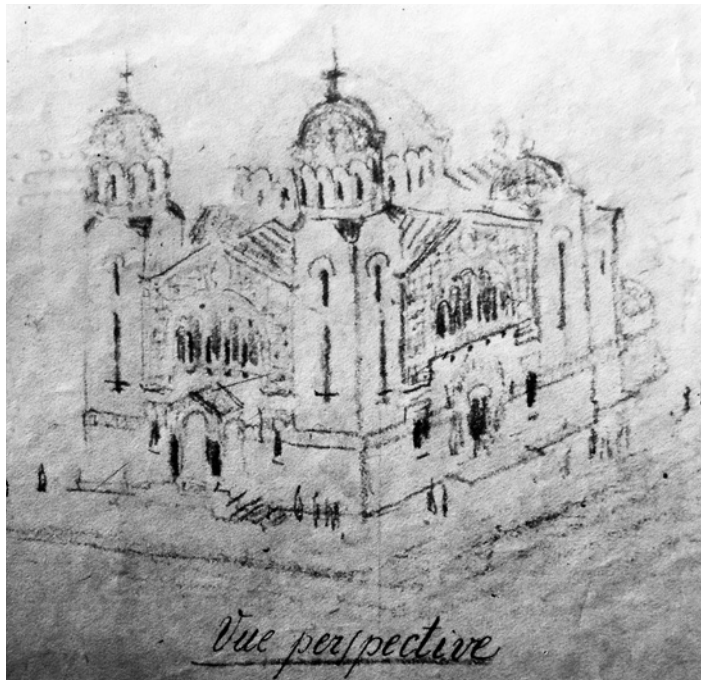
²³ Възстановителните работи са главно в Северна Франция, където разрушенията от войната са най-големи. Hugh Clout. „Rebuilding Northern France“. <http://www.landscapejournal.org/Rebuilding-Northern-France>.

²⁴ Dennis Sharp, „Registering the Diaspora of Modern Architecture“. – In: *The Modern Movement in Architecture. Selections from the DOCOMOMO Registers* (Dennis Sharp & Catherine Cooke,

Editors), 010 Rotterdam, 2000, p. 11-15.

²⁵ „Le Corbusier. Где започва архитектурата“. – *Архитект*, 6, 1927, с. 1-4 (превод: А.Р.). За тази годишнина членове на редакционния комитет на списанието са Александър Рашинов, Чавдар Мутафов и Коста Николов.

фиг. 5а, б

Моето рационално мислене доведе до няколко ценни придобивки, за които може да претендира „машината за обитаване“:

1. Напокривна тераса и градина; 2. Сгради върху скелет от колони; 3. Продълговати прозорци; 4. Отстраняване на корнизите; 5. Свободен план; 6. Свободна фасада.

„Машината за обитаване“ е само по пътя към архитектурата. Да се потиска лиричното в човека е невъзможно. И ако трябва да се отиде по-далеч, то би значело да се открие работата в собствения ѝ дълбок смисъл: че архитектурата е служба. Служба на нуждите на сърцето и душата. „Машината за обитаване“ не би могла да бъде пусната в ход, ако не ни даде някаква духовна храна. Где започва архитектурата? Започва там, където машината свършва“.

По това време Радославов следи архитектурните публикации в България, а проектите му демонстрират по-нататъшен преход към изчистена от декорации стилистика. В Русе той изгражда три жилищни сгради, между тях – на Мориц Германов на ул. „Александровска“ и „Г.С. Раковски“ № 16 (1923) и на сем. Янко Танков на ул. „Александровска“ и „Г.С. Раковски“ № 18 (надстройка с 2 ет., 1924-1928)²⁶. Успешни са и участията му в архитектурни конкурси в България – за Телеграфопощенска станция в Русе (1924) – III премия; за типови жилища в Разград (1924) – II и III премия, за типови офицерски жилища в Русе – I премия.

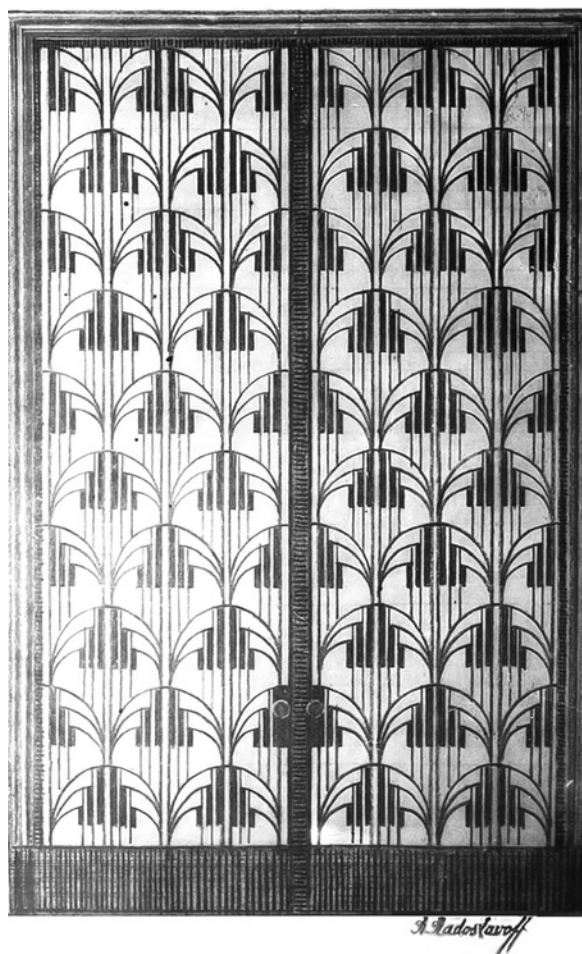
Както обяснява в автобиографията си, благодарение на професионалните връзки, създадени при практиката му в Лил, Радославов пребивава в Каиро, Египет, от 1926 до 1935 г. Съдейки по личния му архив, оттам продължава активно да следи актуалната професионална преса и важни събития във Франция и България. Първоначално работи върху Съдебната палата – традиционна неокласическа сграда по идеен проект на арх. Léon Azéma (1888-1978, по това време главен архитект на Париж), с Max Edrei (1889-1972), Jacques Hardy, спечелили Първа премия в международен конкурс от 1924 г.²⁷ Сградата е огромна, разположена на кръстовището на два от главните булеварди, на 9500 кв. м застроена площ. Радославов работи по работния проект

²⁶ Изгледу – https://bg.wikipedia.org/wiki/Къща_на_Янко_Танков; Л. Стоилова, „Архитектурното наследство на Русе като част от националната и европейската култура (краят на XIX в. и първата половина на XX в.). Творци и съвременни аспекти“. – В: *Архитектурно наследство, обществена памет, национална идентичност, професионални отговорности*. Регионална конференция, Русе (17-18.10.2014). <https://www.academia.edu/22624899/>.

²⁷ В: Mercedes Volait. *Le Caire – Alexandrie. Architecture Européennes, 1850-1950*, co-edition IFAO/CEDEJ, 2001. Виж също: Marisa Calia. *Trails to the East: Essays in Memory of Paolo Cuneo*, Issues 1-2. Environmental design, 2000, p. 43. Някои източници прибавят към проектантите и арх. Виктор Ерлангер (Victor Erlanger).

фиг. 6а, б

фиг. 7 а, б.

(на Azéma и Edrei), прави детайли и надзирава строителството в периода 1926-1929 г. (строежът, издържан в ар деко, е завършен чак през 1934 г.)²⁸. През следващата година вероятно работи по реконструкция в правителствения дворец „Кубе“, тъй като в архива му има чертежи на детайли от него [фиг. 5 а, б]²⁹.

След обявяването на независимостта (1922-1923) в Египет кипи бурно строителство, в което френски, английски, италиански и местни архитекти се изявяват в стил еkleктика и ар деко. Според изследователката Диана Барилари в Каиро около 1930 г. „...опростяването на архитектурата на Модерното движение [...] отваря пътя към ортогонални обеми и форми с доминираща хоризонталност ...“³⁰.

Към тази тенденция гравитират няколко проекта, посочени от Радославов като негово лично дело – коптска църква, хотел и апартаментна сграда в Каиро, които демонстрират професионална зрялост в по-рационално планово и обемно решение и съдържано декоративно оформление.

За църквата, известна днес като гръцки православен храм „Св. Архангели“ в кв. „Дахер“ в центъра на Каиро³¹, Радославов прави задълбочено предварително проучване в България, на Балканите и в Европа (1928-1930), за което свидетелстват голям брой скици и пощенски картички в личния му архив. Крайният резултат е категоричен и монументален, без да е тромав. При освещаването архитектът получава почетна диплома (1935).

В хотел и апартаментна сграда „Моранди“ (проект и строеж – 1931-1935) се наблюдават характеристиките за модернизма хоризонтализъм, плоски покриви-тераси, партерни проби с големи остъквени витрини, радикално изчистени детайли [фиг. 6 а, б]. Правят впечатление плавните очертания и обтекаемост на обемите, дозираната мекота на пропорциите, които са пластичен код и на по-късни творби на Радославов в България. В своите биографични бележки архитектът споменава, че е проектирал и други кооперативни жилищни сгради в Каиро.

Заслужава да се спомене, че Огюст и Гюстав Пере демонстрират през 1920-те и 1930-те години в

²⁸ Изглед: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Egyptian_High_Court_of_Justice.jpg; Samir Raafat, „The Palace of Justice“. – *Cairo Times* (unedited version, April 2, 1998) – <http://www.egy.com/landmarks/98-04-02.php>

²⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Koubbeh_Palace.

³⁰ Diana Barillari, „Les batiments de la compagnie des Assicurazioni Generali au Caire“. – In: Mercedes Volait et al., *L'architecture moderne en Égypte et la revue Al-Imara (1939-1959)*. Le Caire, CEDEJ, 1988, p. 35-48, 45.

³¹ <http://en.wataninet.com/culture/heritage/the-archangels-in-cairo/10564/>. Църквата е осветена през 1931 г.

поредица модерни жилищни сгради видим „...сто-манобетон, [...] употребен с респект към местните традиции“³² в Александрия (вила на арх. Gustave Aghion / „Hôtel Avignon“, 1926-1927) и в Каиро (вила „Les Eucalyptus“ на Elias Awwad Pasha, 20 Mohammed Mazhar St., остров Zamalek/Gezira, 1928 – гн. легация на Армения). Вила Aghion³³ се смята за маркер на модерното архитектурно наследство в Египет с пуритичния си монохромен обем и елегантни пропорции³⁴. Едновременно им присъствие дава основание да се допусне и по-тясна връзка между Радославов и братя Пере в Египет, предвид познанството им още от Париж. По-късно в София Радославов често разказва вдъхновено пред колеги за творчеството на Пере³⁵.

Друга ключова връзка от този период е египетският архитект Антоан Селим Нахас (Antoine Selim Nahas)³⁶. За отношенията между двамата архитекти свидетелства един чертеж в личния архив на Радославов, подписан от Нахас в Каиро през 1931 г.

Нахас завършва колеж в Каиро и l'Ecole Centrale des Art et Manufacture в Париж (1925), а след това l'Ecole Nationale superieure des Beaux-Arts – също в Париж (до 1930 г.). Първия си професионален ангажимент – за национален музей в Бейрут, печели с дипломния си проект и разработва до 1935 г. В Ливан заедно с преподавателя си Pierre Leprince-Ringuet³⁷. След завръщането си в Египет Нахас се отдава на част-

фиг. 8

на практика и се прославя като „модернизатор на силуета на деловия център“ на Каиро с няколко високи сгради. Между тях е и хотел „Morandi“, по който е работил Радославов, но египетски източници го представят като „Dos Building“, на ъгъла на улиците „Soliman Pasha“ и „Fouad“ (1933-1935)³⁸, проектиран от Нахас. Собственикът на сградата – Tewfik Doss Pasha – „презвитерски потомък на заможна коптска фамилия от Горен Египет“, е добре поставен във висшето общество юрист, политик и министър (1931)³⁹, който живее в една от разкошните вили на брега на Нил на остров Замалек (Zamalek), в съседство с изградената от братя Пере.

Вероятно Нахас поддържа близки контакти с Tewfik Doss Pasha, за което свидетелства една от малкото публикувани снимки от архива на Нахас. Освен главен архитект в Министерството на образованието, той е професор в Каирския университет – факултет за изящни изкуства (*Fonoun al-Gamila*), за който успява да извоюва от университета-майка в Париж привилегии и архитектурни издания за библиотеката⁴⁰. Въпросната снимка на университетски преподаватели дава

³² Gaston Varenne, „Le classicisme des freres Perret appliqué aux problèmes de l'architecture moderne“ – *La Demeure française*, n°3 (autumn) 1927, p. 35.

³³ Alaa Elwi El-Habashi. *The Building of Auguste Perret in Alexandria: A Case for Preservation of Modern Egyptian Architecture: Historic Preservation Defined*. Uni of Pennsylvania, Graduate Program in Historic Preservation, 1-1-1994, p. 13.

³⁴ Вилата е частично разрушена през 2009 г. и окончателно – през 2014 г. Виж: Cléa Daridan. „In Alexandria, the Villa Aghion by the Perret brothers gutted!“. *The Art Tribune* – www.thearttribune.com/in-Alexandria-the-Villa-Aghion-by.html#nb1 (13.10.2009); Patrick Kingsley. „Demolition of Alexandria architectural gem begins“. *The Guardian* – www.theguardian.com/world/2014/feb/06/demolition-alexandria-architectural-villa-aghion (06.02.2014).

³⁵ Арх. Любимил Димитров – публикации, разговор с автора (юни 2016 г.), разказ на юбилейното честване на арх. Радославов в ЦДА – САБ, организирано от Асоциация „Сдружение софийски архитекти“ на 27.11.2018 г.

³⁶ Antoine Selim Nahas (1901-1966): <http://cairoobserver.com/post/66808370323/profile-antoine-selim-nahas#.XD9DXVUZbIU>. Сведенията за него са оскъдни и разпилени, тъй като наследниците му са се разпръснали по света – една част живеят в САЩ.

³⁷ Самият Pierre Leprince-Ringuet (1874-54) има сходна съдба с Радославов. Завършва Ecole des Arts et Manufactures и Ecole des Beaux-Arts (1901). След демобилизацията от Първата световна война печели конкурс в колектив за следвоенната реконструкция на гр. Камбре (Cambrai), Северна Франция (1919-1930) [<https://www.aspecambrai.org/page-10125-contexte-reconstruction.html>]. След 1930 г. работи с Антоан Селим Нахас (Antoine Selim Nahas) в Ливан и Египет.

³⁸ Съвременна снимка като „рядък образ на американска сграда“ е представена от Mustafa Abu El Nile на интернет страницата „My Lost Beautiful Country Egypt“ [www.pinterest.com/pin/430164201888065510/].

³⁹ Samir Raafat, „White House on the Nile“ (January 2005) – www.egy.com/zamalek/.

⁴⁰ Samir Raafat, „Cairo's belle époque architects 1900-1950“ – www.egy.com/people/98-10-01.php.

основание да се предположи, че и Радославов се е движел в този престижен социален кръг [фиг. 8].

Нахас съчетава преподавателската си кариера с пътувания в Ливан, където работи по престижни обществени и частни проекти. Успоредно с това от 1935 г., по време на големите френски урбанистични мероприятия в Бейрут⁴¹, Радославов взема участие в последната фаза от строителството на нов парламент, проектиран през 1926-1931 г. от арх. Мартирос Алтунян (Mardiros Altounian)⁴².

Комплексът съчетава стилови особености на Beaux-Arts с ориенталски вариации на прехода от XIX към XX в., развивани успоредно в Париж, Истанбул и Каиро. Фасадите са облицовани с варовик и декорирани с близки на местната архитектурна традиция двоици и тройки аркирани прозорци и гзрзове от сталактити⁴³. Същевременно обектът овладява актуалните технически постижения – мощен стоманобетонен скелет поддържа огромен купол над залата на камарата на депутатите (D = 20 м).

С приключването на строителството в Бейрут през 1935-1936 г. Радославов работи половин година и в гр. Хайфа по проекти за хотел и нови жилищни сгради. Престоят му съвпада с британския мандат в Палестина, когато редица архитекти с еврейско потекло са прогонени от Европа при настъплението на националсоциализма. С работата на изявени модернисти като Erich Mendelsohn, Arie Sharon, Joseph Neufeld – от Германия⁴⁴, Zeev Rechter – от Франция⁴⁵, в Хайфа, Йерусалим и Тел Авив се концентрират в световен мащаб най-много модерни обществени и жилищни сгради. Без съмнение, пребиваващият там в същия период българин е почерпил лични впечатления от тези флагрантни примери на утвърждаващия се интернационален стил. Възможна е и обратната хипотеза – че именно мощното модерно планиране и строителство го е привлякло в региона.

⁴¹ Samir Khalaf. *Heart of Beirut: Reclaiming the Bourj*. Saqi Books, 2006.

⁴² Mardiros Altounian (1889-1958) – френски архитект от армено-ливански произход, завършил Ecole des Beaux-Arts в Париж (1918) – https://en.wikipedia.org/wiki/Mardiros_Altounian.

⁴³ Изглед – https://en.wikipedia.org/wiki/Parliament_of_Lebanon.

⁴⁴ <http://www.ariesharon.org/TelAviv/Introduction/>; <https://www.britannica.com/biography/Erich-Mendelsohn>; Villa Weizmann, Rehovot, Israel (1934-37) – <http://ofhouses.tumblr.com/post/136513071615/263-erich-mendelsohn-villa-weizmann>; British Government Hospital of Haifa (1935-38) – https://en.wikipedia.org/wiki/Rambam_Health_Care_Campus#/media/File:New_government_hospital_1.jpg; Hadassah hospital on Mount Scopus (1934-39) – https://en.wikipedia.org/wiki/Hadassah_Medical_Center#/media/File:Hadassah_University_Hospital,_Mt._Scopus,_Jerusalem.jpg.

⁴⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Zeev_Rechter.

През следващите шест месеца Радославов обикаля САЩ „за да задълбочи конструктивните си познания“ (както сам описва пътешествието си в Страната на неограничените възможности). Там той проучва високото строителство, широко прилаганите метални конструкции, нови типове сгради, инсталации и строителни материали. От американския строителен пазар е натрупал впечатляваща колекция от дупляни, инструкции, публикации, пощенски картички [фиг. 7 а, б.].

В края на 1936 г. Радославов се завръща и установява окончателно в България.

Освен пряк опит в проектирането и строителството в различни части на света, той е натрупал впечатления от пътувания, срещи и сътрудничество. За безспорните му широки и трайни интереси към професионалните новости може да се съди по колекциите в личния му архив – течения на архитектурни списания и рекламни материали от световни изложения – в Париж (1925), в Чикаго (1933), в Брюксел (1935) и в Париж (1937).

София, 2016-2019 г.

Фигури

Фиг. 1. Радослав Радославов (1888-1979)

Фиг. 2. Р. Радославов – Студентски проекти. Частен архив.

Фиг. 3. Р. Радославов. Учителска взаимоспомагателна каса, пл. „П. Р. Славейков“, София – конкурсен проект, 1914-1915 г. – откупка. Частен архив

Фиг. 4. Р. Радославов. Средно механотехническо училище „Княз Симеон Търновски“, Русе

(конкурс 1919 г., строеж 1924-1931 г.). 4а. Проект. 4б. Пощенска карта; 4с. Фрагмент

Фиг. 5 а. Р. Радославов – Църква „Св. Архангели“, кв. „Дакер“ в центъра на Каиро, 5б, ръчна скица, архив ЦДА, София, ф. 26А

Фиг. 6. а, б. Р. Радославов. Хотел „Моранди“, Каиро. Общ изглед и декоративна врата.

Лично притежание на Радославов от 1930-те години. Частен архив

Фиг. 7 а, б, с, д. Материали от обиколката на Р. Радославов в САЩ. ЦДА, ф. 26А

Фиг. 8. Снимка от семейния архив на Antoine Selim Nahas с колегите му Aly Labib Gabr, Hassan Fathy и художника Văpi Martin (на последния ред). Каиро, 1935 г.

Сравнение с портретни снимки за идентификация на разположените в първия ред (от дясно наляво) Antoine Selim Nahas (с папионка), Radoslav Radoslavoff (с тъмен костюм), Pierre Leprince-Ringuet (в бял костюм), Tewfik Doss Pasha (с фес), неизв. (с фес).

За допълнително сравнение най-в дясно е добавена снимка на Р. Радославов в цял ръст с ботуши в Каиро, ок. 1928-1930 г.

130 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АРХИТЕКТ АНТОН ФРАНГЯ

арх. Христо Ганчев

Антон Иванов Франгя (Antoni Franghia)

е роден на 24 ноември 1888 г. в гр. Браила, Румъния, където завършва прогимназия.

След това учи в гимназията във Варна.

1913 – Завършва средното си образование в Лвов, Полша.

Участва в Междусъюзническата война 1913 г.

От фронта отива в Швейцария.

След Първата световна война работи като строителен техник във Варна.

1921 – На 12 юли се дипломира по архитектура в Грац, Австрия.

1921-1936 – Работи като проектант и ръководител на строежи във Варна.

От 1931 до 1936 г. е почетен консул на Полша във Варна.

от 1937 – Работи в София.

след 1946 – Работи в: Софийското строително предприятие „Софстрой“, Сталинския народен съвет (днес Район „Средец“), „Горстрой“, „Софпроект“, Софийския окръжен клон на Българска инвестиционна банка.

1968 – Става почетен член на САБ.

1971 – Награден е със Златна значка на САБ.

1978 – Награден е с Юбилеен медал на САБ.

Има дъщеря Евгения Франгя (по съпруг Людсканова) и внучка О. Людсканова.

Награден е с войнишки и офицерски „Кръст за храброст“ и полски орден „Полоня реститут“ като радетел за полско-българското приятелство.

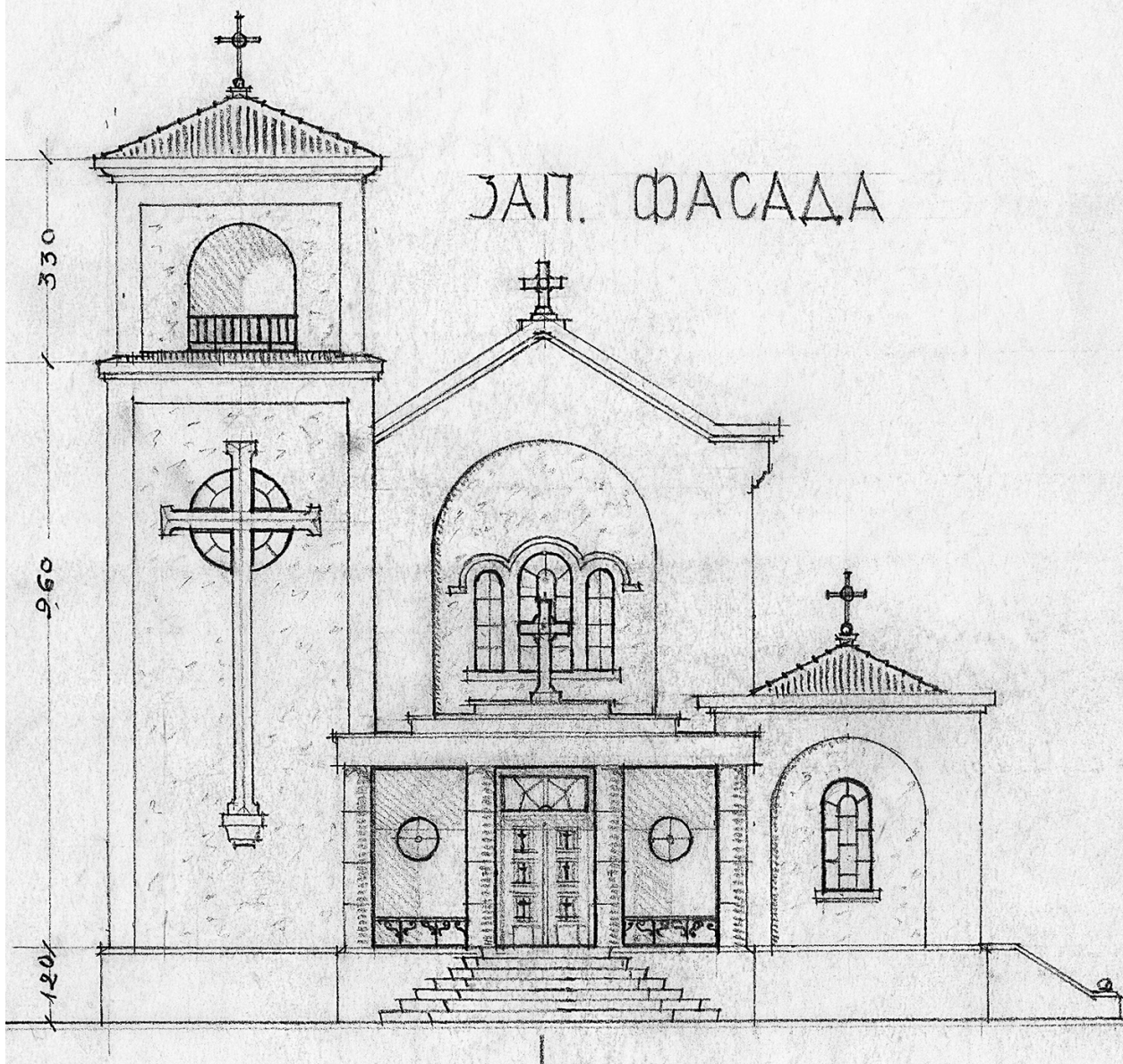
Умира на 4 март 1979 г. в София. Погребан е на Централните софийски гробища.

Роден в заета на романтизма, формиран в зората на модернистичното движение, арх. Франгя започва своята практика в периода между двете световни войни. Динамичното време на сблъсък между авангарда и академичното изкуство и у нас ражда ново поколение творци, оставили забележителни творби на модернистичната архитектура. Един от първите представители на

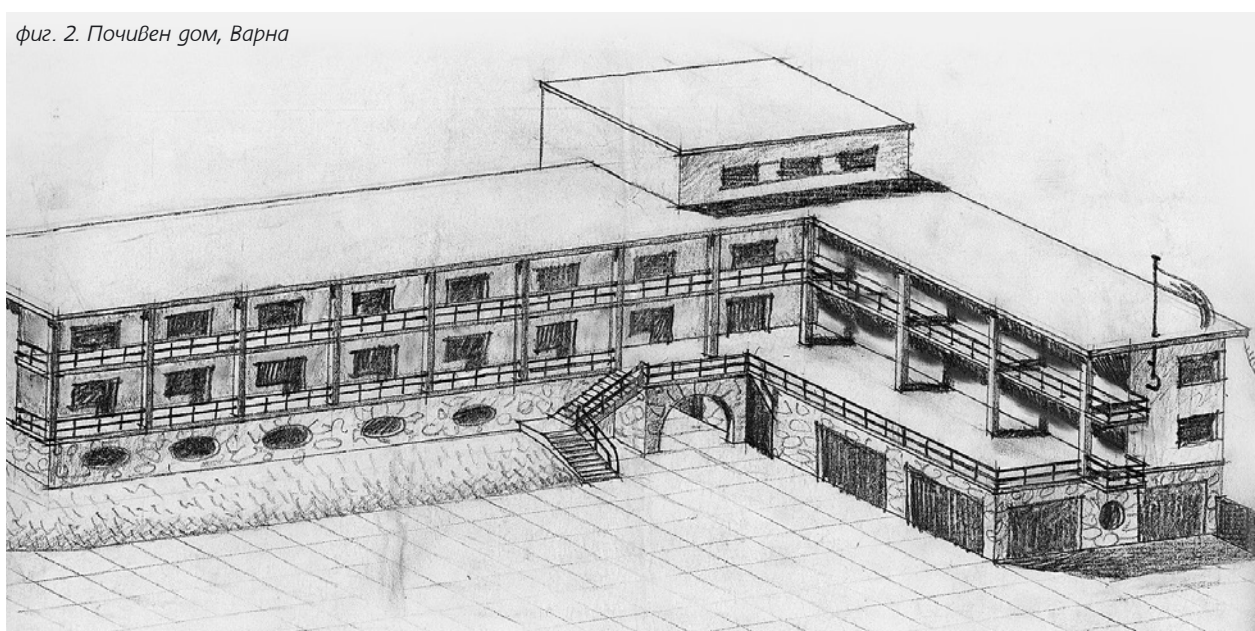

Антон Франгя 1920 г.

новото движение е арх. Антон Франгя. Съществува информация, че той е автор на около 300 проекта и сгради. Известното му творчество отразява сложна крива на артистични търсения. Внимателният прочит на тези творби ни разкрива един богат на изразни средства архитектурен език. Нещо повече, той демонстрира контекстуално мислене в уелото бораене със

фиг. 1. Нова църква, Девня

фиг. 2. Почивен дом, Варна

стиловите направления в различни по функция и околна среда обекти. Така формата остава не самоцелна артистична амбиция, а дълбоко осъзнат органичен продукт. Стилите характеристики на еднофамилните къщи, проектирани от него, изявяват морфологичната връзка на авторовото крего с пластичната експресивност на варненския скулптор Кирил Шиваров, с когото работи през 1920-те години. Архитектурното разнообразие на тези обекти може да се обясни и с личните вкусове на поръчителите, което провокира и изявява творческия потенциал на автора. Така се раждат поредица от забележителни сгради в няколко стилови направления – необарок, сецесион, ар деко, функционализъм, както и някои впечатляващи романтични съчетания. Работил през първите 15 години от своята практика в град Варна, тук той остава галерия от респектиращи творби на българската жилищна архитектура от 1920-те и 1930-те години. Когато говорим за творчеството на арх. Франзя, трябва да отбележим, че въпреки стилното му богатство, откровено авторът маркира артистичните си предпочитания към актуално за това време ар деко, в емблематичния за него и за град Варна обект Мавзолей на княз Владислав III Ягело – Варненчик (1933 г.; през 1964 г. интериорът е променен по проект на арх. К. Горанов).

Ранното творчество на арх. Антон Франзя във Варна може да се групира в следните стилови направления:

- необарок: еднофамилни къщи: бул. „Кн. Мария Луиза“ 46 (1922); ул. „Ст. Караджа“ 41 (1923);
- сецесион: еднофамилни къщи: ул. „П. Каравелов“ и ул. „Братя Миладинови“ 15 (1923);

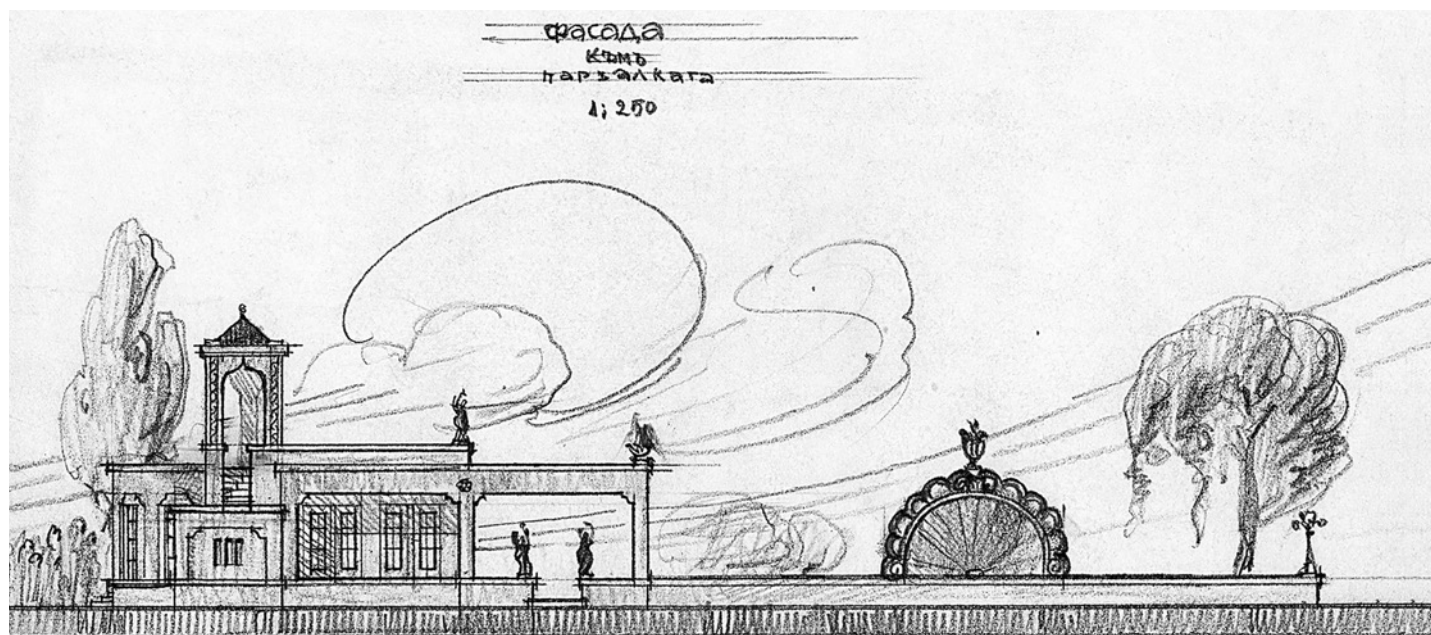
- ар деко: еднофамилни къщи: бул. „Сливница“ 54 (1922); бул. „Приморски“ 117 (1923); ул. „Архимандрит Филарет“ 3-5 (1924), ул. „Екзарх Йосиф“ 3 (1924); ул. „Кап. Петко Войвода“ (1924); ул. „Вл. Варненчик“ 25 (1925); бул. „Съборни“ 3, бул. „Сливница“ 85 (1925); ул. „Воден“ 15 (1928), ул. „Бдин“ 5 (1928); ул. „Шипка“ 11 (1928); бул. „Сливница“ 7 (1932); бул. „Приморски“ 135 (1932), както и следните обществени сгради: Популярна банка, ул. „Преслав“ 5 (1921); Еленска банка, ул. „Охрид“ 23 (1922); Търговска къща, ул. „Цариброд“ 48 (1924).

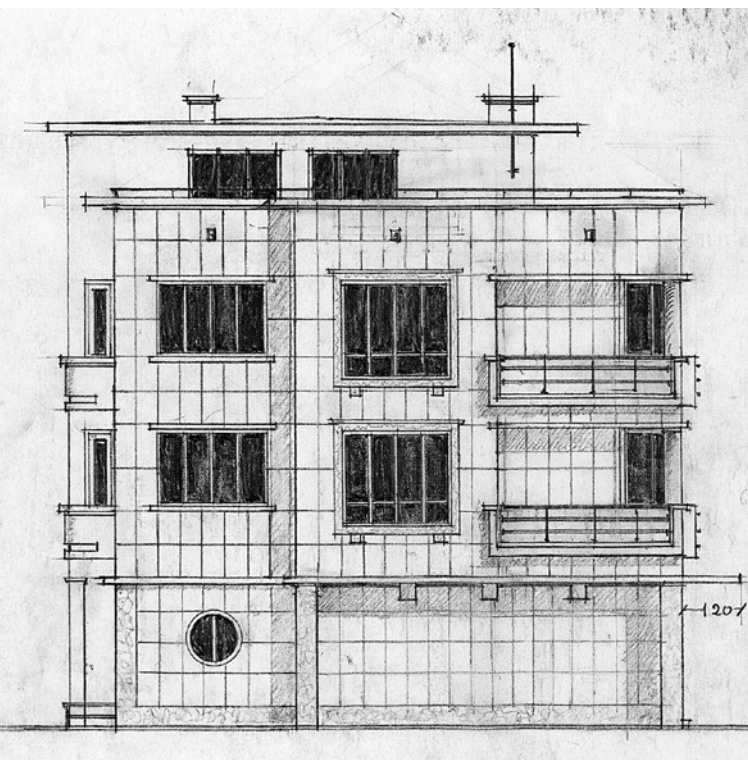
В по-късните си работи той се обръща и към авангардните течения на функционализма и конструктивизма в сградите на: Читалище в с. Маслово; Почивен дом на Софийското учителско настоятелство, к.к. „Св. св. Константин и Елена“, Варна (1934); Почивен дом, Варна; Почивна станция на БНБ, Банкя (1935); бул. „Кн. Мария Луиза“ 21, Варна (1940).

Независимо от придържането към актуалните стилови направления, арх. Франзя не остава чужд и на романтичните влияния, които се проявяват в следните му проекти: Пързалка (зимен стадион), Варна, проект (1924); Вила на Ю. Ганев, Коприщица; Почивна станция на банковите служители, Говедарци; Новата църква, Девня; Новата църква, Ново село; Полски почивен дом (1929), к.к. „Св. св. Константин и Елена“, Варна; Почивна станция на свещеническите братства, Несебър (1934); Популярна банка, Търговище, днес ДСК (1936).

Тази кратка илюстрация на богатото творчество на арх. Франзя показва, че историографията на българската архитектура остава дължна на един интересен творец от ранния модернизъм у нас.

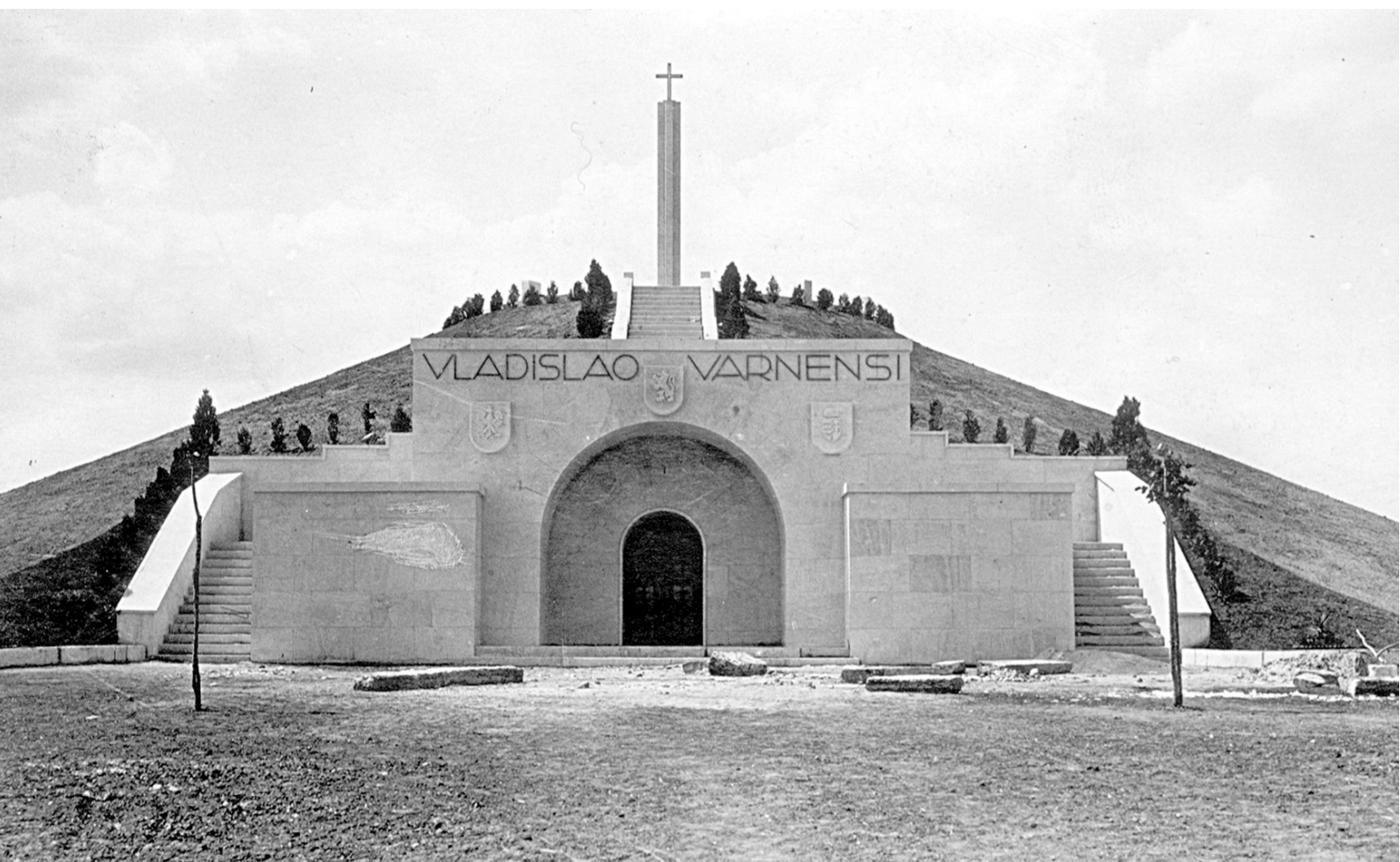
фиг. 3 Пързалка (зимен стадион), Варна

фиг. 4. Еднофамилна къща, Варна,
бул. „Кн. Мария Луиза“ 21

фиг. 5 Мавзолей на Княз Владислав III Ягело – Варненчик, 1935г.

Източници

- Личен архив на О. Людсканова, София.
- Спомени на ИВ. Попов и Дим. Попов, племенници на А. Франгя, Варна.
- Везнева, М. Архитектурата на гр. Варна от периода на капитализма, Т. I, Обща част. КИК – НИПК, С. 1975.
- Архитектурата в България 1878-1944. БАН, С. 1978.
- Архив на община Варна, отдел „Архитектура и благоустройство“.
- Личен архив на К. Горанов, Варна.
- Личен архив на Хр. Ганчев, София.
- Личен архив на Вл. Рачев, Варна.
- Устни сведения на Ем. Петкова, уредник в музея „Владислав Варненчик“.
- Библиотека на САБ.
- Делев, Д. Архитектите на Варна, Втора част – (<https://www.youtube.com/watch?v=olK0mQ0bsu0>)

ЦЪРКВА „СВЕТИ НИКОЛАЙ ЛЕТНИ“ В СЕЛО ГУМОЩНИК

арх. Милен Маринов

РЕЗЮМЕ

Липсата на цялостно изследване и проектиране на църквата ме ангажира и вдъхнови да изработя и публикувам цялостно изследване и проект за консервация и реставрация на една уникална каменна църква. Особено внимание е отделено на синтеза като начин на взаимодействие между пластичните изкуства (иконостас, владишки трон, проскинетарий) и архитектурата на храма. Събрани са всички исторически данни, работено е и на място в самата църква с измерване и фотодокументиране. Проучването е направено върху материал от научна литература, музеи и архиви. Към текста са публикувани чертежи, снимки и архивни документи.

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от най-изявените примери на художествен синтез и хармония между архитектура и изкуство през епохата на зрялото Възраждане се явява храмът „Свети Николай Летни“, махала Селци, село Гумощник, община Троян. Ярък пример на съчетаване на архитектура, дърворезба и иконопис с изграждане на един монументален и внушителен шедевър на народното самобитно творчество на българина. Апогей на творческо съзидание, преминало през вековете, натрупало творчески опит и оформено като едно цялостно монументално произведение на изкуството.

фиг. 1

ЦЪРКВАТА

По местоположение църквата е изградена на неслучайно място, премерено на високо, успоредно на наклона на терена в обширен двор с килийно училище. Подходите са три, два от изток около килийното училище и един от запад, всичките са с масивни порти, част от масивна каменна ограда. И от трите подхода пред зрителя се изправя масивна каменна църква, винаги с двете си стени-страни, като се вижда и каменният покрив. Умерен баланс между хоризонтала и вертикала, без цокъл, но с увенчан корниз, разделящ стените от каменните плочи на покрива. Възприема се като цялостен монументален градеж, изникнал от камъка на земята с една разнородна каменна феерия, с акценти – обрамчени каменни отвори.

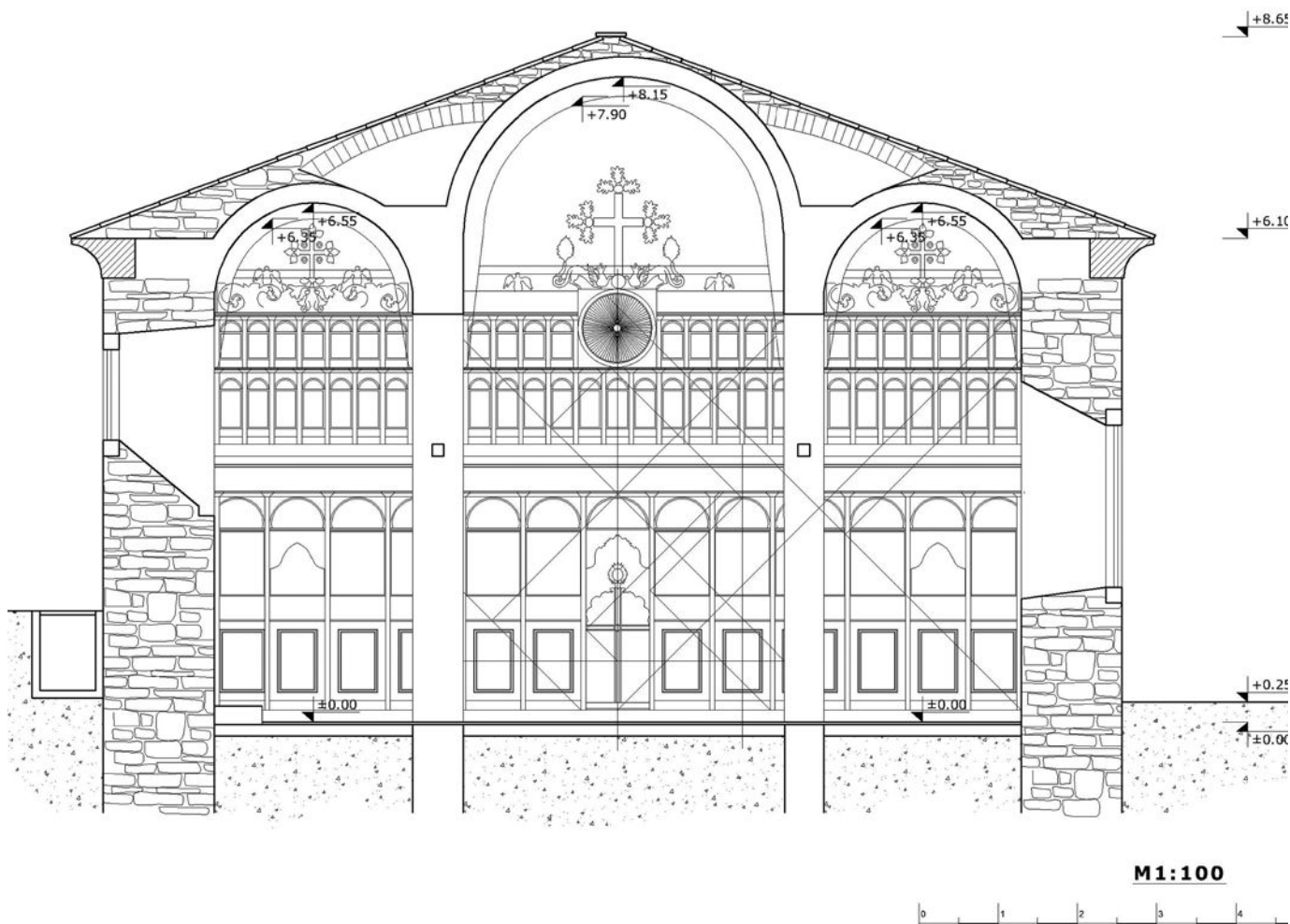
Църквата е в един цялостен комплекс с килийното училище, малко, спретнато като къща, на входа откъм селото. На два етажа, приземният от камък, а школският етаж от паянти и кирпич (тухли). Етажът е обърнат на изток с две класни стаи, достъпни от чардак на запад откъм църквата. Типичен пример за балканска къща, построено е през 1882 г., разширено през 1906 г.

СТРОИТЕЛСТВО

По план храмът е трикорабна „скрита“ базилика и на изток завършва с широка абсида. Не употребявам „псевдобазилика“, за мен по-вярното понятие е „скрита“ базилика, скрита под един покрив и скрита от „лоши“ очи. Изграждането на църквата е от местни майстори през **1835 – 1839 г.** Допълнително късно е изградена нартика от юг и открит притвор от запад с дървена камбанария.

Липсват конкретни документи кой е главният строител на храма в с. Гумоциник. Преданията гласят, че в строителството на храма помага населението от цялата община Старо Млечево. Камъкът за градежа на църквата е добит от околността, вартата е горена в тогавашната махала Мариновци, а варовикът е каран от Черни връх. Корнизният камък от бигор е доставен от село Хлеvene, Ловешко. Пясъкът е добиван от поречието на река Видима, старите хора разказват, че жените тогава го носели в торби на гръб на разстояние от около 7 км. С една дума е използвано богатството на всички местни ресурси, камък, дърво, вар, бигор и каменни плочи.

фиг. 2

Камбанарията е дървена, допълнително изградена, вписана в дървения притвор на храма през 1906 г. от майстор Христо Драганов от махала Джокари на село Гумощник.

Динамиката на архитектурното пространство и развитието в една ос на степенувани пространства от притвор към наос и олтар, показва ясно развитие и степенуване от открито пространство, към полуоткрито (междинно) пространство, закрито пространство с височинна доминанта, към изцяло закрито сакрално пространство. На църковен език земното междинно пространство се прецежда към небесното, граничещо с божественото (олтара) пространство. Именно тук, на границата между небесната и земната църква, творецът е в апогея на творчеството и фантазията.

Притвор, наос, една широка двойна връзка, притворът се прецежда към наоса и се намираме в едно пространство под емпорията. Вратата към наоса е обрамчена с профилирани каменни блокове и обогатена с каменна пластика над от-

вора. Следваме влизането, движението по ходовата линия на моления се и установяваме едно степенуване на пространства и поява на човека под емпорията. Същата особена и характерна роля играе парапетът, границата между емпорията-второто ниво и наоса с извисено пространство. Храмовите сгради през османското владичество или робство са били ограничавани във височина и са без видим и изразен купол в екстериора, но затова възрожденците майсторски извисяват средния кораб и средните арки в интериора.

Парапетът на емпорията е семпъл, дървен и прав, за да може да се даде фон на великолепието на иконостаса.

Всичко в интериора на храма е с човешки мащаб. Творецът явно дълбоко е осъзнал, че човекът християнин е мярка за всичко в храма.

Патронната арка от юг и пристройката от запад се дострояват непосредствено след Освобождението. Те са дело на майсторите Бочо Ковача и Йонко Камбура от Мариновци. Църквата е

фиг. 3

изцяло от каменен зградеж, без дървена покривна конструкция. Каменни сводове с арки с дървени обтегачи и каменни арки (през 60 см) над сводовете за стъпване на каменните плочи на покрива. Същите плочи са големи и залепени с варов разтвор на каменните арки. Каменни пластики по корнизния камък на орел, змия и човешка глава са пазителите на храма. Прозорците са на различно равнище от пода на юг и север. По този начин църквата е осветена максимално от отворите на север и юг. Прозоречните отвори са оригинални, с обрамчващ камък отвън и характерен детайл в интериора. Оформен е един хоризонтален „зъб“ в наклона на каменния зид, най-вероятно за поставяне на икони и дарове. Каменни розетислънца от изток над абсидата пропускат светлина зад ажурите на иконостаса.

Уникална каменна църква с лепени каменни плочи върху каменни арки и сводове.

Църквата остава недовършена, липсва стълба от юг към дървения балкон, само отворът е оставен. В абсидата, в олтарното пространство е заработено акустично керамично гърне. Вдясно до южната врата в интериора на храма е изградена оригинална ниша с каменен плот и керамична тръба. Това е корито на чешма за изхвърляне на „мръсните“ води извън храма от покръстването на енориашите.

Направеният анализ на мащаба, пропорциите на иконостаса и пропорциите на плана и разрезите на църквата говори за едно хармонично изградено взаимодействие, синтез за постигане на монументално и цялостно звучене на храма. В анализа на пропорциите на иконостаса и архитектурата в план и разрез са използвани методите на златното сечение и геометричното място на правия ъгъл за отчитане на подобие между елементите.

Уникален със своя синтез, хармония и изящество е иконостасът на църквата „Св. Николай Мирликийски Чудотворец“ в с. Гумоцик със своята богата иконография и развити декоративни орнаменти. Дело е на новоселските майстори марангози – баща, син и внук: Никола Матеев, Йонко Колев и Колю Матеев. Предполага се, че са работили по резбата и сглобяването на иконостаса две години – от 1840 до 1842 г. Основният материал за изработката е добре изсъхнал и обработен местен черен орех на дъбова носеща конструкция. Но иконостасът е останал недовършен, понеже парите не били изплатени. Не е довършена венчилката и втория ред на апостолските икони на иконостаса.

Практически тук се регистрира изявата на едно малко резбарско „новоселско“ ателие, възникнало

в контекста на Тревненската школа, а името му произтича от местоживеенето на фамилията Матееви – Ново село (днес в състава на град Априлци). Основни фигури в него са Никола Матеев (1775-1866), синът му Йонко Матеев (1810-1878) и внукът Колю Матеев (1835-1905) В резултат на работата им се приписват редица иконостаси, владишки тронове, проскинетарии, но със сигурност са установени само три, изрязани от длетата на тримата Матееви: 1. В църквата „Успение Богородично“ в Батошевския мъжки манастир, в църквите 2. „Св. Николай Летни“ (с. Гумоцик) и 3. „Св. пророк Илия“ (Севлиево), всичките работени през 30-те и началото на 40-те години на XIX век. И трите обекта се намират на едно близко разстояние един до друг и са в близост до Ново село. Стилвата характеристика на орнаментите, композирането на мотивите, архитектуриката на иконостасите – всичко това разкрива дълбоките генетични връзки на Матееви с Тревненската школа. Отличителното за тях е това, че резбоват цикъла „Шестоднев“ в долните цокълни табели, а също така подхождат към персонажите чрез стилизирани форми и пластични решения.

В църквата „Успение Богородично“ в Батошевския мъжки манастир в първа зона от централния иконостас са подредени осем сцени от „Шестоднева“, а в останалите два обекта – по дванадесет: от създаването на Адам и Ева до изгонването им от рая след извършеното от тях злостъпление. Тези библейски сцени са поставени в рамки от барокви елементи, отвътре са с драперия, а отвън подсилени със стилизирани аканти. Полето около изобразения библейски сюжет е заето от пищен растителен орнамент – удължени и разклонени от общо стъбло листа, завършващи с цветни чаши и разцъфнали розетки.

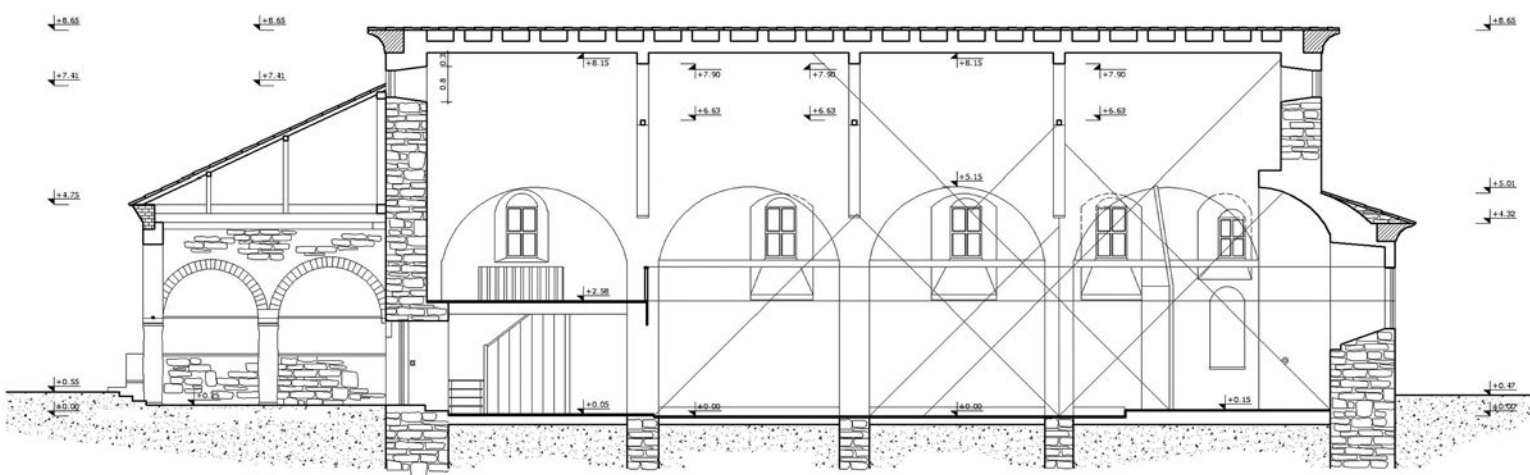
Към днешна дата е трудно да се намерят конкретни сведения кой от тримата къде точно е работил. Вероятно най-старият – Никола Матеев, изрязва иконостасите в Батошевския манастир и в църквата в Севлиево. Макар и самоук, той постига успехи в моделирането на голото човешко тяло на Адам и Ева. Много по-добре му се отдава пресъздаването на фигурата на Бог Отец, особено при драпировката на одеждите. Пејзажът от райската градина е съвсем условен – туктам по някое дърво в геометризирана опростена форма.

В стилово отношение, спрямо Батошевския мъжки манастир, рязко се отделя иконостасът в с. Гумоцик. Налице е индивидуален примитив, вероятно принадлежащ на неговия син Йонко Матеев. Всъщност той разработва два социални мотива, заимствани от Страшния съд: наказанието в отвъдния свят на мелничаря, крал мливо от съселя

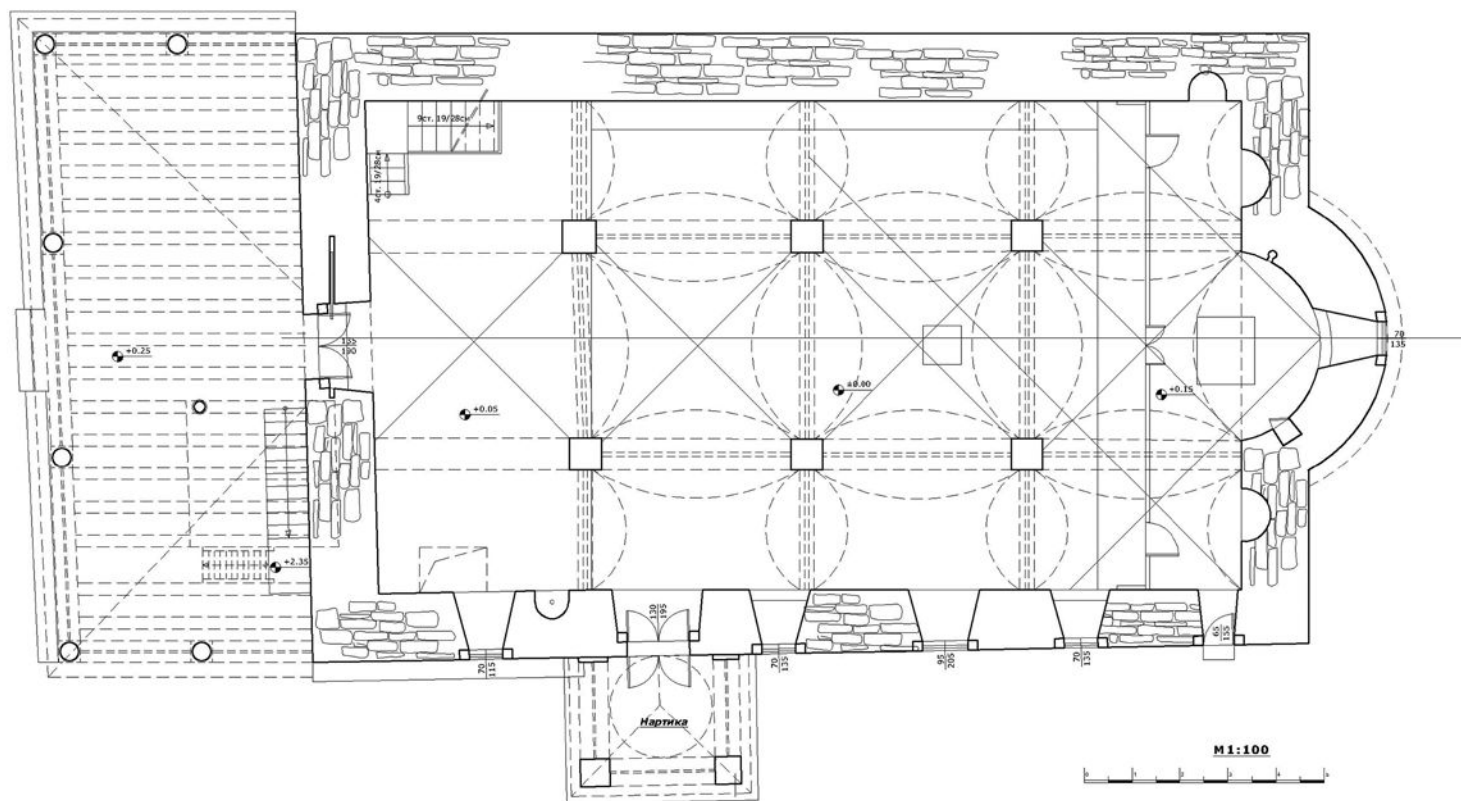
ните си, както и на кръчмаря, смесвал виното с вода. Известно е, че същият резбар прави черешово топче за Априлското въстание. На него се приписва създаването на един социално-патриотичен сюжет, вмъкнат в контекста на каноничната църковна пластика – фигура на турско заптие, повалено на земята от разярен лъв, с отхвъркнал настрани фес. Сцените от „Шестоднева“ в църквата на село Гумощник също са забележителни, те

представляват примитивна рефлексия на неговата творческа мисъл. В действителност Йонко Матеев не умее да моделира голо тяло с точни пропорции, нито да надипля дрехите на старозаветните персонажи детайлно, но прибегва до свои решения чрез опростени форми. Дрехата на архангел Михаил, изгонващ Адам и Ева, представлява риза с ръкави, обшити с дантелени краища. Тенденциозно в резбата той вмъква и фолклорни

фиг. 4

фиг. 5

мотиви въпреки установената традиция в илюстрирането на библейското облекло.

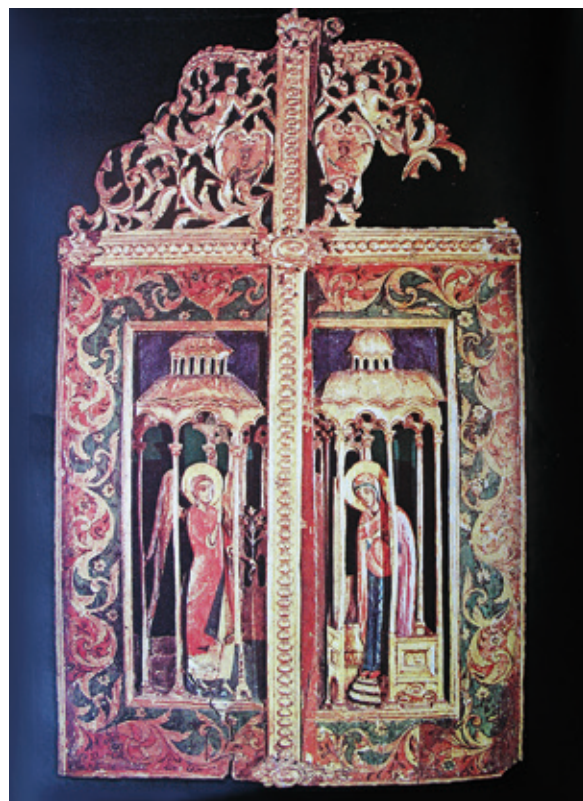
В наоса на църквата в село Гумошник се изрязват сцени от Страшния съд в колонките между апостолския ред от икони в иконостаса. Тук ще видим мелничаря, наказан да носи огромен воденичен камък на врата си, тук е и кръчмарят с провисналата върху раменете му голяма бъчва. Долу, в самата основа на един от крайните северни пиластри на иконостаса виждаме и гореописаната патриотична сцена: български лъв, който поваля и тѣпче на земята персонификацията на мюсюлманския завоевател. Нагоре иконостасът става по-фин и изящен, изобразяващ вдадената напред ажурна лозница – символ на Иисус Христос Животодавец. Виждат се и райски птици, кълвящи едрите ѝ гроздове. Така в своя строеж иконостасът постепенно става „въздушен“ и внушава чувството на извисеност и красота.

Най-ранните църковни двери на църквата в храма на село Гумошник са работени от майсторите на иконостаса. Поради повреди, по-късно те са били отстранени от употреба и през 1941 г. предадени в Църковния музей на гр. София. Сегашните царски двери и Слънцето на иконостаса са правени вероятно скоро след Освобождението, монтирани от друг неизвестен майстор резбар.

Иконите в църквата „Св. Николай Летни“ представят творчеството на различни иконописци. Най-старата сред тях, за която се знае кога точно е създадена и се съхранява в женското отделение на храма, е тази на пресв. Богородица. Подписана е в долния десен ъгъл: *1802 рукою Симеонъ от Тревна*. Образописецът Симеон от Трявна всъщност е Симеон Цонюв, брат на папа Витан Стари, основател на прочутия Витановски род. Той работи в края на XVIII и началото на XIX в. Творчеството му е забележително, но и по-рядко срещано (Горна Оряховица, Лясковец).

Петте икони на царския ред в иконостаса на църквата, представляващи св. великомъченик Георги, св. апостоли Петър и Павел, св. пророк Илия, св. Троица, св. великомъченик Димитър, са дело на Атанас Минчов от с. Батошево. Това узнаваме от надписите по тях, които имат еднaквo съдържание: *1842: рука Атанасъ Минчувъ от Батошуву*. От същия иконописец е и една малка по размери икона на св. Параскева, изписана през 1839 г.

Иконите на Атанас Минчов се отличават от тези на тревненските майстори със своя особен стил, който лесно ги разграничава от произведенията на други зографи от същото време. В работите му има по-голяма стилизация във фигурите, представени с уеднаквени изрази, учудени погледи и вдигнати вежди. Иконата от царския

фиг. 6 а, б

рег на иконостаса на св. апостол Тома е дело на първия троянски иконописец Пенчо Х. Найденов. Той е роден през 1815 г. Учи в школата по резба и иконопис в Банско. Иконата носи характерните черти за работата на Пенчо Х. Найденов и се доближава повече до тези негови творби, създадени през 70-те години на XIX в. Иконите от празничния и апостолския рег на иконостаса, изписани през 1869 г. представят пълноценно творческите умения в иконописца на братята Ненчо (Нине) и Наум Илиеви. Те са от рода Чибуковци и са родом от с. Селце от областта Мала река, Македония.

В интериора на църквата са съхранени и стенописи, изпълнени през първото десетилетие на XX век.

Храмът „Св. Николай Летни“ в село Гумощник, Троянски регион, е ценен пример за стиловата пъстрота в българското възрожденско изобразително изкуство. За историята на храма не съществуват досега изследвания, но са провеждани консервационно-реставрационни дейности през 70-те години на XX в. В действителност става дума за един интересен паметник на Възраждането, съхраняващ икони и иконостас на различни представители от рода Матееви. Самобитна по характер е и иконописца на братята Ненчо (Нине) и Наум Илиеви. Вниквайки в тяхното съдържание, достигам до заключението, че те са неоспоримо доказателство за възможностите и самобитното майсторство. Това не е само храм, но и част от живата история на селището и неговите жители. Съхранената архитектура е монументална, представлява масивен каменен градеж. Тя също е показател за традициите и техническите умения на майсторите строители.

Иконите отразяват съществен етап от развитието на едно местно ателие. Всъщност в наоса се пази една от най-ранните икони (1802 г.), изписана от Симеон Цонюв Витанов, представител на Тревненската школа. Резбата по иконостаса също е направена от качествени дървени основи, с дълбоки релефи и специфични композиции. Самите пластични решения са продукция на индивидуални творчески търсения в унисон с цялостната иконография, в този смисъл иконостасът се превръща в един от неизвестните шедеври на възрожденското изобразително изкуство.

Църквата „Св. Николай Летни“ в с. Гумощник е една от най-значимите архитектурно-строителни и художествени недвижими културни ценности от Възраждането със своя синтез между архитектурата и българското възрожденско изобразително изкуство.

Архитектурата на сградата е с високи пластично-художествени качества, а синтезът е изявен образец на местните строителни традиции и влиянието на близките школи през Възраждането. Представя най-добрите постижения на строителните традиции, техническите умения, занаятите, живописца, иконописца, резбарското изкуство от средата на XIX век.

За богатото историческо минало на този край, съпротивата през османското владичество и след Освобождението в двора на църквата са изградени паметник на загиналите на кораба „Титаник“, както и дъга, с имената на местни жители, взели участие в борбите.

Със Заповед № РД9Р-58 от 05.09.2018 г. на министъра на културата църквата „Св. Николай Летни“ в махала Селци, с. Гумощник, Община Троян, област Ловеч е обявена с класификация на архитектурно-строителна, художествена и историческа недвижима културна ценност от Възраждането с категория **„национално значение“**.

Библиография

Василев, Асен. *Български възрожденски майстори*. С., 1965, с. 38; Ив. Бонева. *Тревненска художествена школа*, С., 1985, с. 244; Архиви на НИИКН.

Ангелов, Валентин. *„Църковната дърворезба в България“*.

Ангелов, Валентин. *„Възрожденска църковна дърворезба“ семантичен анализ*.

Сомлев, Антон. *„Дърворезбеният иконостас на църквата „Св. Николай Летни“ с. Гумощник – дело на новоселските марангози – статия, 2009*.

Цанов, Ганко. *„Резбата в Никула черква“ – диплома*.

Авджиева, Елеонора. *„Малък исторически разказ за село Гумощник“*.

Събев, Пламен. *„Иконографски анализ“*.

Прашкова, Миглена. *„Проект за консервация и реставрация на църквата „Св. Николай Летни“*.

Фигури

Фиг. 1. Скица

Фиг. 2. Разрез към иконостаса

Фиг. 3. Общ изглед на църквата

Фиг. 4. Разрез

Фиг. 5. План на църквата

Фиг. 6 а, б. Оригинал и копие на царските двери

СВЕТЛАТА ЦЪРКВА – „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“ В СОФИЯ

г-р арх. Никола Миронски

В българската традиция дълбоко е залегнало уважението и преклонението към духовността във всичките ѝ проявления. Не малка роля в тази насока има и храмовата архитектура. Чрез нея храмът се материализира като място за уединение и извисяване на душата за контакт с всевишния и за зареждане на духа с енергия.

Над 10 000 храма фигурират в регистъра на вероизповеданията в България. От тях близо 8000 са православни и католически, а останалите са синагоги, джамии и други молитвени обекти. Състоянието на много от духовните религиозни средища е лошо, а ремонтите и поддръжката им изискват значителни средства. Въпреки това в последните години се забелязва тенденция на подем в изграждането на нови храмове. Този процес най-често се определя като „дълъг и сложен“. Това се дължи на два основни фактора, първият често е заложен още в процеса на проектиране, когато могат да възникнат архитектурни и канонични неточности, налагащи впоследствие препроектиране, а понякога и преустройство на храма. И ако за това вина най-често носят проектантите и одобряващите органи, то вторият проблем е свързан с финансирането на едно такова начинание. На практика строежите на православни храмове и параклиси до голяма степен се осъществяват с финансовата помощ на заможни частни лица и организации. Още повече, днес е модерно всеки, който иска и може да си го позволи, да построи поне един параклис. Процесът започва със съгласуване на намерението за строителство с църковната власт, след това се уточнява финансирането, построяването, както и това кой ще контролира каноничното изпълнение на строежа. Съществуват „типови“ проекти, които се повтарят на различни места, като по този начин се пестят средства. И докато финансовата страна на въпроса е свързана с качеството и сроковете на изпълнение на обекта, то неговата архитектурна и естетическа стойност зависи от знанията и уменията на проектанта. Именно затова е необходимо да се дискутират в архитектурните, професионални среди съвременните реализации на православни храмове, като по този начин се илюстрират добрите примери и се анализират актуалните тенденции в проектирането и изграждането на тези обекти.

Основното предизвикателство при проектирането на храмови обекти е, спазвайки каноните и традициите, да съумееш да вложиш в тяхната визия авторски стил. За много архитекти и иконописци е трудно да определят къде свършват „задължителните“ канонични ограничения и къде могат да приложат своите авторски и творчески виждания. Отговорите на този въпрос могат да се намерят в разсъжденията на Леонид Успенски, един от най-значимите иконографи и иконолози на XX век. (*Успенски, Л. Богословие на иконата, изд. „Омофор“, София, 2006. ISBN 10:954-9700-54-2*). От една страна, църквата, бидейки „Царство, което не е от този свят“, има собствена природа, която я разграничава от света и ако се смеси със светското изкуство, тя вече отстъпва от целта, на която трябва да служи. Същевременно чрез екстериора и интериора храмът свидетелства за себе си като богочовешки организъм, носейки в себе си всички достоинства и недостатъци на човешката общност. Както казва Успенски, „Отците не определят архитектурен стил, нито пък уточняват как трябва да се украси храмът или да се нарисуват иконите. С други думи, имаме доста ясна, макар и обща формула, която води архитекта или художника, като му оставя свободата на Св. Дух“. Правя това отклонение, давайки възможност да се погледне на храма като на специфичен обект, направен от човек за хората, който носи в себе си творческото разбиране на автора му за духовното. Именно естетическият облик на софийската църква „Възнесение Господне“, носител едновременно на „съвременното“ творческо виждане на архитекта и на духовното значение на храма, е вдъхновението за написването на тази статия.

На 30 май 2010 г. Знеполският епископ Йоан, викарий на Софийския митрополит, извършва освещаване на новопостроения храм „Възнесение Господне“ в София. Църквата се намира на бул. „Ситняково“, срещу Румънското посолство, и строежът ѝ се проточва почти 10 години. Изграждането на храма започва епископ Инокентий през лятото на 2002 г., но впоследствие постройката преминава към Софийската митрополия. Довършването на църквата се забавя, тъй като се финансира само от един дарител – Лъчезар Николов, който е и главният инициатор, организатор и дарител на

новопостроения храм. При започването на строежа е взето решение храмът да се казва „Свети Дух“, но от Софийската митрополия променят името на „Възнесение Господне“, защото съвсем наблизо е славянският храм „Света Троица“ и не е подходящо съседни църкви да празнуват храмовите си празници по едно и също време. Проектантът на църквата е архитект Явор Дичев, който през 2010 г. взима за своя проект награда на Столична община за ярки постижения в областта на културата, конкретно в област „Архитектура“. Както казва самият автор, „Специфично за нашите православни храмове е, че канонът е твърде силен и не се позволяват съществени отклонения при неговото спазване“. Прегизвикателството пред архитекта и неговото крайно удовлетворение е свързано с това да се придаде „съвременен“ и характерен авторски облик на храма, без това да е в конфликт с канона.

Църквата „Възнесение Господне“ е енорийска църква със застроена площ 134,0 м² и разгъната застроена площ 184,56 м². Тя е кръстocupолна, еднопространствена, с два странични и един главен вход. В притвора в оста ѝ е разположена камбанарията. Нейната височина и пропорции са изследвани с цел да допълват и завършат цялостната обемна композиция. „Звънарната“ площадка е отворена с проби, които са на по-високо ниво от куполното, осигурявайки безпрепятствено разпространение на камбанния звън и избягване на вибрациите от звуковите вълни. Куполът на църквата е повдигнат на постамент от покрива, създавайки по този начин пропорционален композиционен баланс и същевременно даващ възможност за проникване на достатъчно светлина от прозорците под него. В притвора на църквата, извън свещените очертания на олтара и наоса, се намират второстепенно свещените и утилитарни пространства като канаския (магазин за свещи, икони, християнска книжнина и др.). Посредством стълба се осъществява подходът към второто ниво, където са разположени малка канцелария, санитарен възел за служителите и галерията за църковния хор. Около входа и камбанарията е изградена колонада с навес, който предпазва посетителите от неблагоприятните метеорологични условия и омекоотява централната фасада, като ѝ придава по-уютен, човешки мащаб, типичен за източно-православните храмове.

Всичко написано дотук представя един добър пример за съвременен храмов обект, отговарящ на всички канонични и архитектурно-композиционни и пространствени условия. Характерно за църквата „Възнесение Господне“ е естествената осветеност на нейния интериор. Всеки, който я е посетил, може да остане впечатлен от силната естествена светлина, която прониква буквално отвсякъде. Чувството, че си обграден или погълнат от светлина, дава основание на нейните посетители да я определят като „Светлата

църква“. Този ефект осмисля идеята на автора за храм, в който „присъства“ Светлината Христова. Тя е сравнима със слънчевата, която е позната на всеки, присъства навсякъде и може да се види и почувства. Достъп на естествено осветление е постигнато чрез разполагане на прозоречни отвори, навсякъде където е възможно. Светлинните ефекти се подсилват не само от техния брой, но и от тяхната форма. Например витражите на страничните абсиди представляват стилизирани тела на кацнали ангели, с ореоли и прибрани крила, олицетворяващи ангели хранители. Всичко това подкрепя идеята за символиката на слънчевата светлина и нейното проникване в храма, като същевременно допринася за уникалния облик на църквата.

Въздействието на църквата се допълва от нейния дърворезбован иконостас и стенописите, които представят библейски сцени и образи на светии. Изографисването им е дело на младите и талантиливи иконописци Маша, Иля и Диана Бакалови. Въздействието на иконите се определя от тяхната светлота и интензивност на цветния тон. Постигнатото колоритно единство ги обвързва със светлината на пространствената среда, като се създава впечатление, че стените светят в злато. Това е причината вярващите да наричат църквата „Възнесение Господне“ – „Златния храм“.

Ще завърша тази статия, споделяйки думите на архитект Дичев, с които той дава скромна оценка за своята творба: „Въпреки грешките и неизпълнени детайли при довършителните работи по фасадата, църквата „Възнесение Господне“ в София е добър пример на новата ни храмова архитектура“.

ИНОВАТИВНИ МАТЕРИАЛИ ЗА АРХИТЕКТУРАТА

Николай Михайлов

Да се създаде продукт, който се конкурира откъм цена и качество с международни конкуренти с дългогодишна история в индустрията, често е нелесна задача за българския бизнес. Не и за фирма „Петър Михайлов и Ко“, която в рамките на 12 години от изграждането на производствената си база успява да наложи плочите си със специално покритие на 6 континента.

Продуктите, които фирмата произвежда под бранда MASTERPROFIL, всъщност са много и включват елементи за интериорни врати, мебелни профили и полуготови продукти, но именно плочите със специално покритие позволяват на българския бизнес да пробие в международен мащаб.

Плочите със специално покритие представляват МДФ плочи с различни повърхности, които имитират различни видове материали, предлагайки по-добри технически характеристики на по-ниски цени – лак, огледало, лакобел, камък, мрамор, метал и др. Повърхностите, които фирмата използва, за да постигне този ефект, са гланцов акрил, матов акрил, огледален акрил, каменен фурнир, анодизиран алуминий и последното допълнение в портфолиото: акрил, имитиращ полиран мрамор или дърво.

АКРИЛНИ КРИСТАЛ ДЕКОР ПЛОЧИ

Именно най-новият продукт на фирмата, който тя нарича „Акрилни кристал декор плочи“, поставя фирмата на челно място в индустрията поради иновативността на въвеждането. Акрилните кристал декор плочи имитират полиран мрамор или дърво в зависимост от съответния декор. Това, което отличава плочите, е тяхното гелево акрилно покритие, което придава гладък и полиран ефект, правейки плочите перфектната алтернатива на полирания мрамор. Плочите са по-евтини от полиран мрамор и могат да бъдат обработвани с дървообработващи инструменти, което прави плочите свършения избор за интериорни дизайнери, архитекти и потребители. Декорите имитират едни от най-популярните и ефектни мрамори, които съществуват – Calacatta, Statuario, Nero Marquina, Saint Laurent и др.

АКРИЛНИ ГЛАНЦОВИ ПЛОЧИ

„Бестселърът“ от плочите със специално покритие на фирма „Петър Михайлов и Ко“ са акрилните гланцови плочи с покритие senosan® AM1800 TopX, които са изключително много издръжливи на надраскване и на химикали. Тази нова генерация

Акрилни кристал декор плочи

от издръжливи на надраскване лакирани акрилни покрития в гланц имат дълбочина на цвета и добри продуктови характеристики. Плочите имат допълнителни уникални качества, които ги правят перфектното решение за приложение в кухни, холове, спални както и за офиси, хотели, ресторанти, барове и клубове. По-конкретно плочите с това покритие имат повишена издръжливост на ултравиолетови лъчи и на вода. Тези акрилни гланцови плочи са предпочитана алтернатива спрямо лакираните плочи от много водещи мебелни производители, тъй като тези плочи имат по-добър огледален ефект и нямат „ефект на портокалова кора“, както при плочи-те с лак.

АКРИЛНИ ОГЛЕДАЛНИ ПЛОЧИ

Изключително интересен и популярен продукт са акрилните огледални плочи, които се установиха като перфектното решение за архитекти, интериорни дизайнери и мебелни производители на българския пазар. Акрилните огледални плочи

са уникален продукт, който прилича на истинско огледало благодарение на дебелото акрилно покритие – от 2 до 3 мм. Тези акрилни огледални плочи се различават от истинското огледало по това, че са много леки и безопасни. Огромно предимство на тези плочи е, че могат да бъдат третирани със стандартни дървообработваеми инструменти, което ги прави много атрактивни за мебелните производители. Акрилното огледално покритие е ламинирано върху МДФ. Размерите на плочите са 3050 на 1020 мм. Предлагат се ABS кантове с огледален ефект (дебелина 1 мм и широчина 23 мм).

ЕЛЕМЕНТИ ЗА ИНТЕРИОРНИ ВРАТИ

Фирма „Петър Михайлов и Ко“ също така е разработила уникални по рода си елементи за интериорни врати, които включват специално акрилно покритие в гланц или супермат, които издръжат на надраскване и химикали. Супермат покритието не оставя пръсти при допир. След дълга развойна дейност фирмата успява да създаде зао-

Neolith

блени первази за врати, които са с впечатляваща визия и страхотни на допир.

ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ

Всъщност всеки, който познава фирмата, е запознат с факта, че бизнесът започва с търговска дейност в същата индустрия – като дистрибутор на Thermorol плочи. Впоследствие фирмата увеличава своето портфолио от марки и продукти, които ексклузивно дистрибутира на българския пазар. Най-новите и атрактивни допълнения са синтерован камък от Neolith, италиански ПДЧ плочи от Gruppo Mauro Saviola и солиден акрил от Tristone.

NEOLITH

Neolith е резултат от внимателен подбор на най-добрите сурови материали и революционен високотехнологичен процес, познат като „синтеризация“. По този начин се получава синтерован камък, който е с изключително големи размери и минимална дебелина на плочата, както и с уникални качества, отличаващи го от подобни продукти като керамика например.

Синтерованият камък е 100% натурален продукт, базиран на 3 групи натурални суровини:

- гранитни материали: кварц и фелдшпат, които придават здравина и издръжливост на продукта;

- стъклени минерали и силициев двуокис, които допринасят за химическата стабилност на камъка;
- натурални оксиди, които създават хроматичните ефекти на продукта.

Разликата между Neolith и традиционната керамика се вижда ясно при сравнение на техните характеристики. Въпреки че керамичните плочи може да имат отделни качества, които да надобяват тези на синтерования камък, не съществуват такива, които да притежават ведно всичките качества, типични за Neolith плочите, като издръжливост към надрасквания, химикали, петна и изключително високи температури.

Neolith предлага може би най-големия избор от декори на пазара – 49, разделени в няколко категории, които имитират различни видове материали – мрамор, камък, желязо, текстил, дърво, стомана. Neolith разполагат и с еднотонни плочи за феновете на по-семплото, но стилно обзавеждане.

Разнообразието от дебелини, размери и повърхности на Неолит плочите са може би един от най-важните елементи, които отличават продукта спрямо тези на конкурентни марки. Уникалното за Neolith е, че предлага най-големия избор от различни дебелини и размери на пазара. Дебе-

Акрилни огледални плочи

лините са 3 мм, 6 мм, 12 мм и 20 мм, а размерите са 3600x1200mm, 3200x1500mm, 3200x1600mm, 2600x1200mm, 2600x1500mm. Също така Neolith предлага най-голямото разнообразие от повърхности на пазара с 6 различни вида: Satin, Silk, River washed, Natural Honed, Décor Polished, Nanotech Polished.

Благодарение на големите и разнообразни размери, както и на техническите характеристики на продукта Неолит е идеалното решение за безброй интериорни и екстериорни приложения като куненски плотове, подови настилки, интериорни и екстериорни фасади, мебели. Въображението е единственото ограничение!

Едно от приложенията, където Neolith се налага изключително успешно е в кухнята – заради невероятните си технически характеристики. За разлика от мрамора и гранита, Neolith е толкова издръжлив на високи температури, че може да поставите гореща тава или тиган без да се притеснявате, че ще останат петна или груги дефекти по плота. Всъщност синтерованият камък е толкова издръжлив, че можете директно да фламбирате върху него! Освен това Neolith не се граска и е сертифициран за работа с храна, което значи, че не ви е нужна гръска за рязане, докато готвите.

Тъй като Neolith предлага плочи с дебелина от 3 мм, изотвяването на мебели с този материал е сравнително лесно спрямо конкурентни продукти. Тънката плоча позволява да се произведат фронтни елементи и вратички, които са 2 пъти по-леки от тези на алтернативни продукти като мрамор и гранит.

Освен с интериорни приложения Neolith се отличава с големи предимства и при екстериорните проекти. Здравината на плочата и нейните тънки размери позволяват изграждането на екстериорна фасада, която е не само впечатляваща на външен вид, но и абсолютно безопасна и енергийно ефективна. Фасадите с Neolith не позволяват пропускливост и изолират шум и екстремни температури.

Всъщност Neolith е пионер в решенията за екстериорни фасади от подобен материал поради три основни причини. Първо, Neolith в партньорство с Pireti предлагат базиран на наночастици, който има самопочистващ, антибактериален и антиалерген ефект. Второ, Neolith предлага три вида системи с различни механизми на прикрепяне и външен вид. Трето, Neolith разполага с архитектурен екип, който помага в съставянето на план за изграждане на екстериорна фасада.

GRUPPO MAURO SAVIOLA

Gruppo Mauro Saviola е лидер в Италия с повече от 50% пазарен дял и е сред водещите европейски изгачи в производството на ПДЧ. Gruppo

Mauro Saviola е идеалният отговор на нуждите на мебелната индустрия и отвъд нея. Групата произвежда сурово и меламиново ПДЧ в безкрайни комбинации от модели и текстури, водоустойчиво ПДЧ, огнеустойчиво ПДЧ, CPL и HPL. Плочите са изработени от 100% рециклирана дървесина. Всяка година се рециклират до 1,5 милиона тона употребявана дървесина. Екологичният панел е единственият сертифициран от FSC 100% от рециклирана дървесина и напълно отговаря на най-строгите международни стандарти за емисии на формалдехид (E1, EPF-S, CARB I и II, F ****, LEB).

ПДЧ

ПДЧ-тона Gruppo Mauro Saviola разполага с невероятни дизайни и структури. Само тук може да се намерят специални структури като Rockwood – пресъздаване на дървното дърво, Ressa – възпроизвеждане на хоризонтално режещо дърво с вертикален релеф, Stonehenge – пресъздаване на истинска пореста дървесина в цветна сянка, Larix – дълбока вертикална дървесна конструкция, EVO – перфектно пресъздаване на изцапан полиран фурнир.

ХПЛ

Непрекъснатият ламинат под високо налягане CHPL на Gruppo Mauro Saviola е продукт, отговарящ на европейския стандарт EN 438. Нивото на формалдехид е много по-голямо от границата на експози-

ПДЧ плочи на Gruppo Mauro Saviola

Neolith, ресторант „Enigma“, Барселона

ция за дърво и поради много ниската пропускливост на ламината, когато е залепен към дървото, служи като пречка за евентуалното изпускане на формалдехид от дървесната сърцевина. Ламинатите са одобрени за контакт с храна и са устойчиви на разтворители и химикали, използвани в домакинството. CHPL издържа кратко време при 180° C. Този материал е устойчив на контакт с цигара по европейската норма UNI EN438-2 Level 4. CHPL се произвежда с дебелина от 0.4 до 1.0 мм. Дължината е от 1200 до 5600 мм, а широчината е между 1850 и 2120 мм. По този начин се постига размер на продукта, който никои друг конкурент не може да предложи на пазара. Продуктите CHPL, CPL и Finish фолио се произвеждат в съответните структури на Gruppo Mauro Saviola.

SAVIOTOP

SAVIOTOP е кухненски плот, наличен като плоча с размери 4200 x 1860 мм, изработени от водостойчиво ПДЧ с дебелина 38 мм. Размерът позволява да се проектира кухненска маса, кухненски остров или маса с нестандартна ширина от познатите 600 мм. Друго предимство на плочата с този размер е, че позволява да се направи ъглов кухненски плот без шевове, което го прави много по-удобен и хигиеничен. За всеки работен плот е налице кант с точно същия цвят и структура като работния плот. Стабилността и температурната устойчивост са същите като при работните места, покрити с HPL, направени след постформинг. Продуктът се предлага на атрактивна цена. Екологичният панел Gruppo Mauro Saviola отговаря на същите стандарти като панел от свежа дървесина и използва смоли с най-ниски емисии на формалдехид.

TRISTONE

Фирма „Петър Михайлов и Ко“ е ексклузивен представител на **Tristone**. Солидната акрилна повърхност е идеалният материал, който съчетава практичност, издръжливост и елегантност. Tristone е безшевен, непроницалив, устойчив на влага и бактерии. Tristone може да бъде термомоформиран и безпроблемно свързан. Освен това незабележимите връзки, интегрираните мивки, купичките и облицовките на гърба правят Tristone идеален избор както за жилищни, така и за търговски приложения.

Tristone е много подходящ за кухненски плотове. Основните три свойства, които всяка работна повърхност на кухнята трябва да притежава, са функционалност, качество и гъвкавост. Tristone отговаря на всички тези критерии при ненадминатата цена.

Той е твърд и издръжлив. Цветът минава през целия материал, което означава, че ако е повреден, може да бъде възстановен многократно. Също така е устойчив на ултравиолетови лъчи, което означава, че материалът не избледнява от слънцето. Материалът е удароустойчив, устойчив на влага и на петна.

Neolith, ресторан „Enigma“, Барселона

Списание за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика

Издание на Съюза на архитектите
в България

ISSN 0324-1254

Цена 7 лв.

